

KÁKAY ARANYOS

POLITIKAI TÁRSADALMI TRAGICO-HUMORISTICUS

KRÓNIKÁJA.

HARMADIK ÉS NEGYEDIK (UTOLSÓ) FÜZET.

FORDÍTÁS JOGA FENTARTATIK.

PEST, 1869.

RÁTH MÓR BIZOMÁNYA.

„NEM ÜRES SZALMA“ FÖLIRATÚ FEJEZET
FOLYTATÁSA.

A bírói hatalomról szóló törvényjavaslat tárgyalásának azon intermezzójáig értünk, melyet Irányi parlamentaris illemérzetlensége idézett elő; s a mely mindenekelőtt ezen az öntúlbecsülés mániájában veszkődő politikai vándorszínészre, de egyébiránt is minden oldalra, jellemző módon folyt le.

Vessük reá a megvetés fátyolát, — s menjünk át a napirendre.

J u s t h J ó z s e f, azon politikai veteránok egyike, kik a hazai viszonyok fejlődésében benne élvén — gyakorlati szempontból ítélik meg azon reformeszméket is, melyeket régi előszeretetük rovására követel az ország politikai-társadalmi helyzete.

A megyerokonszenvektől elfogulatlanul helyesen indokolja törvénykezésünknek az előadott

alapon való újjászervezése szükségét; — s sikeresen elhumorizál Várady siralmas nótája — a centralisatio trójai lova fölött; de egyúttal mélyen komoly reflexiót fejez ki — ein grosses Wort gelassen ausgesprochen — kérdvén „vájjon meg nem történhetett e, hogy csakugyan valami trójai ló van behozva e hazába, melynek belsejéből azonban nem a Várady úr által mondott centralisatio, de a demagógiának démonai fognak kiszállani!”

Plachy Tamás, mint baloldali, a választás mellett oly jó s rossz érveket hoz föl, a minőket lehet.

Hanem kissé messze veti el a sulykot, — midőn az igazságügyminister ellenében azt mondja, hogy — a balítéletek már a 48-ki törvények által kiírtattak; és hogy ő csak egy lidércet ismer, azaz hogy hármat: a reactiót, az ultramontanismust, és a merev centralisatiót!

Engedje meg Plachy, de ez is — balítélet.

Ha ugyan lidérc a reactió: veszedelmesebb a megyei magyarmiskaságból alólról dühöngő mint a fölülről jöhető reactio.

Lidérc lehet az ultramontanismus is; de nem kevésbé veszedelmes lidérc az a specifice magyar protestantismus, mely az idő, és a civilisatio

minden követelménye ellen a legszebb ürügyek alatt folyton protestál.

Lidérc a centralisatio: de nem ez azon lidérc, melytől e pillanatban kell féltünk a hazát: hanem féltünk kell azon atomizáló processustól, melynek legsikeresebb erjedési anyaga — ezen Plachy-féle protestans-decentralisáló politika.

H rab ár Manót a világért sem merném bírálgatni, mint a ki az Úristennel oly benső viszonyban áll, hogy a világteremtés titkát is megtudja magyarázni. Ezzel az úrral jó lábon kell maradni, talán az ő közvetítése által megnyerhetem az örök üdvösséget — provisionsfrei.

Schwarz Gyula sokszor és sokat beszél. Tehát vagy sokat tud, vagy sokat hazud.

Pedig ő valóban sokat tud; de nem jól. Reá is illik, mit Deák Ferenc valakiről mondott: „Azt mondják tudós! Mit ér tudománya, ha józan esze nincs.“

Rapsodicus elme, tele kiegyenlítetlen eszmékkal. Maga is neveti egyébiránt azon párt bányúságát, melylyel szavaz. Látszik ez azon hamis pathoson, melylyel akkor beszél, ha valami radicalis badarságot mond, mit pártja megtapsol. De e párt csinált neki positiót, s így vele tart.

Gróf Zichy Nándor, azon emelkedő

nagyságok egyike, kiknek tehetségük s belértékök fejlődéssel nő külnyomatékuk is.

Szellemdús s genialis egyéniségnek elismeretett már előbb; nyilvános életünk fejlődésében tettleges részvételével magasb államférfid hivatása iránt is hitet gerjeszt.

Elméje nem járt nyomokat követ, hanem az öngondolkozás, a saját fölfogás jellegével bír. Ezért is a szőnyegen forgó tárgyak oly oldalait tudja kiemelni, melyekre mások nem leltek.

Tulajdonai fényesek. Sokoldalú s alapos ismeretek, elmésség, munkaszeretet, bizalmat költő komoly jellem; megnyerő személyiség; s az emberekkel való érintkezésben a szerénység bájával bíró urbanitás. Véleményének bátorságával bír: azt kimutatta. Bírna-e erélylyel és szilárdsággal annak tettlegesítésében: még nem tudhatni.

Pártállása nem mindenki szemeiben elég világos. Confundálja a gyenge ítélőtehetséget, hogy cikkeket irt a Honba, mikért hadi törvényszék elé került. Tehát baloldali? Majláth-Sennyey kormányában helyet foglalt mint helytartótanácsi alelnök. Tehát nem 48-as? nem parlamenti rendszer embere? Deákpárttal ül, megy, és szavaz: de pártfegyelem nélkül szól.

E banális kérdéseket hallani.

Önálló, önmagukból termelő egyének szoros értelemben párteberekül nem alkalmasak; ha-csak maguknak nem alkottak pártot; mi nem mindig a tehetségtől, hanem körülményektől is függ-

Pártállását különben világosan szabatozta Zichy Nándor a törvényjavaslat iránt mondott beszédében, mely minden tekintetben megerősíti, mit imént mondók. Jellemzé az a tapintatos s körültekintő politikust, ki magával tisztában van, habár nem is mindig sikerül nézeteinek minden részét bizonyos félhomályból tiszta világosságra kiemelnie. Elmélkedésének szövege gyakran finomabb, semhogy minden fonalszálát gyöngébb szem követni képes legyen. Hol pedig csak mélyebb elme látja az összefüggést, ott a közönséges — ellenmondást vél rejteni.

Jókai Mór ezen alkalommal sok paradox között sok igazat is mondott; mind azokat, mind ezeket elmésen mint szokta. Hanem Jókai ma tüzet, holnap vizet kiált; s annyira vitte már, hogy az ember nem érti a szavát.

Horváth Mihály közléte s írói tevékenysége sokkal belterjesebb, semhogy jellemzését e füzetek keretébe vonhatnám. Elég itt annyit mondanom, hogy szabatosan ad rém, s tartalma-

san beszélt, mint oly férfiú, ki nem tegnap óta kezdett tárgyával megismerkedni; ki a múltból sokat tud; a jelen kort is érti; és még a kellő szellemfrisseséggel bír a jövőnek úttörői közt hathatósan szerepelni.

M o c s á r y L a j o s idő folytával mind formátlanabb, pongyolább modorban, mind inkább pattogó szavakkal, s köznapi frázisokkal ismételteti azon csekély bölcseséget, melyet már több évvel ezelőtt megírt, elszónokolt, kimerített — Mocsáry Lajos.

Ő rendkívül tetszik magának; s nagy hazafiúi méregbe beszéli bele magát csak azért, mert sem a Deákpárt, sem a világ nem akarja oly jelentékeny férfiúnak tartani őt, mint ő maga.

H a l m o s s y E n d r e — nem tudom ki ő, és merre van hazája — de az bizonyos, hogy igen gyakorlati, és ismeretekben gazdag talpraesett beszédet mondott. Senkinek sem fog ártani, ha azt az orsz. Naplóból kikeresi és elolvassa. Meggyőződhetnek belőle, mily pigmaeus harcot folytat vármegyei eszetek — a szabad és művelt nemzetek elvei s intézményei ellen!

D o m a h i d y F e r e n c beszédét többszörös tetszés követte — a szélső balon.

Kevesen vannak ok, a szélsőbalnak, az igaz; hanem tetszenek egymásnak.

Ils s'aiment entre eux
Vivent les gueux!

Zmeskál Zoltánt nem hallottam ugyan, de aligha okosat nem mondott, mert többszörös „ohó“-val szakká félbe a baloldal.

Tisza Kálmán — kiről már szeretnék valami dicsérőt mondani, csak azért, hogy megmutassam, hogy tudok különbséget tenni a baloldali férfiak között, — sajnos, ismét nem nyújtott erre alkalmat.

Ő nem szólt ezúttal a pártvezér magasabb szempontjainak színvonaláról, ki az egész ütközetet átható tekintettel bírálva, kellő időpontban a nehéz ütegekkel áll elő, hogy eldöntse a győzelem és vereség nagy tusáját: ő ismét polémiái apró tüzeléssel foglalkozott; melyben néha góromba is volt ugyan: de halált nem osztott.

Éber Nándor — oly momentumát emelé ki a kérdésnek, melyet észlelnie kiváló alkalma volt. Tudniillik azon viszonylagos hatást fejtegeté, melyet a nép erkölcsi állapota és államintézményei egymásra gyakorolnak. És különösen az angol nép példabeszéd-szerű törvénytiszteletét elemezve, azon helyes eredményre jutott, hogy An-

glában az igazságos bíraskodás, a bíróságnak becsület és képesség tekintetében szilárd tekintélye szüli a törvény iránti tiszteletet: és viszont. Szellemdús apperceuekben emelte ki az ellentétet, mely a húsz évi események folytán demoralisált népünk — s az angol közt létezik.

Éber Nándor — az új Magyarország legérdekesebb egyénei egyike; s az emigráció kétségtelen gyöngye.

Magyar létére kitűnni tudott a világszerű angol napi sajtó terén; és írói babérjaihoz tűzte még a hadfinak cserkoszorúját. Mint angol író, s olasz tábornok jött haza; és mit magyar létére sokkal nehezebben vívott volna ki: azt mint félig „idegen“ egy csapással érte el: előzékeny fogadtatást minden körben, elismerést, becsülést, — melyet érdemel, mert a magyar névnek külföldön becsületet szerzett.

Ő szellemdús férfi, ki a külföldi műveltség teljét sajátítá el, nemcsak formáit. írói működését csekélyebb bemélyedés mintsem a fölfogás elmés könnyűsége, sokoldalúság, és a tiszta ész luciditása jellemzi. Társadalmi föllépése könnyű, biztos, s mindenkihez alkalmazott. Előkelők közt tud otthonos lenni; apróbbakat kellő távolban tartani; a Deákpárttal szövetségben; baloldali

kitűnőségekkel jó viszonyban élni. Szóval példánya a világlátott, mívelt, ildomos embernek.

Ezenfölül gyakorlati ember, ki a „make money“ iskolájában nem hiában járt; s a hazai pénzügyiét s iparvállalatok terén is, mint az angol bőség és magyar szükség közvetítője, hatásos állást foglal el, — a mennyiben, ha nem csalódom: az anglo-Hungarian bank igazgatótanácsához tartozik.

Jól beszél; keresetlenül-könnyeden, s — számba véve húsz évi távollétét — magyarul elég folyékonyan. De nem szónok. Ehhez kellő elegendő hang és pathos hiányzik benne.

Igen apropos mondá Éber, miszerint „meg van nálunk az a szerencsétlen eszme, hogy a magyar ember mindenre képes“, — és így hiányzanak szakférfiak: mert közvetlen utánna fölkeltek I v á n k a I m r e, a jeles katona, kitűnő vasútépítész, mérnök, s híres és nem szerencsétlen financier: és változás kedvéért játsza a juristát.

Magát közvetítő szerepbe képzelve bele, azzal fenyegeti a házat, hogyha e szenvedélyeskedés (Irányiád) tovább tart, ő el fog végkép hallgatni. Kár volt ezt pártja klubjában el nem mondani: tán tiszteletből vezérük egyike iránt — a roszalásra szavaztak volna.

Annyi áll, hogyha az Irányiomania tovább fejlődik, képviselőink legközelebb bittal, aztán revolverrel traktálандják egymást a gyűlésen. . . No de ezen esetben majd ott hagyja Irányi ismét — a duklai szorost.

Gróf Csáky Tivadar — váratlan eszélyt fejtett ki beszédében. Többi közt azon megjegyzése megszívlelésre méltó, hogy „a nagy Ígéretes csekély eredmények után a nép elveszti hitét, s a zsarnokság karjaiba veti magát.“

E processuson átment Franciaország i 848-tól 1852-ig; és sok jel arra mutat, hogy átmeend hazánk is.

Mukics Ernő — egy a korteskedés szélszélei által az előbb jobboldali Bácskából került baloldali mécs, mely füstöl ugyan, de nem világíthat az alsóházban, lévén ott több nála erősebb lángú gyufa.

Dietrich Ignác a Böszörményi-pörről a Magyar Újságban megjelent cikkeit kívülről betanulván, elmondá, hogy — ha már senki sem olvasta — legalább néhányan hallják; és egy kis „scénát“ csináljon. Ez a szélső haliaknak mindig sikerül.

Radó Kálmán, Nehrebeczky Sándor ad rém szólván — az Amerikából haza ke-

rült Prick József jónak látta extravagálni. Beszéde egy világhistoriai, geográfiai, filozófiai rapsódia. Szellemes ötletek és badarságok mozaikja. Thales, Moses, Napoleon, Jézus, Xerxes, Nessus, Franklin, Shakespeare, Széchenyi, Galilei, azután Schillerből, Horácából, Berzsenyiből idézetek — fényesen indokolták, hogy szóló miért nem szavazhat — a bíraskodási törvényjavaslatra.

No de legalább általános derűtséget idézett elő!

Perczel Béla, mivel s gyakorlati jogászhoz illőleg, a kinevezés elve mellett van.

Perczel is egy saját jelenség a politikai téren. Csendes, zajtalan, komoly, nem ambitionál szerepet; ha föllép — igénytelenül teszi; okosan szól ha szól; tárgyismerettel, s tisztes modorban. Ez nálunk a politikusoknak legritkább neme; — mert nálunk tele száj s kongó hang csinálja a siker felét.

Rónay Jácint nem csak a barlangokat s őslényeket tanulmányozta, hanem az élő institutiokat is, és az embereket. Tudós, kitűnő bon-sens-al, s bizonyos jóakaró gúnyorral, vagy tán helyesebben humorral; ki nem bunkós bottal, hanem kedélyes mosolylyal legyinti nemzeti gyengéinket s hibáinkat.

Mindkettőnek tartalmas beszédein átugorván, M ó r i c z P á l baloldali közlegény sem fog apre-hendálni — ha vezérére N y á r y P á l r a térek át. Ennek beszédére oly kíváncsi volt az egész ház, hogy a szólni készülő kénytelen volt elsőb-ben is az elnököt kérni, hogy „tessék rendet csi-nálni“; — a mi azonképen történik, hogy az cincik csönget.

N y á r y P á l közjog — extrawurst — szem-pontjából bírálja meg a törvényjavaslatot. Es hi-vatkozik Pest vármegyére, azaz — pardon! — Amerikára. „Ott a bíró előbb felhatalmaztatik, hogy előbb minden törvényt, melyet alkalmazni akar — concret esetekben — vizsgáljon meg, nem ellenkezik-e az alkotmánynyal?“ (Még csak az kellene — Pest vármegyében! Akkor Nyáry Pál de facto nagyobb hatalom — Magyarország királyánál.)

Terjedelmes periódusaival nehézkesen előre cammogó beszéde legkevésbé sem volt untató azokra nézve, kiknek száma vala nagy—kikt. i. azalatt a buffetben reggeliztek.

Midőn bevégzé, kijöttek a baloldaliak, s ezek egyike, igazi megyei alak, lelkesedve mondá a másik baloldali bajtársnak: „Nyáry gyönyörűen beszélt.“ — Még ezt sem hallottam soha.

Különben az ízlés különféle, s nem csak a cigány dicséri a maga lovát.

Mit tart ön Nyáry Pálról, kérdém egy a politikai pártéleten kívül álló, s igen judiciosus barátomtól:

„Nyáry Pál — válaszola — 48 előtt a megyei míveltség közepes színvonalán állt; 48—49 alatt a mit tett, és a mit nem tett, mutatja a középszerű embert, ki nagyobbra vállalkozott, mint a mire hivatva volt. Azután részint fogsága, részint kényszerű semmit-tevése éveiben mohó dühvel fogott a tanulmányhoz, pótlendő az ifjúság mulasztásait. Németül, franciául tanult; s elolvasott minden könyvet, a mit a politikai irodalom napfényre hozott. De autodidactnak már nem volt elég fiatal. Nem bírta kitisztázni magában a mit összevissza olvasott. És most összevissza beszéli a mit olvasott. Higyje el, ő paradoxonéiban őszinte. Feje zavarodott meg.“

És valóban Nyáry Pál ezen beszéde is, mint 1860 óta valamennyi megyei s országgyűlési szóbőrádózásai — az ó-conservatív megyei emlékeknek s a modern eszméknek egymást paralizáló zagyvaléka; a születése óta beszített municipalis tanoknak, s a könyvekből tanult és félreértett európai államelveknek mulatságos galimathiássa.

De miután vicispán volt, nemes ember is, nagy hasa is van, kálvinista is, meg ellenzéki is r hát hogy ne volna nagy ember Magyarországon?

T a n á r k y B é l a nyugodt szónoklatának az átgondolt eszmék adnak érdeket. Beszédeit nem elég hallani, hanem olvasni kell. Fölfogása mély, tudománya alapos, jelleme szilárd; de a hol a kormányzatban határozni kell, választani s cselekedni: — ott a lelkiismeretesség, méltány, és scrupulusok ingadozásba hozzák. Tanácskozásban megbecsülhetetlen; de nehezen határoz.

P é c h y T a m á s jól beszél, s érti a dolgot. Hanem maga ellen argumentál. A miképen ú okoskodik, abból csak az következik: hogy a köz-igazgatási tisztviselőket sem kell választani, hanem jobb lesz kinevezni.

H o f f m a n n P á l, mint fiatal jogtanár, s rendszeresen iskolázott politikus: elvi szempontokra viszi vissza a kérdéseket. Ez képviselőházunkban még ritka jelenség s annyiból igen örvendetes. Németországban sok, nálunk kevés a jó theoreticus a törvényhozásban.

A mai kor növendéke. Érvei tárházában nem találni ócska fegyvert. Beszél jól és tüzesen.

Vájjon erősen ül-e a meggyőződés nyergében? — az idő fogja megmutatni.

Hogy kissé hiú, azt elárulta, személyes kérdést erőszakolván ki Ghyczy beszédének egy teljesen tárgyilagos tételéből. A hiúság asszonyt szépít, férfit nevetségessé tesz, politikust veszélybe dönt.

Báró S i m o n y i L a j o s hangsúlyozza, mit most oly gyakran emlegetnek, hogy a megyét demokratikus alapon kell reformálni.

Ez általában tagadhatlan. De így általában nagyon is tág kitétel.

Értelme, haszna vagy kára az alkalmazás módozataitól függ. A nép maga közvetlenül nem kormányozhat. Tehát tisztét és jogát átruházza másokra; legkönnyebben demagógokra. A demagógoknak pedig két faja van: a hivatalnoki demagógok, és a mükedvellő s csavargó demagógok faja.

Nálunk eddig az utolsók szerepelnek. Vigyázzunk, nehogy oly demokrat alapra fektessük a megyét, mely szép hangzású cége alatt — hivatalnoki demagógiára futna ki.

Báró Simonyinak kitűnő előadása van. Kár hogy kevés előadni valója.

G. E s z t e r h á z y P á l n a k eszméi vannak. Ezzel is kevesen dicsekedhetnek. Helyesen különböztette meg, hogy nálunk ma, midőn a magyar

két ellenséges táborra szakadt, hiába keressük a közvéleményt, csak pártvéleményre találunk.

Salamon Lajos és Simay Gergely a vita előhaladott stádiumában mi meglepően újat sem mondhattak.

Szeniczey Ödön szép fiatal ember, ki hévvel s nagy biztosságérzettel beszél.

A Deákpárt várandóságban van vele. Nem tudni még fiú lesz-e vagy lány. De mivel Deák azt mondá, hogy ez szép reményű fiatal ember; és ezt a „cotteria“ híven utánmondogatja: nincs a ki kételkedni merne benne.

Szűz beszéde folyama alatt az eszme hús-koncait hiába kerestem azon különben jól meg-paprikázott lében, melyet az ellenzékre kiöntött. Fortiter in modo: leniter in re.

B. Eötvös oly pietással és állva hallgatta őt egy ideig, hogy attól féltem stante pede kinevezi ministeri tanácsosnak — ó tolsége jóváhagyása reményében. De azután leült; úgy látszik megsokalta; nem Szeniczey, hanem Eötvös. Kissé sok is volt a jóból.

Ghyczy Kálmán kitűnő és tanulságos beszédének hatása alatt alig vette észre az ember, hogy az ő kiindulása hamis. Szerinte az igazságügyér javaslata a continentalis: az ó, Ghyczy

programmja az angol intézmények követésére irányzott.

Horváth Boldizsáré azonban ép oly kevésbé nem angol, a mily kevésbé angol Ghyczy tendenciája.

Igaz, hogy Ghyczy a lehető leghívebben idézi Gneistot. Csaknem szóról szóra. Csakhogy Gneist elmékedésének befejezését feledte el, és nem idézte.

Gneist ugyan is elmondván mind azokat, mi-
ket Ghyczy ur monda, hozzá teszi: hogy

a) az angol (kinevezett!) békebirák ingyen szolgálnak, fizetést nem húznak; és

b) az angol bírósági intézmények — eltekintve más viszonyoktól — már csak ezért sem igen alkalmazhatók más continentalis országban.

No de mit szól majd Ghyczy úr törvénykezési anglomaniájához a demokratságot monopolisáló baloldal? Ingyen hivataloskodás annyit tesz, mint: hogy a szegények kizárják a hivatalból; hogy a közkormányzat de facto a v a g y o n o s o s z t á l y kezében van

Azután olyan érveket hozott föl általában a parlamenti kormányzat ellen, a kormányfelelőség hiú voltának kimutatására, hogy Stahl-Wugener — vagy Bismarck sem volt képes hathatósabbakat fölhozni.

No de az ellenzék megéljenezte. Én is azt tettem.

Difficile satyram non scribere.

Kállay Ödön megbocsátand, hogy nem valék kíváncsi arra, a mit mondani fog. Úgy is tudtam én azt szóról szóra.

A ház hangulatát kiérzé Szentiványi Károly, midőn jelt adott — az elállásra; Somossy Ignác támogatta; s okos emberek követék a példát.

Ez azonban Dobsa Lajosra nem hat. Egy kosár irattal maga előtt másfél óráig vélte mulattatni a házat.

Elrettentő példa azon szülékre, kik gyermekeiket a színészi pályától visszatartóztatják! A ki színésznek született, annak az élet minden köre színpad; s előbb-utóbb kitör belőle — a nyavalya.

Comoediantem si furca expellas. tamen usque redibit.

Rannicher Jakab és Lindner Gusztáv, amaz ó, ez ifjú szász, amaz a törvényjavaslat ellen, ez mellette, mind a kettő nem spéciiké szász szempontból, de abból is, s mind a kettő a maga értelmében helyesen, az utóbbi jól magyarul is szólt, s mindkettő mívelt elmét s alapos tanulmányt tanúsított.

Majd elfeledtem Vidlicskait, a nyíregyházi ügyvédet s képviselőt, ki a kormányt okolja, hogy Magyarország nem oly hatalmas mint Anglia. Különbözik szónoki tehetségül elismerendő. Tudna jól beszélni, ha okosat akarna beszélni.

Befejezte a vitát az igazságügyminister. Az ellenzék méltatlankodásai, s mesterfogásai által ingerült nemes haraggal, sőt szenvedélyes invectivákkal; melyekre teljesen jogosítva volt. Hathatós öklözést vitt végbe; ámbár glacé keztyűben. Nem sokára még e glacé keztyűt is le kellend a kormánypártnak tennie! Azonban erélye így is megtette hatását; sőt némely deákpárti már meg is ijedt — ministere bátorságától.

No de föl is zúdult a baloldal Horváth Boldizsár súlyos ütlegeire. Gyönyörű volt látni, hogy ugyanazon emberek, kik a minap házszabályi ürügy bokra mögül hideg mosolylyal nézték, midőn az igazságügyér szándékos gyilkossággal vádoltatok: most minő érzékenyek, midőn a megérdemlett, sőt provogált visszatorlás őket sujtá. Pedig Horváth Boldizsár nem személyeskedett; nem ferdített; nem rágalmazott; és ha sértett — csak visszavágott.

A lesújtott baloldal apprehenzióinak Vu k o - v i c s S e b ő lőn tolmácsa: a mi magában kissé

komikai dolog volt, épen Vukovicstól, ki pár nappal előbb igen ékesen mutogatta, hogy a politikai küzdelemben a szenvedély is kívánatos, sőt dicséretes.

V u k o v i c s Sebő minden ereje úgy látszik 48 előtti reminiscenciáiban rejel. Beszédei krónikák; erős egyéni színezettel. A nagyapó regéi, oly nemzedéknek elmondva, mely azon történeteket már egészen más szempontból nézi. Az igazságügyminister ellenében a baloldálnak vindicálandó a szabadelvűség dicsőségét — ennek, és a 48 előtti liberális ellenzéknek ugyanazonosságát mutogatja. — Erre megfeleltek a napi lapok.

V u k o v i c s történeti disgressiójára is illik Wahrmann Mór adomája, kinek azt mondá valaki: „Kár, hogy ön el nem mondta beszédét a bírósági törvényjavaslatról.“ — „Oh az nem baj, feleie Wahrmann, majd elmondom, ha a Szerbiával való postaszerződés fog tárgyalatni.“

H o r v á t h Boldizsár Vukovicsnak igen engesztelő módon válaszolt; túlságos engesztelő módon, kivált midőn azt mondá: hogy az ellenfélnek mindent meg lehet támadni, de a politikai becsületet nem.

Vájjon ez őszintén volt-e mondva? Van-e az ellenzéknek politikai becsületessége? mutatott-e

azt a kormánypárt iránti eljárásában. Található-e általán a politikai küzdelmekben pártbecsület?

Teljes tisztelettel vagyunk minden párt egyes tagjai, azoknak magán becsülete iránt, és kell lennünk. Politikai harcunk vajha mindig megszűnnék a magán becsület szentélye előtt. De apolitikai becsület — jámbor óhajtás, kiválta közélet oly lázas állapotában, melyben mi élünk.

Hallomás szerint maga Deák, s a ministerek, kik megsokalták Horváth tegnapi hevét, bírták reá az engesztelő nyilatkozásra. Mi haszon légyen abban, ma sebet ütni az ellenen, holnap flastromot rakni reá? Talán kiengesztelhetni vélitek őt?

Csalódás.

A törvényjavaslat a július 6-ki ülésben 203 szavazattal 156 ellen a részletes tárgyalás alapjául elfogadtatott.

A részletes tárgyalásnál! Tisza Kálmán a 3. §. oly módosítványát nyújtja be, melynek előterjesztése szoros értelemben meg sem volna engedhető, minthogy az általában elfogadott törvényjavaslat lényegét, alapelvét, a kinevezést, támadja meg.

„Elég lesz, u. m. Tisza, ha a bírói qualificatio törvényben meghatározatik, és a miniszternek jog adatik a meg nem felelő választást megsemmisíthetni. Ez által eleje lesz véve a visszaéléseknek; és ez célja a reformnak.“

Nem csak ez célja a reformnak, hanem több. Nem csak a visszaéléseknek elejét venni elavult intézményeknek — minő a választási módszer — foltozgatása által; sőt nem csak oly szervezetest alkotni, mely már magában visszaéléseket kevésbé tesz lehetővé, — hanem célja e reformnak is egy egyetemes, az államélet minden funkcióira kiterjedő rendszert, a parlamentaris felelős kormányzati rendszert kiegészíteni, annak életet adni.

Ezen polgárisult kormányrendszer a törvénykezésnek is oly rendét föltételezi, minőt csak művelt, tanult, közbecsülésben álló bírói kar létesíthet; mely utóbbi ismét nem fejlődhetik ki, míg a bírói személyzet létele a választások kiszámíthatlan tényezőitől függ.

De nem is volna eleje véve a visszaéléseknek Tisza indítványa által; sőt ez civakodások s ujjhúzásokkal tetézné az eddigi visszaéléseket. Hol a miniszternek eszébe juthatna e vagy ama megyét egy vagy más ügyben tanúsított kellemetlen viselete miatt azzal „büntetni“, hogy elveti jelölteit; — vagy elvetné jelölteit azért, mert a háttérben más kegyenceket akarna ráerősokolni; hol viszont a megye a ministert azzal boszontaná, hogy az általa el nem fogadott jelöltek helyett nem választ újakat; a törvényszék betöltetlen marad; az alatt az ellenzéki lapok ütik a nagy dobot, hogy ime a miniszter nem akarja azt bírónak elfogadni, kiből „a nép bizalma őszpontosul“; — s több eféle. Ismerjük fajtánkat, s a megyei párt-manoeuvreket.

Tisza indítványának másik részét illetőleg a kir. kúriához s kerületi táblákhoz leendő kinevezésekre vonatkozólag, miszerint:

a) kettőt az illető törvényszék proponáljon;

b) kettőt a fölsőház — majd ha rendszerezve lesz; addig pedig az alsóház:

az a) pont ellen nem lehet kifogás; a bj alatti módszer rosszabb az állambíróság jelölésénél. Gyönyörű volna látni, miként szavaz a jobb oldal in corpore, s a baloldal tömegesen más-más candidatusra — pártszínezete szerint.

Mind ez csak a kinevezési elv gyermekes kijátszására számított apró fogás, — nem rend szabály, nem elv, nem eszme.

A 3-dik §-ra nézve Deák Ferenc által is adott be módosítvány.

XIV.

DEÁK FERENC.

Deák módosítványa abból állt, hogy a 3-dik után következő iktattassék:

„A kinevezés előtt a bírói állomásra pályázók vagy jelöltek fölött az állambíróság lesz hivatva az igazságügyministernek véleményt adni.“

Deák Ferenc indítványát azzal támogatta, hogy az hiedelme szerint legalább sokak megnyugtatóására szolgál. Ha a minister részéről nem helyes bírói kinevezések történnek, azok vagy tévedésből vagy roszakaratából erednek.

„Ha a minister szándékosan alkalmatlan bírót akar kinevezni, azt ezen módosítványom u. m. meg nem előzi; mert én nem állítom azt, hogy a minister az állambíróság véleményéhez legyen kötve.“ De a tévedések ellen igen ajánlatosnak hiszi.

Ellenben Tisza Kálmán ezen indítványból azon következtetésre jutott, hogy a jobb oldal

vezére maga sem lát az alig kivívott kinevezés elvében elegendő megnyugvást s biztosítékot; — sőt T. K. egy kis fogással azon célt erőszakolja ki belőle, hogy a felelőség a minister válláról levétesse; ámbar abban igaza volt, hogy az a minister felelőségét csökkenti; — s hogy bajos egy még nem létező testületre ily fontos funkciót bízni, melynek minőségéről alig van fogalmunk.

T i s z a ugyan a választás érdekében szólt; de érvei nagyrészt a kinevezés barátaira nézve is érvényesek; és így az egész ház — nyilvánvaló vagy hallgatag helyeslésével találkoztak.

H o f f m a n n P á l a kinevezés elve érdekében támadt az indítvány ellen; hasonló sikerrel.

E tény tanúsítja, hogy az egy oldalra sem ^{Λ-olt} kielégítő. Compromittálta a kinevezés elvét; nem békíté ki a választás barátait.

Gr. Z i c h y F e r d i n a n d ismét sokkal finomabb volt, semhogy általánosan megértetett, s elméje általánosan meg ne csodáltatott volna.

Elméletileg véve a dolgot, teljes igaza volt, hogy azon rendszeren módszer mellett, melylyel a törvényhozás a reformok terén megindult, nem lehet nem reflectálni még nem létező, s még csak behozandó intézményekre. Ő látja ezen eljárás árnyoldalait, s azt nem helyesli; de — azon második

kérdésbe: vajjon az állambíróságnak jelölési jogot célszerű-e adni? és az in praxi mivé fejlődhetik ki? — ebbe nem bocsátkozván, a legkömolyabb gyöngédséggel Deák módosítványára szavaz.

S z i l á g y i Virgil helyesen jegyzé meg, hogy az állambíróság candidatiója mellett a protectio rendszere még szebben fog virágozni;

B. S i m o n y i n a k pedig abban volt igaza, hogy a politikai bűnökről nem állambíróság, — hanem esküdtszék kell hogy ítéljen.

Az indítvány netáni elfogadásának egy igen érdekes oldaláról nem volt szó nyilván. Annál mélyebb érdeklődéssel fejtegették azt a Deák-pártiak magán körökben, a clubban, és a ház csarnokában.

Ha Deák indítványa elfogadtatik, mondák, akkor a törvénykezés rendezése ad calendae graecas halasztatott el, és a baloldal elérte célját.

„Mert — ha az állambíróságra ruháztatik a bírák kijelölése, — akkor nem lehet a bíróságokat előbb szervezni s kinevezni, míg az azokra kijelölést tevő állambíróság szervezve nincs. Ekkor a ministerium első főadata az állambíróság szervezése iránt törvényjavaslatot adni be; — azt a hosszú pórázú országgyűlési tárgyalás minden

stádiumain átvívén: szervezni, életbe léptetni; s akkor fogni az albiróságok szervezéséhez.“

„De hát nem azt vitatta-e a kormány és pártja, hogy ez utóbbi a legsürgetősb.' és valóban nem fogna-e anomalia lenni, hogy állambíróság szervezése miatt halasztassék el a rendes bíróság szervezése, a mi legsürgetőbb? És ámbár a törvénykezés rendezésével kapcsolatban tárgyalható volna az állambíróság is: -- de az inomisse nem szükséges; és minden esetre késlelteti amazt; és utóvégre azért gúnyoltuk-e a baloldal junctim politikáját, hogy mi is most egy junctimot alkossunk, melynél, valljuk meg. sokkal inkább igazolható lett volna a törvénykezés rendezésének a — municípium rendezésével való egybekötése?“:

„És aztán — úgymondanak mások — az állambíróság intézményét így per tangentem törvénybe tenni; — és mielőtt tudnók, hogy mi lesz: ily fontos, mindenesetre a minister irányában génant jogkörrel ruházni föl, beékelni e nem felelős közeget a ministerium és törvényhozás közé: ez kissé nagy dolog.“

„Deák szándéka egyébiránt: megnyugtatni képzelt aggodalmakat, jó, de céltalan; mert az elv rovására történik, és nem nyugtatja meg az

elv elleneit. — Azonban némileg onnan magyarázható, mert a történt sok szerencsétlen kinevezés decreditálta a kinevezés elvét.“ Így is okoskodtak némelyek.

Mindenki pedig feszülten várta a szavazás eredményét. A fölállással szavazás ugyan kétségtelen kisebbségben láttatta a módosítvány pártolóit. A jobb oldal nagy része a bal oldallal szavazott.

Azonban a névszerinti szavazás eredménye nem látszék biztosnak.

„Nem szavazhatok az indítvány ellen, mert már a ministerek mellette szavaztak.“

„Nem szavazhatok Deák ellen, nem akarom megbántani. Inkább nem szavazok.“

„Semhogy pártunk vezérét leszavaztassam, ha nem is volna igaza, még is mellette szavazok.“

„Hiszen Deák maga kijelenté, hogy ezt nem tekinti pártkérdésnek; hogy nem helyez súlyt módosítványára? Én bizony ellene szavazok.“

„Nekem ugyan nem igen tetszik e módosítvány; de hát édes öcsém! — harminc év óta mindig Deákkal szavaztam; nem szavazhatok ellene. Nem akarom elveszíteni szüzességemet öreg napjaimra! — Ez nem illenék.“

Találkozott olyan malcontentus is, a ki így nyilatkozók: „Kívánatos, hogy Deák módosítványa elvettessék, ha csak azért is, hogy azon tanulást merítse belőle, miszerint magán körben nem mervén senki ellenmondani neki, mert nem tűr ellenmondást: nyilván szavazzuk le.”^u

„Ez a ti hibátok, barátom; — miért nem mertek neki ellenmondani?”

„Könnyen beszélsz te! De ha egyconferentiában, vagy magán társaságban az öreg úr összehúzott szemöldéivel, s kidomboruló bajusszal rád förmedett, — és az egész társaság által cserben hagyott szerencsétlent amúgy Isten igazában letesz; fogadom, nem lesz többé kedved vele ellenkezni.”

„Édes barátom! olyan embertől, minő Deák Ferenc, eltűröm, ha összeszamaraz is. Mit adhatunk mi neki mit ad neki a haza... még csak a korát megillető kényelmes létet sem. Már legalább ezt a privilégiumot meghagyhatjuk neki”, mondá félig tréfásan, félig komolyan valaki: és félig tréfásan, félig komolyan mindenki azt mondá erre: hogy tökéletesen igaz.

Az alatt a teremből jövők jelentik, hogy a módosítvány 126 szavazattal 110 ellen elvettetett.

„Hála Isten“ — hangzik a Deák-párt oldalán.

Quel bruit pour une omelette? fogja mondani valami négy emeletes politikus.

Csekélység; az igaz.

Csekélységek az ember életébe kerülhetnek.

Vidor tánc; kis tüdőlob; s a viruló leány oda van.

A háztetőről egy téglá esik fejedre, s légy bár a legnagyobb lángelme — annak vége.

Csekélységeken botlanak meg a kormányok is, s nyakukat szegik; mint a bölcs Guizot miniszteriumát — banquettek kérdése buktatta meg.

A Deák-párti kormány alkotó tevékenysége annyi önmagában, és öntehetségén kiviül rejlő akadályok közt zsörtölődik!

A törvényhozás nehézkes mechanismusa. A huzavonára begyakorlott ellenzék. Az annak kedvező szerencsétlen házszabályok. A szakképzett férfiak ritkasága. És ezzel ellentétben a kinevezések irányában szigorú bírálat. A kormánytól sokat követelés szokása; de hatalmának lehető csökkentése. Az eszmék zavara, mely a nemzedéket jellemzi: ímé ez a helyzete.

Ha ehhez még a vezérek gyöngesége is járul, mely a lehető mozgásban is paralisálja: akkor barátait ki nem elégítő, ellenségeit le nem tegyverző félszeg kísérleteket: de egyöntetű, és határozott elveken nyugvó intézményeket nem alkothat. Idő előtti agg-gyengeségben fog elveszni.

A Deákpárt organisatiója magában már nem felel meg föladatai sürgető természetének, sokféleségének, és a helyzet bonyodalmainak, nehézségeinek.

Azon nevezetes anomalia, miszerint a kormányzó pártnak elismert feje — a kormánynak nem tagja, habár mintegy hozzá szokott már mindenki, s a nem gondolkozók abban semmi természetellenest nem látnak: — mégis messze kivetí árnyát alkotmányunk kínos fejlődésére.

A ministerium minden fontosabb cselekménynél arra van utalva, hogy Deákkal egyet értsen. Előterjesztéseinek, törvényjavasolatainak Deák helyeslését kell bírniuk, különben körösz-tülvitelők nem biztos. Ha ő egy „nem“-mel stoppot mond: — a haladás csónaka megáll; — habár a kormányrúd a minister kezében van.

A kormány megindulhat, de irányát Deák adja meg; és meg is változtathatja, mint néha

tette is; és pedig véletlenül már menet közben: és ekkor kész a confusio.

És Deák nem felelős. Legalább külsőleg.

Hanem felelős erkölcsileg; felelős a juridical felelősséggel határos mértékben. A kiegyezés az ő műve — leginkább. A kormányt tettleg ő alakítja. Az ő műve, az ő eszméi, az ő érdemei, és neve — ezen kormány sikerétől elválaszthatók.

És Deák sokkal nagyobb szabású jellem, sokkal komolyabb lélek, hogysen ezen együtteség tudata ne vezérelné összes politikáját; hogysen szeszélyből ejthetné el ezen kormányt.

Hanem emberek vagyunk; és a legnagyobb ember sem annyira emelkedett túl minden gyöngeségen, hogy egy ferde helyzet minden hátrányait teljesen hatástalanokká tehesse.

Deák Ferenc ugyan, meg kell vallanunk, e helyzetnek nem okozója. Ő azt nem csinálta. Ő nem emelte magát, sem nem emeltette oda, a hol áll. Ha ezután törekedett, ha ezt kereste volna, soha el sem érte volna.

Egy hosszú élet vívmánya az. De mert hosszú életé: nem érte el azt oly korban, mely még a ministen, vagy épen a kormányelnöki napi gondok és teendők ellátására elég rugékonysággal bír.

Húsz évvel ezelőtt kellett volna Haynau helyett — Deák Ferencet királyi helytartónak kinevezni.

Hanem a ki ily eszéyes dolgot tanácsolt volna akkor eldöntő helyen, legalább is tébolydába zárták volna. Ezen eszmét vagy ötletet talán ma is megmosolyogják sokan. Hadd legyen.

Ma azonban nem lehet szemére vetni, hogy miért nem vállal ministerséget?

Anomália mint mondám, de mindenesetre csodálatos azon hatalmi állás, melyet itt egyahivatalos körön kívül álló férfiú, tulajdonkép akarat nélkül, elfoglal.

Deák Ferenc tekintélye a legfontosabb pillanatokban a trón és nemzet kiegyeztetésében, a fejedelem és népei közti kibékülés eszközlésében döntő volt. Deák Ferenc eszméi alapjaivá lőnek azon alkotmányos épületnek, melyben a három századnál tovább alakulási vajúdasban hanykodott austriai-magyar birodalom ez idő szerint megnyugvását keresi. És Deák Ferenc befolyása a kormányzó pártra még ma is a ministereké föltött túlsúlylyal bir. Ámbár, sőt talán épen azért, mert ő a tekintély és hatalom küljelvényei irányában teljességgel közönyös.

A történet-észlelőnek érdekét nagy mértékben felköltő jelenség, hogy egy közép sorsú, nem nagy vagyonú férfi egy aristokratikus és katonai nagy monarchiában, a nélkül, hogy a bölcsővel már rangot foglalhatott volna, — ily hatalommá emelkedett, minőnek súlya és dísze Deák Ferencnek jutott; anélkül, hogy mint néptribun Kossuthképen a népszerűséget, — a nélkül hogy mint nagy katona — Cromwel vagy Napoleonképen a hatalmat kierőszakolta volna. Mert a nemzetek fölötti hatalom kivívására rendszeren e két esz-köz sikeres.

Az övé egyedül a tiszta jellem, és nagy ész által gyakorolt erkölcsi hatalom, melynek példái oly ritkák az emberiség történetében; és oly vigasztaló oasisek a bűn és nyers erőszak azon sivatagában, melyben az emberiség évezredek óta boldogulására útát és nyugalmat nem találva tévedez.

Ah a világtörténet az emberiség nyomorának története, melyről már félig megtört szívvel éneklé Lenau:

„Millionen wunde Herzen seh' ich bluten;
 „So viele Thränenströme seh' ich Hüten;
 „Von frecher Willkühr weit die Welt zerrüttet;
 „Der Menschheit Freudenschlösser rings verschüttet.
 „Ich seh' gepeitscht von hochgestellten Zwergen
 „Gefangene Riesen — knirschend ihre Schergen.*“

Pusztá erkölcsei erővel Deák Ferenc magaslatára emelkedni ritka érényeket, ünnepnapit tulajdonokat föltételez.

Deák Ferenc mai politikai ellenei ezt vajmi gyakran elfeledik. Elfeledik, hogy ő a nemzet di-csősége. — Hogy, ámbár kis nemzet létünkre szerényen illik szólni nagyférfiainkról, — mégis, — nem a külkörülmények, hanem a benső érték, nem a nagy színek, hanem a kifejtett érények határozván meg az emberi nagyságot: ha nemzetünk nem vész el nyomtalanul, Deák Ferenc neve a történelemben a legnemesb nevekkel, a Cincinnatusok, Franklinok, Washingtonokkal fog méltólag említettetni, míg emberek élnek.

E magas fölfogása Deák ethikai becsének, s történeti egyéniségének, nem zárja ki szolgálai bámulattól mentt vizsgálatát a cselekvő politikusnak, az államférfinak.

E vizsgálat eredménye, hogy az ő kivételes állása a mily üdvösnek ismerendő el az 1867-ki kiegyezési mű létrehozatalában: — úgy nem mondható alkotmány-állapotaink rendszeres tovább fejlődésében föltétlenül előnyös tényezőnek; — és minden érdemei elismerése mellett is nem mondható minden árnyoldaltól menttnek.

Az 1867-ki kiegyezési mű létrejöttét meny-

nyire mozdítá elő azon körülmény, hogy a nemzeti óhajoknak és követelményeknek oly képviselője, mondhatni személyesítője akadt, kiből a fejedelem loyális gondolkozás, jellemtisztaság, és nagy észbeli fölsőség garantiáit találta, kinek mind jóakarátában, mind ítélő tehetségében megbízhatott: ezt magyarázni fölösleges.

Végig nézve kitűnőbb politikai egyéniségeink során, nem is volt senkinek e küldetésre kiválóbb hivatása; még egyenlő szellemi tehetséget, egyenlő tekintélyt föltételezve is.

Képzeljük helyébe azok bármelyikét, legjelésbjét is: egyikök sem leendett anyira menti minden subjectiv hajlamok, s pártirányok befolyásától; — egyikök sem foglalt volna a viszonyokkal szemben a bonyolult jog-kérdések és a helyzet tettleges igényei között oly tárgyilagos állást, mint ő.

A nemzet közérzete élénkebben élt és működött benne, mint bármelyikükben kétségtelenül; — eléggé mérsékelve azonban ama tekintetek által, melyek kívánalmait korlátolják.

Tiszta, államférfim elmeéllal vette ő számításba Austria európai helyzetének követelményeit: de magyar lelkülettel érezte ki az ezek iránti engedékenység határait, melyeken túl nem

léphet — a nemzet nevében, a nemzet képviselője.

Egyes részletekben csalódhatott; de egészben és nagyban nála senki sem ítélte meg józannabból: Magyarország virtuális önállósági joga, — hogy épen kockára ne tétessék' — menyire módosítandó s alkalmazandó azon viszonyhoz, melyben Austria többi országaihoz áll, nem csak írott közjog s államszerződések alapján; hanem kényszerű történeti fejlemények következtében; . . . oly történeti fejlemények következtében, melyek Europa általános fejlődésével sokkal szorosabb kapcsolatban állnak, semhogy Magyarország elég erővel bírna azt széttépni. Mi, mellékesen szólva, érdekében sem áll.

Jogok biztosítása — a tarthatlanoknak nem erőszakolása által — nem jog-föladás, hanem önfontartási ösztön, és bölcsesség.

Továbbá Deák Ferenc politikai jellemvegyülete: a jogérzet ereje, és a méltányosság engedékenysége; végre — azon körülmény, hogy szándékai tisztaságához a legcsekélyebb gyanú sem férhetett alólról sem: ezek voltak azon tényezők, melyeket szem előtt tartva bátran mondhatni, hogy az 1867. kiegyezés ő nélküle nem is jött volna létre, vagy — miután mundus se expedit

— ha kiegyezés létrejövendett: az egyik vagy másik oldalra kevésbé kielégítőn ütött volna ki; és ez esetben a tartósság kevesebb garamiét nyújtaná hazánknak.

Mindezek mellett nyílt kérdés marad azonban: vájjon Deák Ferenc eljárása 1860. October 20-tól fogva mindenben megfelelt-e azon súlyos föladatnak, mely neki, mint a nemzet elismert vezérének, a nélkül hogy kereste volna, a körülmények hatalmánál fogva kijutott?

Es pedig ez nem hiú kérdés; mert annak fejtegetése közügyeink mai állapotait is megmagyarázni segíti.

Mi legelsőbben is szembeötlő volt, hogy ő nem óhajtotta azon kiterjedésben elfoglalni a vezér szerepét, melyben azt a körülmények reá erőszakolták. Vezér volt, ki nem akart elől menni. Midőn végre kilépett — késő volt: a megyék másodrendű férfiak impulsiói alá kerülve, a nemzeti reactio szelleme által ragadtattak el, — csaknem ugyanazon mértékben, mint József császár megtérte és halála után; felforgatva a törvénykezéssel a jogbiztosságot, megtagadva az adót — megtették a kipótolhatlan kárt — kinek? önmagunknak, az ország népének.

Az 1861-ki országgyűlésig már a szenvedélyek dagálya túláradt.

A túlságos remények, vérmes óhajok önmagukból szíják növesztő erejüket.

Egy merész eszme első kiejtésekor megdöbent; sokszor ismételve — hozzá szokik a fül; kis idő múlva pedig természetesnek, s könnyen kivihetőnek látszik, és e stádiumba érve — ha az eszme népszerű — hazánkban már senki sem meri megtámadni.

A nemzet ereje túlbecsültetett, Austria életképessége túlságosan kicsinyeltetett; léteit csak hónapokra számíták még Deák-párti lapok vezércikkei is.

A nemzeti érzület e reakciójának egy ideig nem engedni: aligha eszélyes leendett.

De lassankint annyira tisztult a helyzet, hogy Deákban az ország közbizalma öszpontosulni látszik, és az országgyűlés többségének kétségtelen vezére ő volt.

Az országgyűlés eredménye — a két fölirat. Ha ezeket ma tárgyilagosan bírálat alá vesszük, nem tagadhatjuk, hogy azok a bécsi kormányvaló későbbi alkudozásoknak elég támpontot nyújtottak. — Sőt lényegükben teljes öszhangban vannak az 1867-ki kiegyezéssel. — Még a dele-

gatio intézményét sem veszem ki, — mely ugyan akkor talán Deák fejében sem állott készen; de melynek alapja le volt téve azon vallomásban: miszerint közös ügyek léteznek; — azoknak közös kezelése esetenként, a régi deputatiók módjára — lehetséges.

De más oldalról e föliratokban Deák talán sokat áldozott azon phantomnak, melynek neve: „nemzetegység“; — a mely egység még a passivitás téréen sem volt elérhető. Meg volt az országgyűlésen már a fölirati s határozati pártra osztlás. „Hon“ és „Napló“ két külön törekvést képviseltek 1861-től fogva. A pártra szakadás leplezhetlen volt a világ előtt; és állandó maradt — Deáknak minden egyesítési törekvései, s engedményei dacára.

És ugyan e föliratok sok oly kétes értelmű tételt is tartalmaztak — p. o. az Austria s Magyarország között állítólag létező „personal unio“-ról, az ország állami önállóságáról s függetlenségéről, melyek a mai ellenzék jelszavait képezik.

Ennek következése, hogy ma a Deákpárt a föliratok szellemével teljesen megegyező kiegyezés alapján áll ugyan: de az ellenzék vakító fegyverül a föliratok szavait használja. Miért is nem

egészen ok nélkül jegyzé meg minap egy baloldali barátom:

„Minek korholtok bennünket anyira? hisz mi ugyanazon nyelven beszélünk mint ti; vagy legalább mint ti is beszéltek 1867-ig; ellenzék és Deákpárt egy anya gyermekei.“

Nem akarom vitatni, hogy ha a fölíratok az Austriával való egyezkedési készség határozottabb kinyomatával bírandottak: ez által az akkor már a februári alkotmány folyammedrébe nagy szenvedéllyel beteretl bécsi politikának rögtön más irányt adtak volna.

A februári alkotmány fátuma, második ólferinója volt Austriának, — mely a harmadikhoz vezetett.

Nem ezen szempontból tehát, hanem más tekintetből szabad kételkednem, hogy a fölíratok ebbeli határozatlansága, és a baloldaliak iránti engedményei jó diplomatikai eszköz voltak-e

És ha ez némi hiba volt, nem lett az következményeiben csekélyebb a reá következett passivitási politikának túlhajtása által.

Hogy a kiegyezés már lehetlen, hogy az még csak megkísértetni sem fog: ezt az 1867-ki országgyűlés felosztatása után egyetlen magyar

politikus sem gondolhatta, a turini nagymamát kivéve.

A passiv ellentállást tehát csak a tények mezején kell vala folytatni; Jenem az eszmék téréen. A Deákpárt, mint a jövendőnek előreláthatólag fő tényezője érdekében feküdt: a nemzetben az észszerű kiegyezés eszméit táplálni; annak esélyeit fejtegetni; gyakorlati oldalaira a kedélyeket előkészíteni; — szóval a fogalmakat tisztázni.

Ez nem történt, sőt rendszeresen az ellenkező történt.

A Deákpárt főközlönye systematice elaltatta a nemzetet. Került minden belügyi kérdés vitatását. Agyon hallgatott vagy kicsinylőn becsmérelt minden— más oldalról fölmerült —kiegyezési mozzanatot. Ellenben nagy kedvteléssal — grau in grau — ecsetelte napról napra a különbonyodalmat, azon perspectivával, hogy — azokba Austria belevész.

Meg kell vallani, hogy a Deákpárt nem készítette elő pártkormányát, melyet pedig óhajtott, melyre számított. Nem egyengette maga előtt az utat. Ellenkezőleg. Vetette a magot, melyből kormánya ellenében buján kikelt az ellenzés csalána és tüskéi, melyek ma helyzetét kényelmetlenné teszik.

Így múlt el négy-öt év. Az ország jajgatott

— hősiességének következményei alatt; s egyezkedés után áhítozott. Bécsben is beleuntak az önámításba.

A Deákpárt nem halaszthatta tovább életjelét adni. Megjelent a húsvéti cikk. Az 1867-ki kiegyezés körvonalai.

A Deákpárt, — s a szorosan oda nem tartozó, de józan és békülékeny elemek örömmel üdvözölték ... a meglepetést.

A határozati párt .. maradt a mi volt.

Sőt megerősödött mind azon elemek által, melyek csak azért voltak Deákpártiak, mert a föliratoknak csak egy részét olvasták figyelemmel; azt t. i. a mely nekik tetszett. És ezeknek nagyon különös volt a meglepetés.

Közbe jött a hadi zaj, ée Austria veresége. Ez utóbbit mélyebben látó magyar politikusok úgy tekintették, mint a mely hazánkra nézve is nagy veszedelmet hozhat; és a mely a monarchia Lajtán inneni s túli országait egyaránt sürgetőleg inti a kiegyezésre. Más részről is Austria kiszoríttatása a német szövetségből kedvezőbbre változtatta a kiegyezés esélyeit. Mert a germanisálás és beolvasztás politikájának félelmissége ezen események következtében megszűnt. Ezután már nem Bécsből fenyeget a 40 milliónyi

germán népelem erkölcsi s anyagi nyomása, hanem Berlinből.

Mind ezek újabb érvek voltak a kiegyezés mielőbbi létrehozására — politikusok szemében.

De a telivér magyar politizáló, agravaminális ellenzéki, a megyei elemek ellenkezőleg — ezen eseményekből ösztönt merítettek a kiegyezés mellőzésére, — a nemzeti igények túlcsigázására.

És ezen ösztönök ellenében magában a Deákpárt zömében nem volt elég erős a kiegyezés szükségéről való meggyőződés; — nem voltak eléggé elterjedve a kiegyezés concret eszméi.

Nem csoda tehát, hogy midőn a húsvéti meglepetés alig másfél év múlva ténynyé vált: — a kiegyezésre oly kevéssé volt elkészülve a talaj, hogy annak csak gyenge gyökérszállai látszatok megfogamzani.

A Deák-párti kormány ingadozásai a bel-reformok terén, félénk tapogatódzásai, az alap ezen gyengeségének ösztönszerű érzetéből eredtek.

És Deák Ferenc maga legkevésbé sem

biztatta a ministeriumot erélyes túllépésre, egyes úton.

Deák Ferenc amúgy sem a merev doctrínák. sem az elméleti rendszerek embere; — a mi magában helyes. Ellenkezőleg gyakorlati irányú, compromissumokra hajlandó: s engedékeny.

Engedékenyebb az ellenzék, mintsem pártja irányában.

A jogérzet ereje mellett, mely jellemzi, áll a méltányosság, mely kíméli a leterelt ellent. Kíméli talán idő előtt, talán kimerülése előtt; minek következése többnyire, hogy az ismét talpra áll, s ellene fordítja kezében hagyott fegyverét.

Ellenfelünket nem kell ok nélkül megölni, de lefegyverezni, ártalmatlanná tenni igen is.

Deák Ferenc állása némileg hasonlít a hajóskapitányéhoz.

Ennek főadata más a csendes tengeren, kereskedelmi hajón, midőn elég az eszély és gyakorlat, hogy azt nehézség nélkül révpartra vigye.

Más a hadi hajón, és viharos tengeren. És ezen ismét más a hadi szabályokat elismerő tisz-

teséges ellenséggel szemben. És egészen más, a hol kalózzokkal van dolga.

Discretio, engedékenység, kímélet, és a harc lovagias modora kalózzok ellen rosziul alkalmazott; mert viszonyosságra nem számíthat; mert ezek nem győzni akarnak, hanem rabolni, és ölni.

A jogérzet és méltányosság, a szilárdság és engedékenység nagy próbáit állta ki Deák az 1867-ki kiegyezés létrehozásában. E nagy föladat megoldása a legnagyobb államférfiak magaslatára emeli.

Félre ne ismerjük azonban, hogy az 1867-ki kiegyezés csak fölfelé befejezett tény. Hogy az alól is ténynyé váljék, mélyebb gyökereket kell vernie.

Ahoz bizonyos idő, de még egyéb is kell. Kellenek intézmények; kell erély és következettség azok létrehozásában.

Ha fölfelé kivittük államjogi szerződvényünket: — sikerét legnagyobbbrészt annak kell tulajdonítanunk, hogy nemzetünkbe bizalmát helyező lovagias fejedelemmel van dolgunk: ne feledjük, hogy lefelé is hasonló erélyt és határozottságot kell kifejtenünk; — és hogy itt nem csak tisztesség, hanem ex principio kiengesztelhetlen.

ellenekkel is van dolgunk; kiket nem megnyernünk, de leküzdenünk kell, habár a népszerűség pillanatnyi csökkenése árán is.

Így tönk Washington, ki az alig kivívott állami létet fenyegető foederalistikus törekvések ellenére köröszkül vitte az uniót; — ki ezen küzdelemben veszélyeztette népszerűségét: — de csak ez által érte el azt, hogy neve nem tűnt le fényes meteor gyanánt, hanem fönmaradt örök időkre, mint a ki Amerika szabadságát nem csak kivívta, hanem meg is alapította.

De — hogy visszatérjek a Deák és pártja között létező viszonyra — Deák, mint mondtam, nem a merev doctrinák, hanem inkább a gyakorlat, s históriai fejlődés, és a compromissumok embere. Tehát legkevésbé sem radical.

E vonás húzódik végig működésén. És ez kivívó vonása ma is. Továbbá:

Ő nem kezdeményez. De nélküle nem kezdeményezhet senki.

Nevének s tekintélyének hatása összetartja a pártot. És eddig csak egyedül az tartja össze. De nem engedi önmagából erélyesen kifejlődni.

Ő hatását nem elég erélyesen gyakorolja nagy elveknek, például a közigazgatás gyö-

keres átalakításának vagy egyéb radicalis reformoknak gyorsítására, s az ebbeli netáni szétágazások kiegyeztetésére, ingadozók megnyerésére, gyengék elaltatására. Mert ő kerüli az erőszakolás színét is.

De személyiségének túlsúlya, akaratereje, erős meggyőződései mégis előlik pártjában az egyéni önállóságot, vagy bizonyosan paralizálják, megmerevítik, ha nyilatkozni kísérletet tesz.

Ha ő nincs: talán bizonyos válságos pillanatokban. minők nem Irányoztak, szétmállott volna a párt.

De kicsinyenkint magára hagyatva — kitűnőbb vezértagjai a meglevő közjogi alapon hihetőleg kiegyeznének valamely egységes reformprogramban. És ekkor sokan, kik ma kedvetlenül tétlenek, vagy a gondviselésre, más szóval „az öreg úrra^a bízva a dolgok menetét, nem is gondolkoznak: alkalmasint nagyobb tevékenységet s erélyt fejtenének ki; mert öntettőknek, személyes ügyöknek tekintenék, mi ma csak félig az; mitől visszariasztatnak, ha önállósági kísérletet merényíenek.

A jogosult Deák-cultus mellett a ferde Deák-cultus mentségül szolgál az amúgy is vérünk-

ben levő apathiának, s tunya szenvedőlegességnek.

Pedig Deák. ámbár nem kezdeményez, részint óvatosságból, részint koránál fogva, melynek a legkiválóbb emberi Organismus is adózni kénytelen: de nem is fogna mind végig akadályozni, (van reá példa) ha a párt és a kormány körében határozottan nyilatkoznék valamely irány vagy akarat. Mert ő a legfinomabb eszélylyel kiérzi, hol ellenállásának a túlszárnyaltatás volna következése.

Igen de a kezdeményezés, a productivitás csodaereje csak az önállóságban rejel.

A talentumnak szabadság kell, nem mint a spárgának földél, hogy megérjen, s tettekben nyilvánítsa magát.

Végtére: nagydolgoznak is van kicsinyes, szépeknek torz, komolyaknak bohóc oldala; mely gyakran fontosabb mint hinnők.

A világ legönzetlenebb, legszerényebb emberre, Deák, körül is, állásánál fogva, keletkezett egy neme az „udvarnak“; a marsaltok, ajtónállók, udvaroncok, apródok, hízelgő s mosolygó seregével, kegyeltek s kegyencek, s intrikusok coteriájával; mely egymást ugyan nem szereti, de ex offo bámulja; egymást s creaturáit föl-

és a hivatalokba bele magasztalja; a kívülről álló nemes törekvést pedig, vagy haszonvehető talentumot ignorálja, elkedvetleníti, sőt más párthoz űzi; s a párt igen hü tagjait is — nagyon malapropos — ellenszegülésre hangolja; kiktől nem egyszer hallani is: „ha Deák maga kívánja, szívesen teszem; de X— Y— s a többi....

Így nyomatnak le nagy érdekek apró csel-szövények színvonalára, és lesz a közjó egyéni érdekek prédája minden országban, és minden-nemű kormány-forma alatt, hol a coteria-szellem befészkelte magát.

Hazánk közviszonyainak színén a külföld is előtérben látja Deák Ferenc nevét; és az idegen csodálva kérdi: „minő ember vájjon az a Deák Ferenc? miben áll varázsa? mi által gyakorolja rendkívüli hatását kortársaira, nemzetének vezérférfiaira, a népekre s magára a trónra?“ Azokra nézve, kik az előadatokban még nem találnák meg e rejtély kulcsát, még néhány vonást adok a képhez, mely azonban így is csak töredék lesz, — az idő s hivatottabb ecset által kiegészítendő, és csak miniature kép.

Deák Ferenc mindenek előtt typicusmagyar jelenség. Legnemesb s leghűbb kinyomata

a tiszta magyar fajnak; vagy is azon közép osztálynak, mely rendszeren s átlag minden nemzetnek tulajdonképi képviselője; nem pedig a legalsóbb, sem a legfelsőbb rétegei. Ez különbözteti meg őt legélesebben újabbkori államférfiainktól. Egy **B a t t h y á n y i** Lajos: túlnyomón aristocraticus jellegével; — vagy **S z é c h e n y i**: legmagyarabb érzése mellett is — túlnyomón külföldi kulturájával, nem magyar világnézetével, angol előszeretetével; — vagy a tót-magyar véregyítékű, a magyarnak csak hiú elbizakodottságát képviselő **Kossuth**: rajongásával, könyed és könyelmű mobilitásával. — egy sem tiszta magyar típus.

Ebben áll Deáknak egyik nem becsmérrendő vonzereje.

Deák, mint államférfi, a „táblabírák“ legkitűnőbbje; mint azország valaményi vármegyéjének táblabírája: országos táblabíró. Nem utolsó, de legnagyobb példánya ezen a régi magyar institutiók alatt növekedett, alapos magyar jogi s történeti eruditióval bíró, solid, tisztességes osztálynak; mely soká ingyen s nagy áldozattal szolgált a közigazgatás s igazságszolgáltatás terén; uralkodott a még jogtalan nép fölött, patriarchális modorban; és ha néhol visszaélt is állásával, de egészben és nagyban még is becsülettel, s a

nép iránt nem igazságtalanul, és nem embertelenül gyakorié hatalmát.

Hiányai inkább az ország összes intézményeiben rejlettek, mint az egyénekben. Degenerációja, önmagát túléltsége csak akkor lőn világossá, midőn az új eszmék hatották át az országot; még határozottabban akkor, midőn az 1848-ki forradalom európai színpadra lökte ki hazánkat.

Deák, mint nemes birtokos, positiójánál, összekötetéseinél, s megyei nevelésénél fogva ezen osztályhoz tartozott. Csak ennek volt 1848 előtt a közéletre befolyása.

Ő osztályán túlemelkedett ugyan rendkívüli elméje, s jellemének nagyobb szabása által: de jellegét megtartá.

A hazai köz- s magánjog, mint a politikai tudomány, és gyakorlati kormányzat terén korán szerzett ismereteit kibővíté a külföld, a míveltebb országok történetének, jogi s politikai intézményeinek alapos ismeretével; és e téren való és e téren kívüli terjedelmes olvasmány által. A nyilvános pályán szükségelt ezen nemű ismeretekben alig tesz túl rajta bárki is. — De ő ritkán, és concret ok nélkül soha sem hivatkozik rájuk mint sokan nem annyira hasznossági szempontból, mintsem fitogtatási gyengeségből teszik.

Kevésbé erős a mai kor specialis tudományában, a nemzetgazdászatanban, — s a mi azzal összefügg. Tanúsítja ezt a többi közt a védegyelet halva született eszméje irányában elfoglalt állása is. Talán éppen azért, mert a nemzetgazdászatan az elméleti speculatiók ködéből és phraseológiájából még eddig sem jegecedett meg ingatlan elvekké s befejezett tudománynyá; minő a jog, vagy a mathesis.

Mert ő általán, ámbár elméleti tanulmányai sem hiányosak, természeténél fogva inkább gyakorlati irányú; s az életből vett, concret viszonyokra alkalmazott, tényleges érvek képezik, elmélkedésének, s capacitatiójának lényegét, főerejét.

Theoriákban nem tévedez. Nem azokhoz szabja a tényeket. Nem azokból indul ki. Rendszereket nem alkot. Beszédeiben s államirataiban theoreticus elemzések ritkán fordulnak elő; csak kivételesen, mint az 1861-ki fölliratban a „personal s reál unió“-ról való tétel. Az ő szájában oly elv is, mint az utolsó országgyűlésen kimondott „szabad egyház a szabad államban“ szinte, meglepő, habár azt másoktól elég gyakran hallani.

Sokat olvasott; hanem a miről keveset olvasott is, annál többet gondolkozott. Minthogy megemészte a mit olvasott, nézetei tiszták, nem

habozok, nem homályos körvonalakban úszók; hanem kidomborultak, befejezettek.

A politikai irodalom egyik másik ágában talán nálánál honosabb ez, vagy amaz; — egy s más specialitásban talán nem áll a tudósok színvonalán. Ha tudósabb volna, nem volna oly okos. De a kor eszméit kevés hírlap-olvasás, szüntelen conversatio, s gondolkozás útján folyvást s könnyen sajátítja el; s ha lelkesedéssel nem is karolja föl kritikus elméje: de hátra nem marad; — midőn már kortársai nagyobb része régen elmaradt.

Elméjének kivételes egészséges organisatiója, vagy is már észjárása olyan, hogy nem keresi fáradságosan a bonyolult kérdések nyitját, a dolgok velejét: hanem azonnal rátalál. És midőn néhány száz ember órákig vitatkozott valamely tárgyról, — s azt minden szóval, mely ejtetett, mélyebben összebonyolíták: akkor Deák Ferenc, ki nem is látszék figyelemmel kísérni a vitát, s a csarnokban szivarozott, föláll, elkezdi egész általánosságban, a vita hevétől menti objectivitással taglalni a kérdést; elősorolni mit hoztak föl jobbról és balról; egyenkint latolgatni a véleményeket; és már mialatt ezt teszi, és még mielőtt kimondta volna saját nézetét, az már mint a villám átvillan a figyelmes hallgató fején; —

azután kifejti az ő fölfogását, egyszerűn, érthetően, szabatosan; megvilágítja azt minden oldalról; s mikorra bevégi, annyira meggyőzte hallgatóit, hogy mindenki azt véli: „én is ezt gondoltam; csak kimondani nem tudtam.“ így penetrálja Deák az elméket.

Deák a mint első ízben föllépett az 1836-ki országgyűlésen: azonnal tekintélyé lőn, nem kora, sem múlt érdemeinél fogva, mert fiatal s múltja tiszta ugyan, de csekély volt. — Hanem tekintélyé lőn elméjének eme minősége, és azzal teljesen összhangzó jelleme, s véralkata által. És tekintély maradt kezdettől fogva máig. A forradalom alatt, s a forradalom vezérei előtt sem szűnt meg tekintély lenni; hanem a józan ész élő protestatiójaképen alkalmatlan volt. Ily nyugodt, higgadt ész, e szenvedélytelen szív — kell hogy uralkodjék az izgalmas pártemberek fölött; vagy — ha már a szenvedély dühöng: géniroz.

Nemes, és a lágyságig jó szív, a szenvedők iránt, valamint azok iránt, kiket vérségi vagy baráti kötelék csatol hozzá. Jövedelméhez aránytalanul adakozó. Protectiója visszaélések tárgya.

De nem együgyű, sőt ravasz.

Ne tessék félreérteni, hanem megérteni. A

ravaszság nem álnokság. A ravaszság a becsületesség pajzsa; az álnokság a gazság fegyvere. Ravasz, a ki védi magát megcsalás ellen. Álnok, ki mást megcsal. A becsületesség ravaszság nélkül a magánéletben is önmagának áldozata lesz; a közpályán haszonvehetlenné teszi az embert.

Ez értelemben Deák igen is ravasz. A politikai manoeuvrekben jártas; s eszén túl nem jár az ellenzék taktikája.

E tulajdonok öszvegével működik Deák közel négy évtized óta a közpályán. Személyes összeköttései az országban negyven év óta fűződtek. Sokan azok közül, kikkel egyidőben lépett föl, elhaltak; nyomukba álltak mások: az öregek helyében megértek az ifjak: de mind Deák Ferenc tekintélyének traditiójában nőtt, és érett, vagy barátságának bűbája alatt öszült meg.

És így mind nagy elméje, tiszta jelleme, véralkatának sajátságai, mind személyes viszonyainak sokasága az, mely neki az országban páratlan positiót ad; s a külföld által alig megérthető befolyást és hatalmat.

Azonban — mit az ország mai állapotában erősen szemügyre kell vennünk — Deák Ferenc

kezdeményező egyéniség s politikai küzdelmeinkben indító erő soha sem volt: az 1867-ki kiegyezés nagy művét kivéve; midőn a körülmények e szerepbe beerőszakolták.

Deák Ferenc mérséklő, irányadó, kiegyeztető államférfi volt mindig Széchenyi a feudális intézmények merész faltörője. Kossuth forradalomra vezető idealismusával, Eötvös és barátai mint a Parlamentarismus előharcosai: mind a maguk módja szerint kezdeményeztek. Deák nem kezdeményezett.

A kezdeményezők rajongása hiányzott benne: jövőbeli politikáért nem lelkesült soha. Mindig a jelenben mozgott positiv elméje; ábrándok, jóslatok anticipatiójától távol állt. Positivitása nem zárja ki, hogy tisztán s elfogulatlanul ne lásson a jövőbe. Tudja, minek mi lehet következése, — mit át nem szokott gondolni az, ki kedvenc jövőbeli terveket vagy ábrándokat ápol. De ő épen azért nem újító, nem apostol.

Deák esze, jelleme, szerepe, tekintélye: tanácsadó. kiegyeztem, irányadó, mérséklő volt. mondám. Ezen értelemre viendő vissza vezéri szerepe. Ő a legjudiciosusabb, legokosabb ember. De sem a legbátrabb, sem a legtevékenyebb.

Nyilvánvaló következés tehát, hogy ezen egyéni jelleme nehéz küzdelmet vív azon vezérszereppel, melyet 1865—7 óta elfoglal; és a mely kezdeményezést, bátor, gyors vállalkozást, erélyes, sokoldalú cselekvést követel.

Alig csalódom tehát, ha mindezekből, s Deáknak a már megalakult pártministerium iránti viseletéből, s magatartásából kedélyállapotára következtetvén, azt körülbelül úgy fogom föl, mint azon atyáét, ki eljötnék látja az időt, hogy önszárnyára bocsássa fiát; de küzdelemben van magával azon eszközök iránt. melyekkel az átmenetet eszközölje; és az önállóságnak is bizonyos korlátái iránt, —“miket szükségeseknek vél.

Találkozni fognak, kik az ezen cikkben hegyezett észrevételeket kegyelethiánynak keresztelendik; és gyöngédtelenségnek. vagy épen szerénytelenségnek tulajdonítandják.

De többen lesznek, kik abban legbensőbb gondolataikat találandják kifejezve; és némi érdemül rovandják föl e sorok írójának, hogy a tárgy kényes voltától meg nem ijedve, alkotmányos kifejlődésünk egyik hatalmas momentumát — úgy a hogy tudta, köz-öntudatra hozni

törekedett; hogy jelezni igyekezett annak a Deák-párt, s Deák-párti kormányra nézve létező előnyei mellett —: árnyoldalait is, miknek esetleges veszélye nem lesz az által csekélyebb, ha hallgatunk rólok.

XV.

A BOTRÓL.

Motto: Nisi utile quod facinus, stulta est gloria.

Június vége felé egy szép reggel, melyet sokkal mulatságosabb, s testre lélekre üdvösebb leendett valahol hegyek és erdők közt tölteni, mintsem az országházában, — vagy bár a pusztán hallani ökrök bögését, szamarak ordítását — mi nem „e m b e t i r o z n á“ az embert annyira, mint szélső béli interpellációkat hallgatni: az alsóház csarnokába érve, szokás szerint jó csomag nyomtatványt nyomnak kezembe a ház szolgálói; és én, mint a ki ministeriumunktól sokat vár, s naponkint nagyokat remél: legalább is a megyerendezési-, vagy új választási-, vagy főváros szépítési-, vagy királyi haszonvételek megváltási — törvényjavaslatot hittem kezemben tartani: uram fia! baloldalról juxból beadott törvényjavaslatokat találók, miket, a Borsszem Jankó

helyett, melyet már vasárnap elolvasok, hétköznapokon szoktam élvezni pro concoctione.

Azonban az egyiknek végére érve, ott találok „Horváth Boldizsár“ s. k. aláírását.

Bizonyosan valamely ellenzéki nyomdából került mystificatiót gondolám magamban. Még egyszer megfordítom a lapot, s újra elolvasom.

Címe: „Törvényjavaslat — a büntető törvényre és gyakorlatra vonatkozó némely intézkedésről.“ Címnek kissé hosszú, s semmit mondó. Lássuk, mit tartalmaz.

Első szakasz: „A testi fenyték, mint fő, mellék vagy súlyosbító büntetés, továbbá mint fegyelmi büntetés eltöröltetik.“

Mindjárt szörnyet haltam.

Tehát a botot, ezredéves alkotmányos institutióink ezen egyetlen tisztas maradványát, melyet sem ribiliók, sem forradalmak, sem reakciók mindennapi functióiban megzavarni, vagy épen megszüntetni nem mertek: ezen, mint a világ oly régi argumentum ad hominem, — ezen olcsó, expeditiv, és jótékony criminalisticus intézményt is elgázolja a haladás omnibusának kíméletlen kereke!

Eddig a magyar ember csak arról volt ismeretes, hogy a hasát szereti. Úgy látszik, hogy

gyengéd gondoskodása immár hasának hátulsó oldalára is kiterjed. A kormány pedig, mely a nemzet közérületét e pontban híven kileste, siet az emberi test e mostohául elhelyezett részét — az alkotmány védpajzsa alá helyezni.

Siratlak én téged, oh bot! Te ha nem is alkotmányunknak, de a magán jog szentségének, és szűz hátam botmentességének egyetlen palládiuma.

De siratni fognak még sokan; siratni fognak mindazok, kik eddig a botmentesség privilégiumát élvezték: mivelhogy az bizonyos, és csakugyan nem nagy jós tehetség kell hozzá előrelátni, hogy a bot hatalma nem fog eltöröltetni, mert az nagyobbá magyar ministerium hatalmánál; hanem csak helyet cserélni, deplaciroztatni; aképen, hogy ezután nem fognak botoztatni, a kik eddig botoztattak: hanem azok fognak veretni, a kik eddig nem verettek, — még pedig azok által, a kik eddig verettek. Hódie mihi, eras tibi.

Ha pedig nemcsak metaphoricé: tudniillik, hogy — például — ha a botbüntetés meg lesz szüntetve, meg lesz verve minden gazda; mert ha cselédje ezután valamely csínyt tesz, akár gazdája, akár más, akár a közrend ellen: nem a cseléd lesz megverve, — mert hiszen az a magyar, német, tót, vagy román fajta cseléd, béres, kocsis,

szolga, egypár napi fogságot, heverést, és ingyen-
 élést nemcsak „k a t y á b a s e m v e s z”, hanem
 igen kellemes intermezzonak fog tekinteni: hanem
 meg lesz verve a gazda, ki az alatt cseléd nélkül
 marad, talán épen a legsürgösb munka kellő
 közepében.

De valóságosan meg is fogunk veretni mi
 eddigi botmentesek. Mert például, ki csak a pesti
 fiakereket, s e fajta cselédséget ismeri, meg lehet
 győződve, hogy ha a bot mint fegyelmi büntetés
 is meg lesz szüntetve; hogy ha a város-kapitány-
 ság mögött nem látandják többé az ultima ratiót.
 — az egészséges hűsítő tizenkettőt: meg lehetünk
 győződve, ők fognak minket utca székében. a
 hányzor anyiszor, ha nem fizetünk nekik anyit,
 a menyit követelnek, — vagy ok nélkül is, szere-
 tetre méltó nedélyök jókedvű kitörésében meg-
 ostornyelezni: a mit telkemből s teljes szívemből
 kívánok Irányi Dánielnek, Schwartz Gyulának
 (kit már úgy is egy ízben kevés híjjá múlt, hogy
 el nem páholt egy bérkocsis, — mire bátor va-
 gyok Gyula barátomat emlékeztetni); de kívánok
 minden olyan miniszternek is, ki magát kötelezve
 hiszi a bal és szélső bal részéről beadott minden
 dőre törvényjavaslatot elsajátítani, sőt azon „libe-

ralismusban“ túltenni, a népszerűsége való tekintetből.

Egyébiránt hiszen meglehet, hogy a történeti igazság kívánja ezen turnust; és hogy az igen rendén való, és a demokratia követelményeinek megfelelő reform, hogy ezután azok botoztassanak meg, a kik eddig botoztak.

El fogna tehát a törvényjavaslat 1. §-a szerint töröltetni a „testi büntetés“, magyarul a bot. általában. Helyette mint főbüntetés súlyosbítása fogság lesz elrendelendő (2. §.). Hasonlóid eltöröltetik a bilincs alkalmazása (3. §.). Hanem „a bilincsnek mint fegyelmi és megelőző eszköznek fegyencek vagy vizsgálati fogságban levő személyek ellen mérsékelt alkalmazása iránt, az igazságügyminister külön rendelet által intézkedik“. (6. §.)

A bilincs, mint állandó büntetés eltörlése, helyes, már egészségi szempontból is.

Hanem a botnak, mint fegyelmi büntetésnek bilincs által helyettesítését nem értem.

Humanistikus szempontból nem: mert hisz emberségesebbnek vagy a fegyenc urak emberi méltóságát kímélőbbnek nem mondható; azon előnye pedig mindig megmarad a botnak, hogy gyorsan és röviden hajtható végre, — és nem

terheli az államot, vagy községet egy sereg fegyenc eltartásának költségeivel.

Logika szempontjából pedig nem értem, hogy midőn az 1. tj. a „testi fenyítéket“ általán megszünteti, — a bilincset fegyelmi eszköznek megtartja; mintha ez nem volna testi fenyíték!

Menyit ékeltünk a Bach-korszak idejében — a németnek bárgyú humanismusára, melylyel a hazai kikötők és betyárok fajtát traktálta tömlöceiben; kik ott valódi eldoradójokat találtak. — És az „Ehret die Frauen“ költői elvéből credo azon gyöngéd gondoskodást, miszerint a bebörtönzött asszonyok is télen nadrágot kaptak; mely humánus óvszert azonban ezek meg nem köszöntek, hanem a legnagyobb gyalázatnak, büntetésük rendkívüli súlyosításának tartottak! — Ám bár egyébkint oly jó dolguk volt a fogházakban, hogy ezek már-már formaszerű lelenc-házakká váltak . . . mind csupa humanitásból.

Hogy nevette a mi táblabírói praxisunk a boldond bürokratiát, mely hetekig s hónapokig ingyenszállást s kosztot adott pár ezer embernek, s számtalan hivatalnok által óriási foliantokat íratott tele hónapokig tartó vizsgálati protokolumokkal: miket a szolgabírák egypár mogyorófa pácával brevi manu elvégeztek volna, az államkincs-

tárnak minden további terheltetése nélkül; minden félnek, az egyetlen illető alfél kivételével, teljes megelégedésére.

Mert csakugyan kinek legyen abból haszna, hogy a bot-mentesség fejében a büntetés súlyosbításául a fogság tartama fog meghosszabbíttatni?

— A fogoly iránti ezen emberség nagyon kétes. Az államköltségek pedig mindenesetre ismét szaporítatnak általa.

No de benne vagyunk mi is a humanizmusban; és a kormány nem szárnyaltathatja túl magát a liberalismusban; hanem a mi bolondot kíván a szélsőbal: duplán kell megadni neki, és az országnak ... El kell törölni a botot; és fogházakat építeni országszerte, hogy emberségesen elhelyezzük a garázda vagy tolvaj polgártársakat; — a helyett, hogy azon pénzen iskolákat építenénk, — a helyett hogy szigorú és pontos közigazgatást, gyors igazságszolgáltatást szerveznénk, mert ne feledjük, hogy nem csak az iskola, hanem az államrend, tehát a politikai intézmények nevelik a népet s fejtik ki abban a törvénytisztelet szellemét, — mely reformok combinált hatása majdan lassankint oda fogna vezetni, hogy a bot mind kevésbé s utoljára épen nem lesz szükséges.

Hanem mi nagyban és kicsiben hátulról

nyergei]ük meg a lovat; tehát kezdjük a reformot e téren is — hátulról.

„Nem szégyelled — védelmezni a bot uralmát?“ fogja mondani némely liberális barátom.

Dehogy nem szégyellem. Csakhogy nem magam végett; hanem a nép végett. De mivel akartok hát uralkodni ezen elhanyagolt, nevetlen, durva népen; a városi és falusi csöcseléken, mely nem ismeri sem jogait, sem kötelességeit, az élet semminemű viszonyai között? melyet gyámság alóli hirtelen felszabadulása után húsz év óta depravált a közigazgatási hatalom folytonos ingatagsága, és naponkint veszélyesebb tévelyekbe s őrvjögő igényekbe beszél bele demagógok gázsága?

Ah de hisz úgy is oda megy ki közviszonyaink összes fejlődése, hogy a böszülni indult lovak közé oda dobjuk a gyeplőt; és a bot maga nem fog megmenteni! Igaz!

Tehát — fiat piscis. Adieu bot.

Hanem vegyük kissé philosophice a dolgot.

Vájjon a testi büntetés általán az emberi természet és emberi méltóság elleni merénylet-e? Ha az? akkor nem csak a botot kell eltörölni, hanem a testi büntetés minden nemeit; vagy is mindazon büntetéseket, melyek a testre fájdalmat.

kényszert szabnak. A kaloda, a bilincs, a togház, a böjtölés — testi büntetések. Csak a lelket akarják büntetni. Azaz emberi igazság karja alól ki van véve. Teste nélkül embert nem büntethettek. Tisztán lelki büntetés csak ott van, hol már a lélek elvált testi hüvelyétől.

De mit beszélek: a humanismus már idáig is eljutott! Bünteti a lelket. A szigorú elkülönítés, a magánrendszer, azt mondják, ilyen szellemi büntetés. És igaz, megbünteti a lelket, mert megtöri. De meg nem javítja. Megtébolyodást eredményez többnyire, tehát a vég elállatisodást; — de embe-
resedést, nemesbülést ritkán; mondhatni soha.

Gyűlöljük igen is a barbarismust. De a ferde humanismus, az embernek valótlan fölfogásából eredő értelmetlen humanismus épen olyan szörny. Les extremes se touchent.

Szörny, mert majd mást büntet, és nem a bűnöst; majd a bűnöst nem bünteti, hanem megöli!

Igen de lealázó, meggyalázó büntetés a bot. És valóban sokan annak tartják. Sokan inkább a halált túrnék el, mint egy botütést alfelükre. De hisz eddig sem illettettek bottal azon osztályok, melyeknek műveltségi s erkölcsi állapota olyan, hogy nem szükség őket bottal fegyelmezni.

Azonban az az egész modern botellenes

theoria — csak előítélet. Lovagias színnel bíró, emberségesnek látszó, de még is bal-ítélet.

Schopenhauer, a legkevésbé scholastikus, a legjózanabb, s realisticusabb német lilozof, a botbüntetésről szólván kifejti, hogy azon előítélet, miszerint a botbüntetés lealázóbb volna más testi büntetésnél, csak azon ál-lovagias előítélet következménye, mely a párbajokban a becsület helyreállítását keresi.

Hivatkozva minden idők s nemzetek történetére, s az emberi természetre, azt mondja, hogy a nehéz bűnököt kivéve, melyek fokozottabb visszatörlésre hívnak ki, kisebb büntetteknel az embernek mindenkor legelőbb is a verés jut eszébe. Kire okok nem hatnak: hat az ütleget. Természetes is továbbá: hogy akit büntette miatt tulajdonán nem lehet büntetni, mert semmije sincs, — szabadságán nem büntethetni, mert szolgálatára másnak szüksége van, s más kára nélkül nem büntethető: „mérésékelt“ ütlegettel büntetendő. Ez ellen, úgymond, nem is lehet okokat fölhozni, csak szóvirágokat az ember méltóságáról.

Így szól Schopenhauer.

No de concret hazai állapotainkat véve tekintetbe, ki minden mélyebb bölcseség nélkül is,

de józan észszel nézi a dolgokat, egy csöppet sem fog kételkedni, miszerint a botnak még mint fegyelmi büntetésnek is eltörlése után két évvel statárium lesz az egész országban: és rövid idő múlva a bot vissza fog helyeztetni régi jogaiba; és néhány évvel a bot nélküli experimentatio után többet fognak botozni az országban mint valaha. Mert minden időtlen inpracticus rendszabály reactiót szül; s hátraveti a reformokat; s rosszabbá teszi a helyzetet.

Ellenvethetni ugyan, hogy immár a hadseregben is, melynek pedig első létföltétele a fegyelem, megszüntetett a botozás. Azonban fontoljuk meg, hogy ezen kísérlet még nem állta ki a tűzpróbát; hogy — igen humánus, a botért egyáltalán nem rajongó főtisztek bizalmas nyilatkozatai szerint még nem bizonyos, vajjon nem lazuland-e ennek következtében a fegyelem; és végre nem kell feledni, hogy a katonaságnál az erős fegyelemnek számtalan más physikai s erkölcsi eszközei működnek; melyek a polgári viszonyok közt hiányoznak; és még a hadseregben is a botbüntetés megszüntetésének természetes következménye leend. hogy más nemű bün-

tetésekét súlyosbítani, s gyakrabban alkalmazni keilend.

Mindezt azonban úgy vegyed édes olvasóm, hogy csak egyedül neked mondom; s a világot sem szántam publicitásra.

Mert a botbüntetést védelmezni nagy szégyen. Nem is kell azt védelmezni; csak alkalmazni. A maga helyén, emberségesen és mérsékelten, mint Schopenhauer mondja. Nem „olvasatlanul“ mint némely régi iskolabéli szolgabíró, vagy cs. k. százados szokta tenni. Nem rász az a bot; de a legjobb intézmény is elfajul, ha vele visszaélnek. Usezen, sans abuser.

Igaz hogy a liberális bécsi lapok koronkint zajt fognak ütni, ha valamely falu bel espritje, az árendás számvivője, kiírandja, hogy X — szolgabíró ráveretett ez s ezen ártatlan becsületes példás emberre, (intra parenthesis — véletlenül zsidó! — mely eset az egész világ journalistikáját bejárandja), hanem ezt nem kell nagyon szivünkre venni. Botoznak Austriában is a fogházakban; botoznak a német civilisatio határvárosában Bécsben is a rendőrségen. Hanem szép

csendesen; nem csinálnak lármát vele. Botoznak az angoloknál is, legalább a tengerészetek Botoznak a mieinknél miveltebb országokban is; — kivéve a valódi és ferde point d'honneur országát — Franciaországot. De annak van Cayenje, és Bagnotja ... a mi a botnál aligha humánusabb büntetés. Pedig ki tudja, vajjon szükséges volna-e sokakat, kik most, mert okét fegyelmezni nincs eszköz, néhány évi deportatióra vagy gályára ítéltetnek el, e borzasztó büntetéssel sújtani, — ha a botozás el törölve nem volna! — És ki tudja, hány ezer apró gonosztevőből és csavargóból, kit a maga idején applicált tizenkettő kel-lőleg kijózanít vala, lón a folytonos börtönzések által megcsökönült gonosztevővé, — a társadalom álhumanismusának áldozatává!

Legyen eszünk; s bánjunk népünkkel mint azzal bánni kell.

Szabja meg a törvény, hogy fegyelmi büntetésül, mikor, minő osztályú bűnösök ellen, mily határok közt alkalmazható a bot; — szabja meg szigorúan, hogy rendőri kihágások, verekedés! szélséyből eredt bántalmazások, a hatóság orgánumai elleni erőszakoskodások, — és az e vét-ségbe visszaesések eseteiben súlyosb mértékben — csavargók, szökevény tolvaj cselédek ellen, az

egészségbeli óvatosság megtartása mellett — alkalmazható a verés; — és a hatósági közeg ebbeli netaláni visszaélését is sújtsa a törvény: de ne nyújtsa egy fegyelmezettlen nyers csöcseléknek azon teljes biztosságot, hogy — ha ő bármiképp garázdálkodik, ha még úgy elver is más embert, s elveri a hatóság képviselőjét, a városi hajdút — az ő alfele szent, ahoz nyúlni nem szabad.

Résumé: Közgazdászati, közbiztossági szempontból veszedelmes, általános emberi szempontból nevetséges volna most hazánkban a botbüntetés eltörlése.

Végre törvényhozási szempontból is van szónk eféle törvényjavaslathoz:

Ne kapkodjon az igazságügyminister, ne toldozzon, foltozzon, terv és egvség nélkül; — halaszsa a részleteket akkorra, ha azokat egy előterjesztendő büntető codex keretébe illesztheti.

Ne engedje magát a felelőség nélküli szélső haliak eféle juxai által előre tolatni oly lejtőre, melynek alján — az impracticus teoriákat sújtó nevetségesség.

Ne legyen kicsinyes; hanem működjék nagy mérvekben. Lássuk előbb azt a törvénykezős

szervezését, — lássuk a közigazgatás rendezését,
— azután egy büntető codexet. és hogyha majd
a közrendnek, a személy- és vagyonbiztosságnak
ama garamiéival bírand az ország, akkor ke-
vésbé, s végre talán épen nem lesz szükség a
botra.

XVI.

AZ ÜLÉSSZAK EGYES VÉGEPI SÓDJAI.

A bírói hatalom gyakorlásáról szóló törvényjavaslatnak a 3-dik §-on túli tárgyalása még elég hoszúra nyúlt ugyan; de részben csak az általános vitánál elmaradt baloldali beszédek, egészben pedig semmi tanulságost nem hozott napfényre.

A törvényjavaslat először — másodszor, s drum drum harmadszor megszavaztatott; s azt a többség mint a sessio eredményét tette zsebre.

Azt mondják, nem nagyon dagadt meg tőle a zseb. Elvek, szép elvek; olcsók mint a diók. Hol a valóság boldog órája.'

Úgy van e törvényjavaslattal a rendsívár ország, mint a kiéhezett beteg, kinek orvosa végre megengedő, hogy — ehetik. Az elv ki van

viva! De míg az étel elkészül, s míg azt fültálalják — ah egy örökkévalóság a kiéhezett betegnek.

Tantae molis erat!

Tehát a bírák ezután nem fognak választatni, hanem kineveztetni. Biztató perspectiva: habár madártávlatban is. Ki van mondva a törvényhozás roszalása az uralkodó rendszerre; kijelentve az akarat — szakítani a feudális, municipalis, nyárypális múlttal.

Sok és kevés. Sok — azok szemében, kik túlbecsülik a még létező municipalis előítéletek erejét és ettől féltőkben csak remegve mentek idáig is.

Kevés — ahhoz képest, a mit eddig tenni kell vala, hogy a jelen állapot consolidal-tassék.

Elhiheted ismeretlen barátom, ki e lapokat unalmadban s tán unalom nélkül eddig olvastad, hogy már három nap óta huzakodom vonakodom azokat tovább folytatni, mert itt egy tárgyról kell említést tennem, mely émelyítőbb a tartarus emeticusnál, keserűbb a sasaparillánál; mely házi nyomorúságaink legjellemzőbb egyik

oldalát érinti, melyről tehát nem lehet elég röviden szólni, s elég gyorsan szabadulni.

Értem a kálvinista liberalizmusban, magyar prókatori rabulistikában, s mindenkit erőszakoló szabadságszeretben excelláló Pest megyének — értsd Nyáry Pál — illetőleg választási központi választmányának, értsd ismét: Nyáry Pál — azon országra szóló utasítását a választók qualificatiója iránt, mely ellen vagy három ezer választó petitiót intézett az országgyűléshez; mely utasítást azonban motu proprio megsemmisíthetett volna a belügyminister, sőt bizonyosan meg is semmisített volna, ha a belügyminister — Nyáry Pál lett volna; t. i. még az a 48-ki Nyáry Pál, ki diadalérzettel kiáltá akkor: „egy kicsit nyakára hágtunk már a megyei omnipotentiának“; — nem pedig az 186g-ki Nyáry Pál, ki káposztataposó módjára ugyancsak rugdalozik s emeli a lábát minden alkalommal, hogy csak valamiképp nyakára hágjon az — Andrassy-ministeriumnak.

Hiszen sok jogbitorlás történik másutt is; elferdítése a törvényeknek előfordul másutt is,— a szabadság phrasisaival zsarnokoskodnak más országokban is: de úgy arcul csapni világos törvényt; annyira minden pirulás nélkül ferdíteni

el annak kétségtelen, eddig kétségbe sem vontt, rendelkezéseit; — az értelmes és munkás osztályok rovására a bocskoros nemesnek és nyers tömegnek via facti oly túlsúlyt adni — kézzel fogható pártérdekből: és még tovább is statusférfiképen (!) szerepelni, pártvezérkedni, sőt még liberalismussal hányavetiskedni — ezt csak Magyarországon lehet.

Nyáry Pál egyébiránt bátor embernek elismerendő; minthogy e kérvény tárgyalásánál megjelent. Más ember az ő helyében e napon katarrhust kapott volna, vagy hascsikarást, s ott-honn maradandón. Hanem ha már eljött, okosan cselekedett, hogy maga védelmezte — magát. Nem okosan védelmezte ugyan, hanem megnyugtathatta őt annak tudata, hogy e dolgot nem is lehetett okosan védelmezni.

Tudván pedig, hogy e tárgyban még sokkal kevésbé lesz elég mint másban, csak egyízben szólania: azon kifogás alá eső fogással élt, hogy határozatot indítványozott; s mint indítványozó őt illeti az utolsó szó — a bizottmányt előadó előtt.

A tény egyszerűn az volt: hogy a pest-megyei központi választmány az egyedül törvény által meghatározható, és meghatározott

qualificatiót egész általánosságban önként magyarázta, kiterjesztette, megszorította, — szóval formszerű novellát adott az 184-8: V-höz. E törvénytelenység világos lévén — abba Nyáry Pál nem ereszkedett. Hanem megfordította a kést; és azt mutogatta, hogy a kormány nem avatkozhatik azon körbe, mely kirekesztőleg a bizottságot illeti, t. i. a qualificatio „megbírlásába.“

Nyáry Pál tehát azt. hogy mesterinast mesterlegényé oktrojál, hogy kereskedő alatt csak bejegyzett kereskedőt érttet: a qualificatio megbírlásának nevezi.

A kérdés veleje azonban épen ellenkezőleg az volt. hogy a bizottmány, melynek körébe tartozik az egyedül concret esetben, bizonyos, választóképen jelentkező személy qualificatiójának megbírlása: általános qualificationalis szabályzatot adott ki. Ha ez törvényszerűn szabad, s ha más helyhatóságok központi választmányai mind — a maguk eltérő nézetei szerint más-más qualificationalis utasítást adnak ki: akkor az 1848-ki V. t. c. észrevétlenül elcsempészhető; s a magyar országgyűlés alsóháza különféle. vagy nyolcvan egynéhány választási törvény alapján fogva választatni.

No de se baj ez a régi megyeisták modern karrikaturáira nézve. Ok ezt nevezik autonómiának — a közélet minden terén.

T i s z a K á l m á n is azt mutogatta, hogy hova vezet az, ha a kormányra ruházzuk a qualificatio fölötti határozást?

S z l á v y J ó z s e f — a sajnosán betegeskedő belügyminister helyében igen nyugodtan felelt Nyáry s Tisza uraknak, s oly malatiával, mintha csak bureaujában magyarázná a dolgot valamely aggodalmas kérelmezőnek. Kifejté a kérdés kényes voltát, maga sem tartván kívánatosnak, hogy a minister jogosíttassék föl a választói qualificatiók meghatározására; de kiemelő annak is abszurditását, hogy 80 egynéhány municipium ezt tehesse; s megnyerő őszinteséggel engedé meg, hogy a belügyministerium részéről is azon „hetzben“, melynek a választás nehány hete alatt ki van téve, egy s más téves lépés történetett; végre pedig a mennyiben az V. t. c. homályai s hézagai tagadhatlanok, kijelenté, hogy ő is uj választási törvény előterjesztésétől remél; (csak nem mondta ki által fog előterjesztetni? és mikor?) s ámbár súlyosakat sújtott a baloldalra; de jóakaró modorával, s az uj választási törvény

iránti kijelentésével az elleneket lefegyverezte, — a kormánypartot teljesen kielégítette.

Azután a baloldalról Csiky, Vukovics, Ludwig, Simonyi Ernő zavarták a kérdést; s nem rajtok múlt, hogy az úgy nem járt mint az olajlámpa, melyet ha piszkálnak, bűdösít ugyan, de még homályosabb lesz.

Örményi Miksa, a bizottmány előadója; mint szellemdús ember, s a hazai miséren túl látó politikus — a kérdésnek humoristikus oldalát is megtalálta; s elmésségeivel derűtséget idézett elő, mi oly pathetikus és unalmas házban, minő a miénk, megbecsülhetetlen érdem. Különösen mulatságos volt, hol Nyáry Pálra ráolvasta, hogy — 1848-ban a zilahi választásról lévén szó, ő, Nyáry Pál — így méltóztatott nyilatkozni: „ha a belügyministernek ezen választásról tudomása lett volna, nem kételkedem, hogy be nem várva az országgyűlést, azt megsemmisítette volna.“

Örményi beszédét hiába kerestem még Deák-párti lapokban is. Úgy látszik, nem tartozik azokhoz, kik megfizetik, ha beszédjük kinyomatik az újságban. Vagy nem tartozik a benső cotteriához? meglehet. Mert sem műveltsége, sem egyénisége nem táblabírói.

Mint valami nézőjáték, vagy könyhullajtásos családi dráma végén a Schluss-tableau, szépen grouppirozott alakjaival, bengali szivárvány világosságban, majd electricus vakító fényben, kibékítőleg s megnyugtatólag zárja be a különben elég gyenge előadást: oly forma csattanós epizódot tartott fönn a mi capitalis pénzügyminiszterünk az ülésszak végére azon pénzügyi exposé-jával, melyet a különféle interpellatioi faggatásokra adott feleleteihez csatolt.

Az, hogy az ingerlő s csipkedő interpellatiók által valami elhamarkodott riposta nem hagyá magát elragadtatni, az Lónyay hideg megfontoltságával teljesen öszhangzó.

Ő nem oly érzékeny kedély, mely nagyon fájlalja, ha csak 24 óráig is félreismertetik, kivált az ellenzék által. Ő hetekig tudja elhallgatni, s elolvasni az ellene szórt vádakat vagy rágalmatokat; látszólagos közönnyel. Nem mintha nem boszorkodnék; de haragjában nem tör ki; hanem fegyverkezik. Gyűjti és gyűjteti az anyagot és hivatalos adatokat; s mikor érvekkkel, tényekkel és számokkal tetőtől talpig körülvértette magát: akkor előáll, felel az abonyi honmentő Máriássynak, a szabadkai nemadózunk államügyészének Mukicsnak, felel a temesvári olcsón

fűteni akarók önzetlen prókátorának; hímezés hámozás nélkül fölveszi a maga elleni súlyos vádpontokat, miknek hallattára némely Deák-párti is jobb szeretné bedugni a fülét, azt hívén, hogy aligha nem lesz szükséges legalább félig szemet hunynia ... és azután elemezi a dolgot; gyakorlatilag szárazán; fejtegetve a kárt és hasznot; számszerint előadva kiadást és bevételt, ezerbillioft és $73\frac{2}{3}$ krajcár erejéig; — nem tagadva a terhet, melyet ma élvezünk; kilátásba helyezve a könnyebbséget, melyet majd kétszáz esztendő múlva elviselni fogunk, ha egészségesek leszünk . . és pedig mind e jótékonyág és bámulatos eredmény azon helyesen számított rendeleteknek közvetlen következése, miket a pénzügyminis-ternek adott ki.

És mielőtt leül, meg lehettek győződve, hogy, az ellenzékét kivéve, mely kapacitálni nem akar. kapacitált mindenkit, hogy apénzügyminis-ternek igaza van.

Az egész állapot, értem általán a pénzügyit, nem szép; nem is Lónyay csinálta; hanem benne vagyunk. Nem regény, hanem rideg valóság. És sem Law, sem Cagliostro nem változtathat rajta. Az egész Lónyay nem is személy; hanem egy

óriási tény. Tetszik nem tetszik: előtte meg kell hajolnotok. Vagy menjetek Libériába, vagy Iká-riába, szerencsés utat! Hanem míg itt vagytok, ne ámítsatok azzal, hogy ti jobbat, okosabbat tudnátok tenni, csak egy hajszállal is, Lónyaynál.

Az 1868-ki számadások eredményeiről tett előleges közlése egészben örvendetes benyomást tön, s kell hogy tegyen.

Azon körülmény, hogy minden közvetett adó többet hozott be, mint előszámítva volt, a világ minden értelmes nemzetgazdászja szemében kétségtelen és önmagában elegendő jele annak, hogy a közvagyonosodás emelkedőben van. — E tény maga, ha nem szólnának is mellette egyéb jelek, mint az ingatlanok értékemelkedése, a munkabér fölszökkenése; a be- és kivitel szaporodása, a pénzintézetek eddig lehetőnek sem képzelt szaporodása, a nélkül, hogy egy is tőkének javadalmazó elhelyezése iránt zavarban volna: e tény maga, a közvetlen adójövedelmek általános (és csaknem egy ötöddel; emelkedése mutatja, mily nevetségesek azon hazug jeremiádok, miket a nép elviselhetlen terheiről, — a nép nyomoráról népbolondítóink szájából hallunk.

A ki ma ép-kéz-lábbal bírva nem képes Magyarországbán sorsához illő életigényeit kielégí-

leni: az munkakerülő naplopó; és jobb sorsra úgy sem érdemes, mint ama kérelmező, ki a ministertől, midőn azzal állt elő: „de uram nekem élnem kell“ azon választ kapta:

„Nem látom át minek!“

Azon tény ellenben, hogy az egyenes adók jövedelme, kivéve a könnyű behajtásit házbéradót, az előszámításon alól maradt: mutatja, hogy az adó-csömör, e régi magyar nemesi betegség, a nemes magyar szabadsággal párhuzamosan ütött ki; és e részben igen ártatlanul hatalmas érvet hozott föl Mukics annak megmutatására, hogy nem a szegénység, hanem a nemadózhatnáság a bajunk. Mert míg a gazdag vidékit Szabadka adóhátralékait évről évre szaporítja: addig az ország legszegényebb vidékei rendszeren üzetnek.

És csakugyan a szabadkai jóízű neműzetünk elv képviselőjének naiv interpellatiója nem is tőn egyebet, mint azt: mondja ki az országgyűlés, hogy Szabadkán nem szabad exequalni adóhátralékait, hanem — vettessenek ki azok az ország többi lakóira. E szerint azon tanácsot adhatjuk mindenkinek, hogy a ki adót nem akar üzetni — menjen Szabadkára lakni. Oh Arcadia, Baeotia, és béte — otia.

Lónyay exposéja a mily mesteri volt, oly

ügyesség volt tőle, hogy azzal csak az ülészak végén állt elő. Az ellenzékieknek nem volt idejük annak tételeit elforgatni, elvitatni, eltagadni, s az ország minden részeibe hazatérő képviselőkre gyakorolt megnyugtató hatásukat megrontani. Megkísérték ugyan azon ülésben még; de a számok ereje nagy. Megkísérték azóta a sajtó terén; Ghiczy is, haza érve, rögtön föltette szemüvegét, s pécézi a decimalrechnung kormányellenes titkait a Hon hívői számára: de szíve mélyében a baloldal sem elég hazafiatlan, hogy titokban ne örvendett volna azon, hogy Magyarország budgetje még sem áll oly rosszúl, mint híreszteltetett. És így Lónyay győzelme tökéletes volt.

Különben részemről, ha incarnatus pecso-
vics létemre kényelmes journalistai álláshoz jogot tarthatnék: csak a magyar pénzügyminister ellen szállnék síkra. E téren legkönnyebb babérokat szerezni. Ki volna oly együgyű, hogy ne óhajtana minél kevesebb adót fizetni? Ki a szívnek ezen húrjait pöngeti, biztosan számíthat közetszésre, ha még oly hamisan játszik is.

Azután — ámbár általában nem nagy adót fizet az ország egyeteme: hanem az baj, hogy kivetése nem igazságos, nem arányos, nem

egyenlő, behajtása nem a lehető legolcsóbb; szóval a rendszer rász.

Azután — a fizetett adó sokkal nagyobb része fordul improductiv célra, mintsem más országokban, hol kevesebb az államadósság, vagy nagyobb része a haza polgárainak birtokában van, s kamatai nem vesznek el az országra nézve.

Mind ez igaz. De oly tényekkel függ elváhatlanul úszve, miket ellenzéki teleshájjal el nem lehet fűjni; sem eldiktózni; sem el újság-cikkezni.

Sőt még az adórendszer is — a múlt kormányrendszerektől örökölt pénzügyi, s politikai viszonyok szövényének hurkai közül nem bontható ki rögtön...

De általán az adórendszer-reform a nemzetgazdászati gyakorlati tudományának legbonyolultabb, legkevésbé tisztába hozott ágát képezi ma is. Az idevágó ezer meg ezer kérdések terjedelmes előmunkálatokat föltételeznek: s sokoldalú s hozadalmas megvitatást fognak igénybe venni; és — ments Isten hogy azokat vasúti engedélyeink hajrá módjára tárgyaljuk.

Tehát azon vád, miért nem terjeszt elő a pénzügyminister adóreformjavaslatokat, nem ko-

moly, nem meggondolt. De ha már egy kész rendszert, — mert észszerű adó-reformtervnek „rendszer” kell képeznie, vagy csak új zavarok forrása leend: — de ha ilyet előterjesztett volna is Lónyay — vájjon mi haszon volna benne.' Országgyűlésünk működésének szóbő tettsovány eljárása mellett vájjon mikor kerülne az tárgyalás alá? — És — vájjon — az örökké interpelláló, dictiózó, akadékoskodó, időrabló ellenzéknek van-e joga — valakinek az idő elvesztegetését szemére vetni?

Szóval Lónyay a tények hatalmát képviseli. Örülünk rajta, ha valami kedvezőt jelent. De józanon ezt senkisé is követelheti tőle.

Állása ily tényleges. És ő azt fölfogta. Más alkalommal is elismerém abbéli férfias jellemét, hogy nem tetszeleg a népszerűséggel. Ő állását minden következményeivel együtt fogadta el. Megteszi kötelességét, nem nézve sem jobbra sem balra. Ő oly népszerű, mint pénzügyminister ily helyzetben lehet.

Andrássy a jelen kormány lelke. Sőt e korszak, nem akarom systemának nevezni, e korszak personificatiója, a szónak teljes értelmében.

Eötvöst irodalmi súlyának, s díszes magaslátának fényköre veszi körül.

Horváth Boldizsárban, a modern állam eszméinek képviselője felé fordul a rokonszenv.

Lónyay a tények uralma.

Jóval előbb, mintsem minister lett, irtani róla, hogy: „neki több igénye lenne mint sok másnak a haza kormányában részt venni. Ő a magyar óliberalisok s ellenzékiek közt a kevesek egyike, kiből kormány-ösztön van; a ki tudja, hogy kormánynak, a legliberalisabbnak is, erősnek kell lennie.“ *)

Ő nem finánc-bűvész, mindennap új merész conceptiókkal, minő Bruck volt. De elővigyázó, és ügyes. Első műtété, a kölcsön kiírásának s eszközlésének módozatai elárulták a kezdőnek tapogatózását. De ebbeli tapasztalása nem maradt sikertelen.

Későbbi túladásakor a kedvező conjuncturát teljesen kibányászta. Más szerencsés műtétet is tön; mint az éjszakai és tiszai vasúttal, másokat — melyek a lajtántúli kormányval való kiegyezést igényelnek — tapintatos erélyvel készített elő, mint a cs. k. dunagőzhajózási társulattal való garantialis szerződés megszüntetését. Ily tárgyalásoknál óvatossága, eszélye mint tü-

*) Újabb fény- és árnyképek. Pest, Ráth M. 1866.

relmes kitartása, dicséreten fölül áll. Csak már azt a lánc-hidat sajátította volna ki!

Eleinte pénzületi magas körökben öt merő műkedvellőnek tartották, s szerették mondogatni. Mióta kifejté tehetségét s tetterejét: tiszteletteljes bizalmatlansággal néznek reá. „Lónyay túljár mindenkinek eszén“; mondják most. A furfangos pénzdiploatiánál furfangosabb ő. Alkudozik titokban és nyilván ellenséges versenyzőkkel, kettővel — tizzel egyszerre. Mindenikök azt hiszi, már kezében a madár; s midőn a végtárgyalás megérkezik, — valami tizenegyedikkel kötteti meg a szerződést; s a többiek most veszik észre, hogy az aranymadár, melyet kezükben tartani véltek, elrepült. Ez igen boszantó az illetőkre nézve; de ha elfogulatlan ember vizsgálja az ügyet, s végére jár a dolognak, be fogja látni, hogy ezen ügyesség és ravaszság egész hálózatának — végcélja a közérdek, az államérdek lehető megóvása volt.

Haszonlesés, önérdék folyt-e be bárminő cselekvésére? még az ellenzék sem bírta némi valószínűséggel állítani, még kevésbé bebizonyítani. Pedig nem egy alkalommal kimutatta ebbeli becsületes szándékát; s füt fát megmozdított, hogy legalább gyanúba hozza. De ha már ez neki

sem sikerült: az ország bátran megnyughatik pénzügyministerének tiszta jellemében.

Van dolga az ilyen szegény hatalmas pénzügyministernek! A kérelmezők, koldulok, üzérkedők, apró és nagy zsebmetszők, a pénzügyi projecten-macherek, a vállalkozni akarók — a szóval minden úton módon pénzt csinálni akarók zaklató seregével naponkint szóba állni, tárgyalni, alkudozni, tőlük jó s rász módjával menekülni!

No de tud ő ehhez. Azt mondják, senki sem tud úgy ígérni, mint Lónyay. Ígér ő mindenkinek. Azaz hogy mindenki azt hiszi, hogy a mit kért Lónyaytól, az neki megígérte. Merő illusio. Lónyay nem utasította el; ebből áll ígérete. Az illető azt hiszi, ígéretet vőn. Pedig Lónyay nem ígért semmit. Csak olyasmit mondott neki a legnagyobb nyájassággal, a minek értelme az volt, hogy „majd meglássuk“. Hanem ha az illető lélekbúvár volna, ki tud szó nélkül érteni; s a szemből hallani, a hangból meg olvasni: mindjárt megértette volna, hogy Lónyay tulajdonkép azt akarta mondani: „eszem ágában sincs.“

Ha nem értik meg, nem az ő hibája.

Innen aztán sok kellemetlen csalódás, és harag származik: és azt mondják, hogy Lónyay furfangos megbízhatatlan ember, — azt mond-

ják a furfangos s legkevésbé megbízható — üzér-emberek.

Végül van Lónyaynak egy tulajdonsága, a mely őt lényegesen megkülönbözteti csaknem valamennyi ministertől: Lónyay tudniillik — adminisztrál. Rendesen, pontosan, következetesen, mintha csak egész életében beamter lett volna. Dolgozik, mint ő kivüle csak kevés ember dolgozni képes. Hivatalnokai s végrehajtó eszközei egy egész hadsereget képeznek. Magyar, német, cseh: a minő van; csak használhassa. Egy ropant gyárt igazgat ó, — nagyszerűn combinált gépezetet, millió kerekkel.

Hanem munka, izgalom, cselekvés, tanácskozás, kellemetlenség: ez neki csak semmi. Idegrendszere — wolfram-acélból van.

Ő még sokat fog meg- és túlélni.

XVII.

YALAMI A SAJTÓSZABADSÁGRÓL.

Motto: La presse est la voix de tous. Vous aurez compris cette grande vérité le jour, où vous avez souffert.

(Paris en Amérique.)

Mindenki fél a journalistáktól. Sokan irigy szemmel nézik. Kevesen tisztelik.

Mindenki fél a journalistáktól; mert, ha egyéniségük még oly jelentéktelen is, ok roppant hatalomnak részesei. Kezükben naponkint oly eszközt forgatnak, mely mint az eke termékenyít, s mint a kard pusztít. A titkos gonosztevőt leál-cázhatják; a szeplőtelenet bemocskolhatják. A kicsit és alant állót fölemelhetik; a magas piedestálon állót onnan leránthatják.

Sokan irigy szemmel nézik; mert — őket a nyilvános szereplés némi fényköre veszi körül. És — habár indokolt vagy indokolatlan megve-téssel sújtják egyesek, vagy pártok: — nekik is

vannak híveik, van pártjuk, kik támogatják, sőt dicsőítik. Azután ha egy kis talentum lakik bennök, nevöket fölkapja szárnyaira a bár mulékony hír: s a nagy közönség szemében „érdekes“ személységek. Végre akár legyen hivatás egyikében akár nem: a komoly önérzet, mint a léha hiúság kielégítésének kifogyhatlan forrását találja naponkint abban, hogy nagy kérdésekkel, a nemzet vagy emberiség nagy érdekeivel foglalkozik; és a mit mond, ezerek olvassák, ezerek hallják.

És ha még is kevesen tisztelik, azt annak kell tulajdonítanunk, mert állásukkal, hatalmukkal visszaélnék; — mert a magas hivatásból üzletet csinálnak; mert a hatalomnak — tehát ma a kormánynak, holnap a népcsöcseléknek hízelegnek; és a komoly cél, erős meggyőződés, elv-hűség, s a kitűzött s bevallott irányban következetes kitartás — csak rendkívüli jelenség, csak kivétel, mely az általános benyomást, mit a journalistika korunkban tesz, meg nem változtatja.

De bárminők legyenek a journalisták: a napi sajtó korunkban a legnagyobb hatalom, mely az emberiségnek legnagyobb jótévője lehet, s lenni van hivatva; mely azonban tényleg több

jót tesz-e mint rosztat, több hasznot-e, mint kárt, nagyon nehéz igazságosan meghatározni. De mint mondók — a legnagyobb hatalom; melylyel tehát számolni, melylyel élni és megélni az országias legnehezebb földadatai egyike. Ezt sem a kormányoknak, sem a népeknek nem szabad feledniük.

A legabszoltabb, sőt zsarnok kormányok is kénytelenek e hatalomnak hódolni. És ha jó oldalait a sajtónak nem méltányolják is; de tudják, hogy félniük kell tőle. Igyekeznek legalább elnyomni, a mennyiben az nekik árthatna; ellenben érdekükben felhasználni, amennyire lehet. III. Napoleon, Oroszország, mint a többi abszolút hatalom — saját népei és a világ közvéleményét megnyerni, — s ha erre nem lehet reményük, félrevezetni törekednek.

A magyar ellenzék, mint más téren is többnyire, úgy a sajtóügy tekintetében is ferde és impracticus állást foglalt el. Naponkint dühöng az ellen, hogy a kormány a sajtó útján igyekszik maga mellett, törekvései érdekében hatni. Pedig ha ellenzékünk ma jönne kormányra, első gondja volna a sajtóra való befolyását rendszerezni, — s mindazon eszközökhöz nyúlni, melyek elveinek, nézeteinek, törekvéseinek terjesztését lehe-

tővé tegyék. Első gondja volna, mondám; föltéve természetesen, hogy a kormányzásról némi helyes fogalma, vagy sejtelve van.

Azt mondják ugyan, hogy alkotmányos országban a kormánynak nincs szüksége arra, hogy magát a sajtó terén képviseltesse; hogy lapokat tartson; sőt anyagilag támogasson: mert hiszen alkotmányos kormánynak kell hogy pártja legyen. Pártlapjai tehát védelmezni fogják.

Sőt olyasmit is akárhányszor olvashatni ellenzéki lapjainkban, hogy ha a kormány alkotmányos úton jár, célszerű rendeleteket ad ki, igazságosan cselekszik, jót akar: nincs szüksége védelemre, mert akkor az ellenzék sem fogja megtámadni.

De ez Idealismus. Hiszen épen azért, mert az ellenpártok soha sem engedik meg, kivált most minálunk, hogy a kormány igazságos, célszerű rendeletet ad ki, hogy helyesen jár el: hanem ellenkezőleg a legjobb, legokosabb rendszabályait is megtámadják, törvénytelennek, vagy legalább helytelennek kiáltják ki, s pártérdekből minden tettét szavát elferdítik; — épen azért joga és kötelessége a kormánynak, mely a nemzet törvényes többségének kifolyása, az ország közvéleményére apellálni; és gondoskodni esz-

közökről, melyek a közvélemény rendszeres félrevezetése és elámitása ellen sikeresek. Erre egyedüli törvényes és alkotmányos eszköz gyanánt áll rendelkezésére a sajtó.

A fegyver mindkét oldalon ugyanaz. De valljuk meg őszintén, nagyon egyenetlen. Bármi ügyesen intézkedjék a kormány, bármennyi anyagi eszköz állna is rendelkezésére: az ellenzéki sajtó mindig előnyben van, volt, és lesz, mindenütt, de leginkább Magyarországon; hol az ellenzékiesség üdült chronikus betegség, mely ellen pár évi alkotmányosság gyógyszere fogatlan; s hol két nemzedék nőtt föl azon hitben, hogy a kormány a haza ellensége; s a kormánynyal tartani, hazafiatlanság és szégyen.

Az ellenzék hírlapírói némi, nem nagy értékű, de a nyegle hiúságnak hízelgő népszerűséget élveznek; s midőn magukat a hazaliúi önfeláldozás példányaiul kiáltják ki, találnak elég ostoba hívőkre.

Üzlet az egész, és humbug. Mégpedig a legjobb üzlet. Ámbár némely előfizető nélküli ellenzéki lapról senki sem tudja, hogyan bír megélni és miből? de él: a legtöbb azonban hamisított árucikkeire nagyszámú vevőt tud összehalondítani.

Igen is, néhány éretlen ötlet, vadgondolat.

értelmetlen nagy szó, és Kossuth arcképe elég arra, hogy ezernyi előfizető csődüljön valami vásári munkára, vagy néplapi papírrongyra. De józan, objectiv, higgadt könyvnek vagy kormányparti hírlapnak alig akad pár száz vevője.

Azt mondjátok talán: ebből láthatni az ország valódi közvéleményét!

Én erre Liviussal felelek:

„Úgy van az elintézve a természettől, hogy a ki önérdékből szól a tömeghez, kedvesebb előtte annál, mint kinek elméje egyedül a közjóra irányzott. Azt csak nem hiszitek, hogy e nyilvános hízelgők és népudvarlók, kik sem a hadban, sem békében nyugton nem hagynak, a ti kedvetekért izgatnak és ösztönöznek! Fölizgatva , vagy becsvágyuk vagy üzérkedésük eszközei vagytok; és mivel az osztályok közti egyetértés esetében ok semmik: inkább rósz, mint semmiféle ügynek, inkább zavargások és lázadások vezérei akarnak lenni.“ *)

*) *Natura hoc ita comparatum est, ut qui apud multitudinem sua causa loquitur, gratior ei sit, cujus mens nihil praeter publicum commodum videt. Nisi forte assentatores publicos, plebicolos istos, qui vos nec in armis nec in otio esse sinunt, vestra vos causa incitare et stimulara putatis. Concitati aut honori, aut quaestiu illis estis; et quia in concordia ordinum nullos se usquam esse vident, malac rei se quam nullius, turbarum ac seditionum duces esse volunt. Livius libr. III. Cap. LXXXIII.*

De véghetetlen könnyü is az ellenzék számára írni! Nem kell hozzá sem ész, sem szellem, sem tudomány. Csak ellenzéki legyen a cikk; s mindjárt szép az. Csak a kormányt szidja, minél gorombábban, annál jobban hangzik. Mi sem könnyebb csekély eszű embernek is, mint korholni, bírálni; hát még rágalmazni? Szintoly könnyü a leghitetlenebb dolgokat ígérni: ha az ember tudja, hogy soha szaván nem foghatják. Könnyü a szenvedélyek viszhangjául szolgálni, a nép aljas ösztöneinek hízelegni, ezer színű szóvirágokat szórni, — és a hiszékeny tömegnek szemébe port hinteni: ehhez nem kell talentum, olvasottság, ismeretek. Nem kell semmi: csak szószátyárság, és lelkiismeretlenség.

De vajmi nehéz, és tudományt föltételező föladat: okát adni sok az állam legmagasb céljai által követelt rendszabálynak, ha az sokak érdekébe ütközik? kifejtteni egy concret intézkedés szükségét, ha az sokaknak kellemetlen? elemezni valamely törvényjavaslatnak részleteit, s az azzal összefüggő kérdéseket? Vajmi nehéz szenvedély nélkül csak a higgadt ész érveivel hatni? Kedvenc elővéleményekkel szembeszállni? Megrögzött balítéleteket megtámadni, és még is olvastatni? Mennyivel több szellem, alapsabb

míveltség, nemesebb styl kell oda, hogy megállhasson az ellenzéki cifra frázisokkal szemben a száraz, a meztelen, a szigorú igazság! ... a kecsgető ábrándok mellett a rideg való? és hogy ez megtegye hatását!

A legsilányabb firkász, ellenzéki journalistának elég jó. Ellenben a leghiresb ellenzéki írók, midőn pártjuk kormányra jut, haszonvehetleneknek bizonyultak.

A sok közül, miket e téren megéltem, egy jellemző esetkét hozhatok föl. T... a Bach kormány legbensőbb félhivatalos lapját szerkeszté Bécsben. Igen eszes és tanult embernek ismertem. De bizony őt a kormány-körök nem tartották valami jeles hírlapírónak; nem nagyra voltak vele. Midőn a rendszer hanyatlóban volt, s a sajtó szabadabban kezdett mozogni, T... urat megnyerte főmunkatársúl egy nagy lap, az ellenzéket játszott P... Igen kis idő telt bele, a P. Cikkei közérdeket költöttek; s legnagyobb sensatiót csináltak kormánykörökben. „Ki az ő... írhatja?“ kérdék és fartatták. Kisült, hogy T... „No lássa! — mondák ekkor a kormány főemberei, — ki hitte volna, hogy ez a T. oly kitűnő journalist!“

A rejtély meg van fejtve.

A mi a Deák-párti kormány sajtóügyi politikáját illeti, meg kell vallani, hogy az a sajtót nem üldözte, de nem is használta. Nem üldözte: mert alkotmányos téren állva, nem tehetett egyebet, a Kossuthi bérecek izgatásai ellen sem, mint a mit tőn; t. i. hol már kézzelfogható volt a törvénysértés, ott bűnvádi keresetet indított. — Helyreállttá sajtóügyekben az esküdtszéket; sőt az 1848-kinál még lazább, még liberálisabb eljárás szabálylyal látta el.

Nem használta azonban, mint lehetett volna. A kormányra jutásakor még élvezett népszerűségében kissé elbizakodva — nem gondolt a bekövetkezendő hét sovány esztendőre; és hagyta a szellemi mozgalmat magára. Az ellenzéki irány csaknem versenytárs nélkül foglalta el csakhamar a tért, melyről leszorítani akarni sikertelen vállalat. És így azt látjuk ma, hogy az időszaki sajtó terén az ellenzék határozott túlsúlylyal bír ... pedig — Isten bizony — szellemtelenebb, ügyetlenebb és tudatlanabb lapokat európai nyelven nem találni; ezt büszkén mondhatjuk. Soha se tudják, mely oldalról lehetne vagy kellene megtámadni a ministeriumot. Érdemeit eltagadják, helyes tetteit elferdítik, becsületét gyanúsítják. De valódi hibáit nem veszik észre ... mert

nem értenek sem a kormányzat, sem a közigazgatás részleteihez, szóval a gyakorlati politikához; hanem csak közjogi frasisokat tudnak szajkómódra károgni. Ez a kormány és Deák-párt szerencséje.

A Bach-kormányról, mely absolutistikus léte dacára igen ügyesen szervezte volt az összes európai sajtóval összeköttetéseit, s csaknem bukása pillanataig tudta befolyását érvényesíteni, azt szokták akkoriban mondani: hogy a sajtókezelés az ő hamupüpökéje. Dolgot adott neki; de nem szerette. Belátta, hogy szolgálatai szükségesek, de nem méltányolta. A kormányzat minden ága fontosabbnak látszék, s jobban kegyeltetett. De azért a journalistika hálózata, melyre a bécsi pressbureauból mint egy galvani villanyütegből mentek ki a jeladások, egész Európára kiterjedt.

Az Andrassy-kormányról meg körülbelöl azt lehetne mondani, hogy a napi sajtó — konyhaszolgálója. — Főadata legfőlebb szentes ruhát mosni. Hogy talán egyébire is jó volna? — föl se tette róla senki.

Az ebbeli teljes eszmeszegénység, és minden organisatióknak elmulasztása eredményező egyrészről az ellenzéki sajtó mondottam túlsúlyát: másrészről azt, hogy alkotmányos korszakunkban

a magyar kormány és Deákpart legtekintélyeseb közlönye — német. De ez sem állandón esküdött a zászlóhoz; csak olyan einjähriger Freiwilliger.

Az 1848-ki sajtótörvény — a saját elveitől megijedő óliberalismus ezen műve, és szegény Szemere fogalmazványa, még gyarlóbb törvényhozási rögtönzés, az V. XVI. vagy XXII. t.-cikkeknél is; s ép oly hiányos.

Érthető tehát, hogy a ministerium a sajtóállapotok rendezése végett új sajtótörvény előterjesztésével foglalkozik; és talán nem időn kívüli e helyen egy-két vezéreszmét tisztába hozni.

E kérdések elseje: mi lehet hazánk jelenlegi alkotmányos intézményei között a sajtó teréni törvényhozás föladata? Lehet-e föladata: a sajtószabadságot korlátozni? És erre azonnal azt felelem, hogy — nem.

A magyar időszaki sajtó féktelenkedései az alkotmány helyreállítása után nemsokára oly boszúságot költöttek, hogy szabadelmű körökben is vádoltatni hallók a kormányt, miért hogy nem terjesztett mindjárt eleinte szigorúbb sajtótörvényt az országgyűlés elé? és meglehet, hogy maga is megbánta ebbeli mulasztását.

Nézetem szerint azonban azzal nagy zavaroknak tette volna ki magát. Alkotmányos kormánynak, melynek, helyzeténél fogva, ereje abban van, hogy őszintén és valóban alkotmányos: nem lehet a sajtó szabadságát — szigorú sajtórendszabály útján, illusoriussá tenni; és bár erre stricte törvényes eszközei vannak, a sajtó szabadságát legkevésbé is korlátolni. Oly lejtő ez, mely a zavarok tömkelegébe visz. A sajtószabadság körülírása, korlátozása, a törvényes bíróság, értem: esküdtszék ítéletén kívül más rendszabályok s mesterséges fogások által — a színleges parlamentarismust jellemzi, melynek mint alapja, úgy minden eszköze — hazugság.

De ha kormány arra van utalva, hogy alkotmányos legyen: az ellenzék legveszélyesebb kihágásai ellen sem folyamodhatik más eszközhöz, mint a törvény által előírt bűnvádi keresethez; különben nyomról nyomra belejő a sajtó-reglementirozás jogtalan terére, melyen a mérsékelt nézetűeket is maga ellen ingerli; egy törvénytelen ségből a másikba esik; és számnélküli sajtópöreivel azon helyzetbe jó, hogy mindenike — akár ítélik el, akár fölmentik a lapot — vereség a kormányra nézve.

Egyáltalán tisztában kell lenni a törvényho-

zásnak az iránt, hogy parlamentaris kormányzat föltétien sajtószabadságot követel. E nélkül fönn nem állhat. Itt nincs választás.

Absolutismus korlátozhatja a sajtót, mert neki mindent szabad; tehát szabad következetennek is lenni; és saját törvényét kijátszani.

Hanem a két extremum közt nincs középút. Entre l'esclavage et la liberté absolue il n'y a qu' inconvenients et abus.

De mi több, maga az absolutismus is már azon meggyőződésre jött, hogy a sajtón nem lehet kifogni. Hogy az a kormányok fejére nőtt. Hogy a sajtó elnyomása vagy korlátozása nem akadályozza meg a sajtóval lehető visszaéléseket: hanem megakadályozza azt a jót, mit szabad sajtó tehet. Nem használhat a kormánynak; de árthat mindig. A kormányellenes közvélemény a sajtó minden pórúsán áttör. Láttuk i850-től 1860-ig, sőt 1865-ig. A sajtószabadság elve Austriában kimondatott, a censura eltöröltetett; azonban de facto meg volt az előleges censura is, és a repressio is hozzá járult. De a napi sajtó még is tele volt ellenzéki electricismussal. A célzások, fél szavak, és sorok közti értelem — a rendőrség szeme láttára izgattak a kormány ellen. És a börtönről s élethalálról disponáló kormány tehetlen

volt ellenében, mint tehetetlen egy óriás, ki azt a legyet nem bírja megfogni, mely orrára száll.

Ne hízelegjünk magunknak azzal, hogy szigorú sajtótörvény fékezendő a sajtó garázdalkodását. Hisz elég szigorú az 1848-ki sajtótörvény. De minél szigorúbb a büntető törvény, annál gyöngédebb s ritkább alkalmazása. Ha a törvény túlszorú, a bíróság hajlandó fölmenteni; s akkor a törvény célja kijátszatik.

Egyébiránt hiában is keresnők bármi helyes sajtótörvényben a rend és törvényes állapot garantáit a sajtó kihágásai ellen. Akármilyen a törvény: a bíróságtól függ minden. Helyesen mondja Prévost-Paradol: „ha látni akarom egy országban szabad-e a sajtó? nem azt kérdem, minő a sajtótörvény? hanem: ki ítéel a sajtó p ö r ö k b e n ?

Már pedig Magyarországon a sajtóvétségek fölött esküdtszék Ítéel; s nem hiszem, hogy alkotmányos alapon álló kormány az esküdtszék mellőzését javaslatba hozhatná.

Mi marad tehát fönn?

Át kell mennünk a szabad sajtó iskoláján.

Meglehet, hogy kiálljuk a próbát, hogy idő-

vei megnyugodnak a szenvedélyek, megszűnik a kívülről jövő agitatio, kijózanodik és mivelődik a nép: és akkor nem lesz közönsége a forradalmi és communistikus célzatú, a rend-felforgató lapoknak; — és akkor nem lesznek képesek magukat föntartani; és ha létez egy-kettő — az nem lesz veszedelmes.

Ha ellenben a sajtószabadság az ország köz-békéjét veszélyeztető intézménynek bizonyulna: akkor az bizonyult be, hogy Magyarországbán parlamentarizmus lehetetlen.

Tehát föltétlenül szabad sajtó, és esküdszék. Ez jelszavunk.

Ha nem bírjuk el: akkor ne komédiázzunk az alkotmányossal; hanem fel kell azt függeszteni, hogy, mint Rómában, a dictaturához folyamodjunk; vagy, mi közelebb esik— mint Angliában felfüggesztik a Habeas corpus actát, felfüggeszszük az alkotmányt.

De a középút merő zavar; mert sajtószabadság nélkül az alkotmány hazugság. *)

*) Lord Brougham az angol alkotmány legfőbb tökélyét abban találja, hogy lehetővé teszi törvényes úton felfüggesztését mind azon jogoknak, melyeket biztosít. Ott az államrend legnagyobb megzavarása sem igényel államcsínyt; mert, ha szükség, a parlament megszavazza az alkotmányos jogok felfüggesztését.

Az austriai 1852-ki büntető törvény 65-dik §-a a közrend megháborítása büntettének jelenti ki, ha valaki nyilvánosan vagy több ember előtt, vagy sajtó útján „A császár személye — vagy a birodalom egysége, vagy a kormányforma és a l l a m k o r m á n y megvetésére, vagy gyűlöletére fölingere l nitörekszik.“

Ugyan e határozatla , s machiavellisticus, de absolut kormányhoz illő rendelkezés fölvéte-tett az 1862-ki novellába is „a birodalom alkot-mányára“ is kiterjesztvén; a februári alkot-mány védelmére.

E képtelen törvény eredete a francia 1822-ki, tehát a royalista reactio fénykorabeli törvény, melyet — ámbár háromszor változtatott kormány-formát, Franciaország máig föntartott.

Ily buták a népek. Elúzik királyaikat, de megtartják szabadságellenes törvényeiket. A he-lyett, hogy megtartanak királyaikat; de reformál-nák törvényeiket.

Csodálom, hogy az az 1848-ki sajtótörvénybe is föl nem vétetett, anyira benne voltak a máso-lásban.

Alkotmányos országban ily rendelmény anyi volna, mint a sajtószabadságnak a kormány ön-kénye alá vetése. Az ellenzék föladata és célja

ugyan is megbuktatni a kormányt, hogy maga lépjen helyébe. Már most a kormány tetteinek folytonos és naponkinti ellenőrzésénél és meg-támadásánál, hévvel és gunyorral, mi az ellenzék joga, s a parlamenti alkotmány életelve, miképen lehetne igazságosan meghatározni, hogy hol kéz dődik a kormány megvetésére, és meggyülőlte-tésére való izgatás?

Igen de a sajtószabadsággal való visszaélé-sekre, törvényteleniségekre el kell készülvé lenni. Mint Prévost-Paradol írja: Nemcsak a lázadásra való egyenes fölhívással, vagy a magánszemélyek egyenes megsértése által veszélyezteti a kellőleg nem fékezett sajtó az államot, vagy teheti a tár sas életet tőrhetlenné. A legvirágzóbb, s legjobb törvényekkel bíró államban is találkoznak sajnos olyan emberek, kik törvénytörő úton nem bol dogulhatva, másrészt okosabbak lévén, semhogy közbűnre vetemedjenek, előbb-utóbb a közza varba vetik számításaik horgonyát; emberek, kik — a költő szerint:

Si tout n'est renversé, ne sauraient subsister.

Ha pedig a sajtó minden féktől menti, ez a leghatályosabb s legkönyebb eszköz a közzavar előidézésére. Kell tehát, hogy a sajtó útján még könyebben mint más eszközökkel elkövethető

bűnök és kihágások ellen a repressio, a büntetés törvény által szabassék meg. De e törvénynek világosnak, szabatosnak kell lenni. Ez pedig nem lehet más, mint azon elv, hogy „a törvény által büntettnék vagy vétségnek kijelentett bárminő tettnek elkövetésére való igazatás” büntetendő.

Az 1848: XVIII. 3. §. és 4. §-ban meg van az elv.

Általánosítani kell azt, kiterjeszteni minden közbüntetetre s vétségre, mely sajtó útján elkövetetik; és akkor nincs szükség a sajtóbűnök megkülönböztetésére; hanem azok egyszerűen a köz-törvény alá esnek.

Semmi kétség azonban, hogy ezt — az írók bánnák meg.

Pardon! majd kifeledtem a számításból, hogy még nincs büntető codexünk.

Minek is. Törvényhozói ambióknak untig elég, ha a bot- és halál-büntetést eltöröljük. Ebből áll a magyar jurisprudentia.

Még a sajtó útjáni becsületsértésről néhány szót.

Az 1848-ki sajtótörvény 24. §-a híven átírta a franciából, mint tévé a majmolásban szintén kitűnő austriai, azon agyafűrt, és a józan észbe ütköző elvet, miszerint „a megbecstelenítő, meggyalázó, sértő állítások bebizonyítása nem engedtetik meg, kivéven ha valaki mint köztisztviselő vagy közmegbízott cselekedett; és a felhozott tények e körbeli eljárására vonatkoznak.“

25. §. „A meggyalázott, megbecstelenített panaszló fél erkölcsi magaviseleté mellett tanukat hallgattathat ki, de a vádlott annak erkölcsisége ellen, tanuk kihallgatását nem követelheti.“

Az ellenmondás, mely abban rejel, hogy valaki rágalomért büntettetik, ámbár nem szabad bebizonyítania, hogy igazat mondott, tehát nem rágalmazott: világos.

De sokkal sötétebb árnyoldala a törvény e rendeletének abban keresendő, hogy általa a becsületes ember és gazember egy színvonalra állítatik. Az író, ki becsületes embert rágalmazott, épen úgy büntettetik, vagy a körülmények szerint fölmenttetik, mint azon író, ki egy gonosztevőt leálcázott. Nagyon természetes tehát, hogy a becsületes embernek az nem elégtétel, ha az író elmarasztatik; ez által a becsületén ejtett folt el nem enyészik; mert ez elmarasztalás nem tisz-

tázta ki őt a rágalmból; a törvény erre tért sem hagyott fönn.

Ellenben ha, ki például lopott, hamis bankót csinált, — de ezt ellene, ámbár hivatalos adatokkal be lehet bizonyítani, nem szabad bizonyítani, és az író elítéltetik: flagrans igazságtalanság.

Meg akarjátok talán előzni a botrányt, melyet ily bizonyítgatás előidézhet? De a mindennapi példa bizonyítja, hogy a cél el nem érhető. A botrány el nem kerülhető. Hanem — a becsületes emberre nézve az elégtétel elmarad.

Igen de azt mondják a bölcs Iegulejusok és rabulisták: „nem szabad senkit kétszer büntetni. Ha valaki lopásért vagy hamis bankó csinálásért kiállta törvényes büntetését, — nem lehet őt újra pelengérré állítani.“

Ezen okoskodás is egyik variációja a gazemberek iránti azon gyöngédségnek, mely ma humanitás neve alatt a törvényhozási divathoz tartozik.

Igaz, az államhatalomnak nem szabad egy tettet kétszer büntetni. De van az állam hatalmán kívül és fölül álló, azon túl kiható erkölcsi büntetés, melyet a társadalom, e. láthatatlan bíró mond ki. Hasztalan hajtotta végre az államhatalom a büntetést, vagy menté föl alóla a vádlottat:

némely büntetetre kimondja a láthatatlan bíró, a közvélemény, az erkölcsi halált; és ez ellen nincs apellata.

Ezen ítéletnek pedig van gyakorlati hordereje, mely igen jótékony; föltéve, hogy a sajtó szabad.

Például egy család bukásért elítélt egyént valamely közintézet vagy részvény-vállalat igazgatójává akar választatni — valamely befolyásos clique. A sajtónak szent kötelessége a közérdek megóvására ez ellen fölszólalni, e választást megakadályozni. De miként tehesse azt, hogy ha a főérvet, mely miatt e választást ellenezni kell, föl nem hozhatja, mert nem szabad érintenie.

Teljesítheti-e e szerint a sajtó kötelességét? Örökodhetik-e a közjó fölött?

Szabad-e ily megszorítással a sajtó?

Igaz, hogy sajnálni kell az oly szerencsétlent, ki egy rász tette után az elvesztett bizalmat visszaszerezni, magát rehabilitálni nem képes, ám-bár az talán szent szándoka. — De őt a priori, és a becsület rovására, vagy a jó hiszeműek vagyónának veszélyére, tehát a vagyonzbiztonság rovására a törvény védelme alá venni, egyenjogúvá tenni a feddhetlennel: ez a gazok iránti ked-

vezmény; a büntett kiváltságolása, mely demoralisálólag hat.

Ellenben ki tagadhatná, hogy a napi sajtó terén e részben is mindennapiak a visszaélések? Hogy némely hírlapíró könyelműségből, vagy merő botrány kedvéért, sőt anyira megy az emberi aljasság — egyenesen üzérkedésből is — támadja meg a magán személyeknek oly tetteit is, melyek — jók vagy rosszak — de a nyilvánosság elé nem tartoznak, mert senki jogait vagy érdekeit nem érintik. És ezek elől semmi és senki sem biztos; és garázdálkodásuk gyakran egész családok boldogságát s békéjét dűlja föl.

E modern útonállók és hírlapírói brigantik ellen nem kell-e a társadalmat megvédeni?

Kétségtelenül; kell is, lehet is, a nélkül, hogy a sajtószabadság e végett korlátoltassék. A föladatot úgy hiszem megoldák a mindenben gyakorlati angolok.*)

Az angol törvények e részben 1832-ben O'Connell, és 1836-ban az O'Connell eszméit elfogadott Lord Campbell befolyása alatt

*) Az igazságügyministerium codificatorainak, kik úgy látszik eddig csak azt a mi kezükbe akad, fordítják le magyarra, tanulmányul ajánlom, ha véletlenül idejük volna kombinálni is, — a következő jeles szakmunkát: Le regime légal de la Presse en Angleterre. Pas M. E. Bertrand, avocat a la cour inn Paris, 1868. Gosse, Marchal & Co.

keletkeztek. Ők elsöben is különbséget tesznek a bünvádi és a polgári kereset között; azután megkülönböztetik a rágalmat a becstelenítéstől. A rágalom valótlan, a becstelenítés igaz tények híresztelését jelenti. Az állított becstelen tények bébi zonyítása csak a polgári keresetnél engedtetik meg. Ennélfogva becsületes ember, ki a tények kiderítését óhajtja, nem választja a bünvádi keresetet. Kártérítésnek az utóbbi esetben, vagy polgári úton is, ha az író a tények valóságát bebizonyítja, nincs helye; mert — így okoskodik az angol — a kit nem érdemelt jó hírétől fosztanak meg, az nem vallott kárt, mert azt vesztte el, a mit jogosan nem bírt. Azután különbséget tesz az esküdtszék a becstelenítés indokai közt. Ha az író valamely köz- vagy családi erkölcsös érdekből cselekedett-e? avagy boszúból, szenvedélyből, vagy egyszerű rász akaratból? — Végre — ezen indokoknak megfelelőleg — megtörténhetik, hogy ámbár az író a híresztelt tények valóságát bebizonyította, még is elítéltetik; — de — mint mondanám — kártérítésnek ilyenkor nincs helye.

E szerint a sajtónak elég tág tere van a közerkölcsiség s köz- és magán érdekek megóvására teljesíteni kötelességét, a nélkül, hogy a

magánember becsülete s a család titkai védve ne lennének az írói nyegleség és malitia ellen.

Krónikám terjedelme s föladata nem engedvén, hogy a törvényhozás tárgyait szabatosan kifejtssem, ez utalásra szorítkozom.

Az ellenzéki lapok könnyen érthető következetességgel harcolnak a politikai lapok bélyegmentessége mellett. Gyanúsítgatás büne nélkül mondhatni talán, hogy e részben nem-ellenzéki lapok is egyetértenek velők. Sőt a nagyközönség is — melynek a hírlapolvasás napi szükségévé lón, rokonszenvez e kívánattal; mert azt hiszik, a mi nem következés, hogy ha a bélyeg megszüntetetik, olcsóbbak lesznek a lapok; e kívánatnak többi közt legújabbán Tóth Kálmán is adott az alsóházban kifejezést.

Igen szép hangzású érveléssel lehet e kívánalmat fölcifrázni. „Megadóztatjátok, tehát akadályoztatok az ismeretek, a művelődés terjedését.“

De tegyük kezünket szívünkre: vájjon a mi politikai lapjaink ismereteket terjesztenek-e?

Bizony a mi „ismeret“ van bennök, kényelmesen elférne egyetlen lapocskában is. Tartalmuk túlnyomó részét a külügyi politika terén kávéházi combinatiók, — a belügyek terén üres

declamatio, vagy a tények elferdítése, az eszmék zavara, a vidéki párthívek szűkkörű nézletének viszhangja képezik.

A műveltség eszközei-e? nem-e inkább a pártszenvédélyek élesztői?

Terjesztenek-e eszméket? irodalmi vagy társadalmi ízlést? költenek-e — akár a történet, akár a természettan köréből vett cikkekkel érdeket a valódi tudomány iránt? látszik-e a törekvés csekély műveltségi színvonalunk emelésére?

Hasonlítsátok össze lapjainkat a német, francia, angol lapokkal!

Nem kell összezavarni a sajtószabadságot — a lapok adómentességével.

A hírlapkiadás korunkban iparvállalat, mint más. Jó geschäftet akartok csinálni. Helyes; ez ellen nincs kifogás. De miért legyen épen a ti üzletek adómentes — más polgártársak rovására, kiknek adóját anyival keilend fölemelni, a menyivel ti kevesebbet fogtok fizetni: azt nem lehet indokolni.

A hírlapok főjöveldelmi ága: a hirdetések rovata. A hirdetések közléséért a lapok ugyancsak megfizettetik magukat. A hirdetések drága volta akadályozza az ipar s kereskedelem fejlőd-

dósét. Ha a lapok kiadói csak a közjót tartják szemük előtt, nem önzseböket: vájjon miért nem hirdetnek ingyen, azaz zum Kostenpreis? De ők nemcsak a nagy bankokat, vasutakat, hanem azon szegény embert is, ki hírlap útján alkalmazást vagy munkát keres, vagy eladó holmiját hirdeti — busásan megfizettetik: — hanem ők e vállaltól, melyből meggazdagodnak, ne fizessenek adót.

Humbug, és mindig csak humbug.

Minemű műveltség és tudomány az, melyet a mi politikai ellenzéki lapjaink terjesztenek, s melyre az adómentesség kiváltságát igénylik, szolgáljanak mutatványul az „Ellenőr“ egyetlen egy cikkéből átvett következő sorok:

„Meddig tűri még el a többség java azon garázdálkodást, melylyel értelmetlen mamelukjainak botrányos magaviseleté rontja meg a kormánypárt ... műveltségi hitelét ..“

„Ezen otromba had, mely rikácsoló esze-lősségének szolgálai pörpatvarkodása által véli bebizonyíthatni buzgóságát a hatalom urainak kegyelemosztogatható színe előtt —“

„Ideje lenne már, hogy a jobboldal komoly és tisztelt férfiai véget vessenek a korükbeli ga-

rázdák packázásainak s féken tartásuk barbár portyászaik hetvenkedő csapatját“

„A többségi zsarnokocskák ordító oktalanságának uralkodását nem hajlandó többé megszenvedni az ellenzék.“ sat.

Más számában pedig imígyen apostrofálja az alsóház többségét:

„Acteon (Deák) miért nem rivall a majoritásra: kutyák ismerjete uratokra.“

Egyébiránt le style, c'est l'homme.

Megmond már Seneca*): „ut quisque contemptissimus et ludibrio est, ita solutissimae linguae est.“

*) De Consolatione.

XVIII.

FÖLSŐHÁZ.

A főrendi tábla üléseinek folyamáról nem szándékom e lapokon jelentést tenni.

Nem tagadhatni, hogy azok, ámbárnemegy nyilatkozat ejtetett ott, melynek bölcsesége, államférfíúi tapintata, s szónoki becse a főrendi tábla régi méltóságához teljesen illő vala, hatásukat tekintve jelentéktelenek voltak.

Ez sok komolyabb gondolkozását' kellemetlenül érintett; mert a törvényhozás egyik tényezőjének lealázását vélték látni benne; a mi soha sem válik az alkotmány javára, s azon előbbutóbb megboszúlja magát; — a léha lelkűeket pedig silány elménckedésekre indította; sőt némelyiknek kedvenc alkalmul szolgált a fölsőház intézménye fölött általán pálcát törhetni.

Szerintem azonban azon tény, miszerint a

főrendi tábla tárgyalásai épen parlamenti alkotmányunk helyreállítása óta az alsóházéinak fontossága mellett csaknem elenyésztek: legfőképen azon rendkívüli, és épen nem normális körülményekben leli magyarázatát, melyek között törvényhozásunk azóta működött.

Ki részletesebben vizsgálná a törvényhozás folyamatát ez idő alatt: az a törvényhozás mind három factorainak egymással való közreműködésében, és egymás jogainak, valamint a parlamenti országlásnál igen lényeges formaságoknak is tiszteletben tartására nézve, és így sok nagy fontosságú törvénynek létrejöttében: sok szabálytalanságot fogna fölmutathatni.

E szabálytalanságokból mindazonáltal akár általán a parlamenti rendszernek, akár egyik tényezőjének hasznos vagy fölösleges voltára következtetést vonni nagy hiba fogna lenni.

Az institutiók alkalmazkodása parancsoló körülményekhez mindig előny, és életrevalóságuk nem utolsó jele.

Alkotmányos állapotunk vizsgálatánál azonban szembe ötlük, hogy parlamentararis törvényhozásunk szervezete tökéletlen, befejezetlen: a trón alapja szilárd; az alsóház szervezete hasonlóképp: de az eddigi alkotmányunk értelmében köz-

beeső harmadik tényező alkata s jogköre még rendezetlen.

Hogy tehát parlamenti alkotmányunk ki-egészíttessék és befejeztessék:
vagy rendezni kell a főrendi táblát;
vagy eltörölni.

Csekély nézetem szerint: a főrendi táblát nem eltörölni, hanem parlamenti felsőházá kell átalakítani.

Nem lehet, hogy e fontos tárgynak, melyet napi lapokban alig lehet eléggé kimeríteni, néhány észrevételt ne szenteljek.

A főrendi tábla mint rendiségi intézmény, a képviseleti alkotmány organismusával egybe alig olvasható. Azon formájában pedig, melyet idővel Magyarországon öltött, — melyben az ország bizonyos családainak minden nagykorú tagja üléssel s szavazattal bír, habár az arisztokratia három kellékeinek: születés, nagy vagyon, és míveltség — csak egyikével, a legjelentéktelenebbel bír is, — épenséggel lejárt a magát.

De e reform alkotmánykérdéseink között a minő fontos, oly nehezen megoldható is. — Mert általán mint Royer Collard mondá: „Politikai testületek alkotása igen nehéz, nehezebb mint

kormányoké“*); — oly politikai testületeké t. i., melyek életképességgel, s ennél fogva a nemzet alkotmányos fejlődésére tettleges hatással bírjanak. Pedig csak ily testület alkotása lehet a cél; mert *entia sine necessitate non sunt multiplicanda*.

Az eszmezavar, mely hazánk mai nemzedékét általán jellemzi, e kérdésben is gyakorolja megmértelyező, — a legszebb célzatokat s legjobb intézményeket előre paralizáló, s felbomlasztó hatását.

A magyarra is illik, mit nem tudom mely francia író mondott az ő nemzetéről: *La français ne reconnait pour supérieur que celui qui ne fut jamais son égal. Notre égal ne peut jamais devenir notre maître; et nous voulons que notre maître devienne notre égal.*

A magyar ember kicsinye nagy — lefelé aristokrata, fölfelé demokrata. A ki fölötte áll, azt lerántani törekszik; a ki pedig hábar csak képzeletében is alatta áll — ahhoz világért sem akar leszállni.

Ezen nemes passió kitöltése azonban nem mindig ildomos; sem nem könnyen gyakorolható. Azt látjuk tehát, hogy nemes véreink nagy része

*) „Des corporations politiques sont une création très difficile, plus difficile, que celle des gouvernements.

azon taktikát követi, hogy magát minden módon a főrangúakhoz fölemelni s befűrni igyekszik. Ezen törekvés általánosságát tanúsítja az, hogy a mi társas életünkben egy egész külön, és pedig számra nagy osztály fejlődött ki, melynek typicus neve „fertyalmágnás“. Ezen bohóc faj, humoristikus regények s színművek hálás figuráiban bővelkedik; s íróink által még korántsem elége bányásztatott ki; — legalább nem annyira, mint a menyi anyagot e társadalmi s gazdasági kinövés nyújt.

Ezen „aristokratáskodási“ betegséggel ellentétesnek, — de lélektanilag véve talán épen összhangzónak kell találnunk azt, hogy sehol anyi szidalmat az aristokratia ellen nem hallani, mint Magyarorszáiban.

A ki ebből valami demokrata világnézetre, s demokrata erkölcsökre következtetne, nagyon csalódnék. Lehetett hallani szidalmazását a hazában a mágnásoknak rég, mikor még a demokratiának hire sem volt; és hallani ma. Következésképp azt látjuk hazánkban, hogy a fősóház intézményét is ellenzik nem csak a demokratia doctrinarjei, — a dühös és ex professo népemberek, s a népszerűséget vagy is előfizetőket *vádászó* hírlapszerkesztők: hanem szidják az aristo-

kratiát par dépit, s pedig legmérgebben azok, kiknek szívöket marja, hogy maguk semmifélekép sem fogadtatnak el s ismertetnek el aristokratáuk.

Ámbár továbbá társadalmi téren azt látjuk, hogy semmiféle vállalat létre nem jöhet, anélkül, hogy a vállalkozó apróbb emberek és nyárspolgárok valamely mágnást ne fognának, kinek, habár neve egyénileg már nemesi diplomájának kutyabőri állapotára süllyedt vissza, — am Hund gekommen; de kinek grófi címe még is vakítja a tömeget;

ámbar a hol adakozni kell nemzeti mívelődési vagy jótékony célokra, s mind arra, mi ezen cégek alatt hazánkban árultatik: a mágnások azok, kik kiválólag megadóztatnak „önkéntes adakozással“; — és jaj nekik, ha valamely elhunyt zugírónak, vagy desperalt állítólagos szabadsághősnek síremlékére, vagy bárminemű nemzeti humbug-intézetre, — milyenek terve minden héten kettő merül föl — bőven nem adakoznak: mert akkor azonnal ki vesztette el a hazát? ki magyartalanodott el? ki a hazaáruló: a mágnások! „El kell törölni a fölsőházat“. A demokrata hírlapok ütik a nagy dobot, — és egy-két német lap híven secundál. A városi filister, s a

falusi nemesi rüpök gyönyörűséggel olvassák a Philippikát.

Holnap azonban a gyermekkórház, vagy városi árvaház javára hangversenyt adnak műkedvello főrangú hölgyek: és az utolsó zugig megtelik a terem; melyet a világ leghíresebb művészei sem bírnak úgy megtölteni;—és a publikum tapsol a magas aristokratiai kixereknek, mintha valóban a legmagasb, legtisztább C volna, s mindenki elragadtatással emlegeti, X comtesse, meg ez meg ama grófné mily kedves, mily nyájas volt és mily — leereszkedő.

Ily közvélemény-bábel tekintetbe vételétől tehát a fölsőház atkötésánál bátran felmentheti magát a magyar törvényhozás. A demokratiai jeliszavak, „és doctrinák nálunk nagyot konganak, mint az üres hordó; de épen azért konganak. A szivekben, a jellemeiben nincs demokratiai elem; és nincs mit liberalismus negélyezésével az alkotmány netáni rovására kímélni, legyezgetni kelene.

Kérdjük tehát elfogulatlanul:

Szükség-e Magyarorszáiban a fölsőház?

Mily alapon s mily elemekből alkotandó az? Vannak e hazánkban és hol egy életképes fölsőház elemei?

Végre mi jogviszony létezzék, — a hatalom mily felosztása — a felső- és az alsóház között?

Magyarország monarchia lévén, alkotmányos monarchia itt oly kevésbé tarthatja magát erős aristokratia nélkül, mint — a történet régi és új tapasztalásai szerint — másutt nem tarthatta fön magát.

A népképviselőlet elemei, vagy is a demokratia és a trón között mindig kívánatos egy közbe eső institutio, mely azoknak különben közvetlen zsörtölődését közvetítse.

Sőt a monarchia természetéből következik egy aristokratiai környezet alakulása, mi, mert természetes, törvény által nem akadályozható; hanem elfogadandó; és állása s befolyása az alkotmány keretében rendezendő.

E fölött a legnagyobb államfilozófok pártszínezet nélkül Montesquieutól kezdve Louis Blancig egyetértenek.

Royer Collard, a francia Parlamentarismus fénykorában a liberális és demokrata párt vezére, nem csak egy felsőház lételet, hanem a pairie örökösödését is védette; s a felsőházat követhetőleg definiálta:

„Un peu d'aristocratie de convention, fiction indulgente de la loi.“

És mit mond erre Rémusat, ki alkotmányos és demokrata gondolkozását III. Napoleon uralma alatt sem tagadta meg díszes irodalmi pályáján?

„Az örökös pairie jó intézmény ott, a hol lehetséges: tudniillik, hol a társadalomból természet szerint fejlődik ki, s általa önként elfogadtatik; vagy legalább a hol az nem mesterségesen csinált. Bármit tartson valaki ezen, talán elméletben inkább mint sem gyakorlatban fontos kérdésről, Royer Collardnak igaza volt, midőn egy részről az örökös pairséget védelmezte, s más részről azt vitatta, hogy a demokratiának nem kell egyedül magának alkotni a kormányt.“

Hivatkozom továbbá Prévost Párádul fön-
tebb idézett munkájára.;;A demokratiai kormány, úgymond, igen hajlandó az elfajulásra, s feloszlásra: — gyors décompositiójának előjele az anarchia; s romjaiból csaknem rögtön előáll a zsarnokság, mint egy erőteljes, de egészségellenes növény.“

De mit mond a socialista demokrata Louis Blanc maga is? *)

*) Histoire des dix ans. t. 4.

„A monarchiák, így szól, az akarat erélye által tüntetik ki magukat; az aristokráciák következetesség szelleme; a demokráciák a szenvedélyek nagysága által. Külön választva e három kormányzati alak tökéletlen kísérletek; melyek mindenike az által vész el, a mi benne hiányzik.“

Ő is tehát azon eredményre jő, melyet Guizot oly érthetőleg kifejtett, L'Histoire de la civilisation en Europe című gyönyörű művében: hogy a józan politikának nem föladata a társadalom különféle elemeinek egyikét is kizárni és megsemmisíteni, hanem egymással ki egyeztetni. Különbén az állam folytonos beharcok között — soha sem fog megállapodhatásra jutni.

Ily férfiak tanúsága után világos, hogy egy az aristokráciát ki nem záró fölsőház kérdése nem a liberalismus, hanem a gyakorlati országlat kérdése.

Az aristokrácia socialis téren közvetítő kapcsolat a fejedelem személye s háza, — és a nép nagy zöme között. Mint politikai intézmény, mint a fölsőháznak jellegét adó elem pedig természetes kiegészítője a törvényes közvéleménynek, mely a választott népképviselő által túlnyomólag, de ne higyjük hogy kimerítőleg képvisel-
tetik.

Törvényhozás tekintetében ellensúlyt képezhet az alsóháznak, mely a nép- vagy pártszenvédélyek közvetlen hatásának inkább ki van téve, netalán egyoldalú határozatai, vagy elhamarkodása ellenében.

E tekintetben a politikai tudomány rég megállapodott tételeit fejezi ki Prévost-Paradol, mondván: „Fölsőház létezése többnemű előnnyel bir. A törvények kettős vitatás útján kimerítőbben tárgyaltnak. Sok jeles és tapasztalt férfi, kik bármi oknál fogva nem ülhetnek az alsóházban, nem vesznek el a törvényhozásra, a közjóra nézve. És e gyülekezetben a kezdeményezés jogánál fogva fontos törvények s hasznos reformok indíttatnak meg. Végre támaszt nyújthat az a közvéleménynek vagy a kormánynak, ha az alsóház többsége mértéktelenül élne hatalmával; és váltságos de vitás helyzetben, (milyen, kívánatos hogy minél ritkábban álljon be) könnyebb az alsóházat feloszlatni, ha a fölsőházban hason értelemre talál.“

Újabb időben a demokratái tanok túlzóitól hallottuk már azon ellenvetést is a fölsőház intézménye ellen, hogy az rendes időben, mint ellensúly az alsóház ellenében, nem szükséges; izgalmas időkben pedig haszon nélküli, mert nem aka-

dályozza meg a forradalmat; mert a népszenvédelek kitörésének ellentállni nem bír.

A mennyiben ezen tételben van némi kis igaz, sokkal inkább áll az azon az egyenlőség theoretikus alapján választott és a kormány által kinevezett egyénekből alakított fölsőházakról, melyek csakugyan nem bírnak ellenállási erővel, mert erkölcsi egység, testületi szellem nélkül vannak: mintsem azokról, melyekben valódi socialis befolyással, s erős politikai szellemmel bíró elemek, minő leginkább a nagy földbirtokos aristokratia, bírnak túlsúlylyal, p. o. Angliában, melynek fölsőháza, a maga jogkörében, ma is, bármit mondjunk, rendületlen alkotmányos hatalom.

De nem is ily végletek körül forog, nem ily absolut értelemben teendő föl a kérdés. Rendes időben, és oly fölsőház, mely erős társadalmi érdekeket képvisel, igen gyakran correctivául szolgálhat az alsóház törvényhozási művében; vagy legalább megnyugtatóként oly érdekeknek, melyek terhesebben sújtva éreznék magukat némely őket illető intézkedések által, ha azok egyedül a népképviselő testületnek lennének egyoldalú kifolyásai.

Nem föladata a fölsőháznak minden egyes

tárgyban, minden apró kérdésben érvényre juttatni külön véleményét; — az ő hivatása magasabb értelmű.

Izgalmas időkben, vagy a közvélemény névét bitorló, de mulékony népszervedélyek ellenében a fősőház, ha bizonyos mértéken túl és egyedül nem állhat is ellen, midőn már a törvényhozás másik részét, s a nemzet józanabb többséget elragadta az áradat: de ily elementáris csapások gyanánt ható rohamok ellen nem is lehet biztos praeservatívát állítani föl semmiféle intézményben.

Hanem bizonyos határig, a maga idejében még, a magukat érvényesíteni törekvő békés s conservatív elemek öszpontot és sikeres támaszt találhatnak igen is egy — nem mondva csinált, nem mesterséges, hanem életerős fősőházban.

És épen ezért mélyen sajnálatos, ha a közvéleményre hatással bíró conservatív irányú nyilvános férfiak, írók, szónokok, — a fősőház intézményét könyelműen lealázzák, vagy azt csak malum necessarium vagy ötödik kerék gyanánt mintegy tűrik, de erkölcsileg aláássák. Természetes dolog, hogy az ilyen népszerűség vagy tekintély nélkül levő intézmény azon hatást, mely

létezésének egyetlen célja, akkor midőn reá szükség volna, nem gyakorolhatja.

A rövidlátó liberalismus igen nagy tévedése az, hogy az aristokratiai elemeket magába foglaló felsőház conservatív természetét egyoldalúlag fogva föl, azt úgy szokta tekinteni, mintha mindenkor a hatalomnak az alkotmány elleni szövetségesé volna, holott, mint Magyarországban is a legújabb időkig, az alkotmány kivívásának és főtartásának munkájában közvetlen és előkelő részt vőn azon földbirtokos aristokratia, melynek a felsőházban a helye; — ugyan aképen azon egyetlen országban is, hol a parlamenti monarchia tökéletesen kifejlett s megszilárdult, Angliában, az ország alkotmányát kivívott földbirtokos aristokratia, s az annak eldöntő súlya alatt álló felsőház az alkotmány egyik garantiájának és őrének tekintetik — az alólról mint a fölülről jött és jöhető hatalmi vágyak ellenében egyaránt.

Az örökös pairség intézménye, melyen a felsőház alapul, Brougham szerint, azon szilárd pont, mely eddig az angol alkotmány tartósságát s hatalmát biztosította.

Lord Brougham alig néhány év előtt átdol-

gozva kiadott munkájából*) tanulhatjuk: hogy a lordok, kik ma a törvényhozás felső és eimozdíthatlan részét képezik, nem, mint gyakran hallani „csak önmagukat“ képviselik, hanem hatalmas családaiikat, s összeköttetéseiteket, és az ország nagy földbirtok-tulajdonosait. E gyülekezet érdekeinél, sőt előítéleteinél fogva is oly conservatív testületet alkot, mely mindenkor kész az alkotmány föntartása érdekében latba vetni egész súlyát; s a nép és korona közt lehető összeütkezésnek végletekig menetét megakadályozni. Vétója, melyet az alsóház minden rendszabályai ellen alkalmazhat; a bírói hivatása által emelt tekintélye; az ismeretekben, s értelmiségben bírt túlsúlya, melylyel a vitatkozásban tündököl; tárgyalásainak higgadtsága; a népzaj iránt levő megvetése; a bel- s külügyekben államférfiakhoz méltó nézetei — a nagy nemzeti kérdésekbén rendkívüli befolyást adnak a lordok házának.

Nincs az alkotmányos monarchiának, illetőleg a parlamentarís kormányzatnak veszélyesebb ellensége azon sekély liberalismusnál, mely a politikát oly képzeleti egyenlőségre véli erőszakolhatni, melyet a természet a physikai mint erkölcsi

*) The british constitution its history, structure, and working, by H. Lord Brougham. London and Glasgow. 1861.

világban, minden nyomon meghazudtol; azon elvont liberalismusnál, mely államokat s társadalmakat egyenlőségi elméletére törekszik és pedig rögtön átídomítani; és midőn mindenféle kudarcot vall, s a szabadságot megbuktatja, és a despotismust idézi elő: akkor mindenkit és mindent gyanúsít, és reakcióval vádol; csak az nem jut eszébe, hogy kísérlete azért bukott meg, mert a természet örök törvényeivel ellenkezett.

Oly nagy államkérdések, minő a főlsház szükséges vagy fölösleges volta (egy kamara-rendszer) sem jelszavak által észszerűn megnevezhetők, sem divatnak, mely koronkint a politikában is szerepel, alá nem rendelendők.

Oly kérdés ez, mely örök érvényű törvényekre viendő vissza, s a legmagasb szempontokból tárgyalandó.

Guizot — a képviseleti kormányrendszer története *) című művében — az angol főlsház kifejlődését adván elő, megmagyarázza, hogy az mily jótékony befolyást gyakorolt az alkotmány s közszabadság kifejtésére; — ámbár megengedi, hogy a birtoknak, s társadalmi előnyöknek kevés kezekben összpontosítása, s mozdíthatlansága

*) Histoire des origines du gouvernement représentatif en Europe. Paris 1851.

általában a társadalom észszerű elveivel ellenkezik; s hogy a társadalom célja, s észszerű iránya — a társadalmi előnyök méltányos és természetesen felosztása, a jogok és erők szabad versenye. Oly intézmény, mely e törvénnyel ellenkezik, csak egyedül a szükség által igazolható.

Áll-e ez azonban, kérdi tovább, a törvényhozó hatalomnak két kamarára osztásáról P

De mielőtt e kérdésre a képviseleti kormány alapelvből megfelelne, néhány észleletet bocsát előre.

Mindenekelőtt tagadja, hogy oly egyenlőtlen osztályozás, minő Angliában látható, a társadalmi lét szükséges föltétele volna.

„Elmének vonakodik azt föltenni, s tények tanúsítják, hogy a társadalmak nem csak fönnállhatnak, hanem elégedettebbek is más állapotban; oly állapotban, hol a szabad verseny elve nagyobb uralommal bír; hol a különféle társadalmi helyzetek közelebb állnak egymáshoz.

„Bizonyos — így folytatja — hogy két irány létezik egymás mellett minden társadalomban, melyek mindenike elvileg egyaránt jogosult, s eredményeiben egyaránt üdvös. Egyik irány az egyének közötti egyenlőtleniséget törekszik előidézni, másik az egyenlőség föntartását, vagy

helyreállítását. Mind a kettő természetszerű, és kiirthatlan.

„Ez oly tény, melyet nem szükség bizonyítani. A világ szemlélete mindenütt tanúskodik mellette; s elég magunkba szállnunk, hogy észre vegyük. Ki nem óhajt e vagy ama tekintetben hasonlói fölé emelkedni? Ki ne akarná e vagy ama tekintetben egyenlőségre hozni vissza a fölötte állókat?

„E két irány alapján egyaránt jogosult. Egyike a fizikai mint erkölcsi világban létező természetes fölsőbbiségek jogára támaszkodik; másika minden embernek ama jogára, melynél fogva nem tűri, hogy valamely erőszak megfoszsa oly társadalmi előnytől, melyet maga, más kára nélkül, megszerezni képes volna.

„Megakadályozni a természetes fölsőbbiségeket önkifejtésökben s hatásuk gyakorlatában annyit tenne, mint az egyenlőséget erőszakolni; s az emberi nemet legnemesb részeiben csonkítani meg. Alávetni az embereket oly jogaikra nézve, melyek mindenkit egyaránt illetnek, egyenlőtlen törvények alá — ez méltóságuk lealázása volna.

„Végre e két irány eredményeiben egyaránt üdvös: egyike nélkül a társadalom mozdulatlan

s halott volna; másika nélkül csak az erő uralkodnék, s a jog elnyomatnék. Lehet igazságtalanul s erőszakkal lenyomni fölebbvalóit, vagy fölülemelkedni hasonlóin; — de a jónak és Tosznak ezen küzdelme, mely az ember sorsa mindenütt, eme kettős irány működése: az élet s az emberi nem haladása.

„Az egyenlőtlenségre való törekvés tehát elkerülhetlen, s jogosult elvileg, s következményeiben üdvös, ha a szabad verseny által korlátoztatik; és az egyenlőségre való törekvéssel szabadon versenyezhet; mely amazt ellensúlyozni van hivatva.

„Minden országban fog találkozni mindenkori az egyéni fölsőbbiségek bizonyos száma, kik a kormányzatban hasonló állást törekszenek kivívni ahhoz, melyet a társadalomban elfoglalnak. Nem szabad azt személyes érdekükben foglalni el, sem a közérdek határain túl terjesztetni, sem azt megtartani, a nélkül, hogy annak jogcímét is bírnák, tudniillik tettleges fontosságukat; — sem azt oly eszközökkel föntartani, melyek a szabad versenynek, a mindenkit illető jognak elvébe ütköznének.

„Mindez kétségtelen. Hanem ezt megengedve fönmarad annak szüksége, hogy az ország nagy fölsőbbiségei a fölsőbb hatalom körében öszpon-

tosítottassanak, hogy a közügyek vezetésére, s a közérdekek védelmére alkalmaztassanak.

„A képviseleti rendszernek sincs más célja. Az ország természetes és tényleges fölsőbbsegeit igyekszik az fölfedezni, s őszpontosítani, hogy a kormányzatra alkalmazza. Azonban helyes-e, megfelel-e ezen rendszer alapelvének e fölsőbbségek kikeresésére csak egyetlen eszközt alkalmazni? vagyis egy gyülekezetbe kelle-e okét egyesíteni, mely ugyanazon föltételek s módozatok útján keletkezett? Itt a kérdés veleje.

„A képviseleti rendszer alapelve minden jogilag állandó fölségiségnek, (souveraineté) minden absolut hatalomnak megszüntetése. A mindenhatóság kérdését mindenkorban feszegették. A társadalomban kell hogy létezzék tényleg végérvényes hatalom. De kell-e lenni oly hatalomnak, mely a jogi mindenhatóságot bírja, vagyis melynek joga legyen mindent tenni? Ez absolut hatalom volna. De a képviseleti rendszer célja s alapelve épen ellenkezőleg az, hogy sehol se létezzék absolut hatalom, hogy minden hatalom ellenében bizonyos gátak álljanak, hogy ellenmondásoknak legyen kitéve, hogy csak akkor uralkodjék, ha jogosultságát bebizonyítja vagy föltehetővé tette.

E cél könnyen elérhetőnek látszik, míg a társadalom alsóbb hatalmairól van szó, melyek fölött mások állanak. A bírói vagy municipalis hatalom, minden másodrendű hatalmak, veszély nélkül lehetnek véglegesek; mert ott van fölöttük a törvényhozó s végrehajtó hatalom, mely korlátozza. De végtére elérkezünk a legfőbb hatalomhoz, mely minden többi fölött áll. melyet nem korlátoz más látható vagy megállapított hatalom. Vájjon ez jogi mindenhatósággal bírjon-e? Semmi esetre sem; bármi legyen is a neve, vagy alakja. Azonban mindig hajlandó lesz azt igényelni, s képes lesz azt bitorolni, mert tetteges mindenhatósággal bír.

„És itt kell, u. m. Guizot, a politikának minden bölcsességét kifejtenie, itt van szüksége előrelátásra s ügyességre, hogy a tetteges mindenhatóság jogi mindenhatósággá ne változzék; hogy a végleges egyetemes hatalom — abszolút hatalommá ne váljék.“

E cél elérésére különféle eszközök alkalmaztatnak. Az egyéni szabadság; esküdtszék; szabad sajtó; a nyilvánosság minden módozata, továbbá a bírói és municipalis hatalom oly rendezése, mely ugyan a felsőbb hatalom által korlátozottabb, de viszont ezt korlátozza; — végre a

központi hatalomnak magának oly szervezése, hogy a maga körében is oly ellenkezésre s akadályokra találjon, melyek lehetetlenné teszik, hogy tetteles mindenhatósága jogi mindenhatósággá váljék.

„A törvényhozó hatalomnak két kamarára osztása ezen utóbbi eszközök egyike. Az a társadalom élén tényleges mindenhatóság megszerzése, és jogi mindenhatósággá fajulása ellen van irányozva. Következésképp az a képviseleti rendszer alapelvével öszhangban van, sőt szükségképp abból származik.“

Ha a teljes souverainitás egy személyben, vagy egy testületben öszpontosul: abból igen hamar zsarnokság fejlődik ki. Absolut fejedelmek, vagy a velencei tízek tanácsa, vagy a francia convent, csak más formában, ugyanezen természeti törvénynek kifejezései. Sőt Angliában is, mióta minden államhatalom tényleg a parlamentben öszpontosul, — nem hiányzanak annak absolutismusa ellen is zügolódók. *)

„A politika főadata tehát — u. m. Guizot, és a szabadság titka: minden hatalom mellé, mely fölé fölsőbb hatalmat nem helyezhetni, más

*) Lásd: England as it is. By William Johnston. Baudry's European library. Paris. 1851.

egyenlő hatalmakat állítani, — melyek azt korlátozzák, s nem engedik, hogy az abszolút hatalmat magához rántsa.“

„Távol tehát attól, hogy a törvényhozási hatalomnak két kamarára osztása a politikai szabadság elvével ellenkeznék; ellenkezőleg azzal teljes összhangban van; s különösen az abszolutizmus megalapítása ellen irányzott.

De természetes dolog, hogy jót tenni, rosszat megakadályozni csak oly testület képes, mely önállósággal, saját életerővel bír. Tettleges hatalmat ellensúlyozni csak valódi hatalom képes,

Oly fölsőház, melynek tagjai nem önálló elemek, mely nem képvisel valódi társadalmi erőt, befolyást: nem is képezhet ellensúlyt, sem fölülről, sem alólról, sem a trón, sem az alsóház által követelt abszolút hatalom ellen.

A fölsoháznak szervezése tehát az illető ország vagyoni, ipari, s jogviszonyainak fejlettségétől, — szóval azon ország társadalmi viszonyaitól függ.

Hogy a nagy földbirtokos arisztokratia, a hol ilyen még létezik, a fölsőháznak túlnyomó, sőt arra mintegy saját jellegét nyomó fő alkotó elemét képezze: már a fönelősorolt tekintélyek által eldöntött pontnak tekintem.

Sőt tetteles tapasztalások után tagadni sem lehet, hogy egyedül ilyen fölsőház bír életképességgel, s teljesítheti azon hivatást, mely neki, mint alkotmányos tényezőnek, szánva van.

Franciaország legszelleműsőbb írói s politikusai néhány évtized óta, miután a parlamenti kormányzat anyi sikertelen kísérletein s bukásain átmenve, autokrat uralom alá jutott hazájuk, — komolyan és gyakorlatilag kezdék észlelésre venni: hogy mi legyen e bukások oka, hogy az alkotmányos monarchia náluk miért nem képes magát föntartani? és a valódi Parlamentarismus úgy mint Angliában kifejlődni, meghonosulni?

Eszleleteik eredménye körülbelül mindnyájuknál az, hogy ennek főleg az az oka, mivel egy életképes erős fölsőház elemei náluk hiányzanak.

Ezen jeles publicisták s állambölcselek befolyása alatt kezd Franciaországban terjedni azon meggyőződés, hogy az ü eddig föltétlenül dicsőített nagy foradalmuk túl lőtt a célon, túlment a gyakorlati politika határain az által, hogy a társadalmi téren tabula rását csinált; hogy az absolut monarchia által még fönhagyott történeti gyökereitől teljesen megfosztotta ősi aristokráciáját; hogy a földbirtokot határtalanul mozgósí-

tóttá, s végtelen felaprózását idézte elő; szóval, hogy a társadalmak természetszerű egyenetlenségeinek színvonalazása által parányaira oszlatta fel az organismust; s ma ennek helyét csak mechanikus államhatalommal képes pótolni;—vagy is, hogy az egyenlőségnek fölládozta a szabadságot.

Nem szükséges tehát, hogy törvényhozásunk messze országokban keressen példányokat, — legkevésbé oly országokban, hol, mint Franciaországban a Parlamentarismus csak vézna kísérlet maradt, vagy oly országban mint Belgium, hol a nagyszerűn kifejlett industria mellett a társadalom egészen más anyagi alapokon áll, — s mely azonkívül alkotmányos léteiének is abban bírja főgarantiáját, hogy állami léte nemzetközileg a neutralitás paizsa alá helyeztetett.

Nem Olaszországban, mely a parlamenti élet kezdetén áll; s intézményei, főleg mesterkéltségek fölsőháza, még a tapasztalás próbáján nem mentek át.

Általán nem szükség utánoznunk, nem újat alkotnunk. Nekünk csak reformálnunk, főrendi táblánkat — — fölsőházzá átalakítanunk kell. Mert alkotmányos életünk azon kedvező helyzetben van, hogy a fölsőház természetes elemei

megvannak; sőt ezen elemek a politikai jogok birtokában és gyakorlatában, az alkotmány iránt való ragaszkodásban nőttek föl; a kormányzat mesterségében gyakorlattal, s tradíciókkal bírnak, csaknem azon mértékben, mint Angliában az eset.

Még ma, hála Isten, létezik n e m z e t i ári-
stokratia; egy nagy és gazdag földbirtokos osztály; léteznek történeti nevű családok; és azoknak habár e pillanatban gyér képviselői, kik áldozatkészség, erkölcsös élet, politikai ismeretek, államférfiul s kormányzati képesség tekintetében első sorban állanak; és azon vezéri szerepet, melyre születés, míveltség, és vagyon kijelölé, betölteni is tudják.

A hol a fölsőháznak ilyen elemei találhatóak, ott nem is lehet kérdés, vajjon az arisztokratia képezze-e a fölsőház túlnyomó elemét: hanem csak a forma körül, — el nem kobozható politikai befolyásának mi módon törvényesítése körül foroghat a szó.

A magyar társadalom az i 848-ki törvények által demokratiai irányba tereltetett; igen helyesen; mert ez a nemzetek természetes s ellenállhatlan fejlődése.

Ezen általános irány nem zárja ki a földbirtokos arisztokratia socialis befolyását, s annak al-

kotmányos rendezését, példa reá Anglia, mely már régebben és sokkal demokratikusabb, kereskedőbb, iparosabb, munkásabb ország Magyarországnál.

De a magyar társadalom még korántsem fejlődött demokrativá. A középbirtokos osztály — akárhogy ámitjuk magunkat s a világot — testben lélekben arisztokrata; nemesi családfájára nem kevésbé gögös Eszterházyaknál; és lelke titkos vágya, valamely kilenc ágú koronával jöni legalább is sógorságba, rokonságba.

És a közép birtokos osztály nagy átmeneti válságban van. Nagy része a forradalom óta, és általa tönkre ment. Nagy része nem bír szakítani a feudális fényűzés reminiscentiáival, s rohanva rohan pusztulása felé, földbirtoka más nem nemes, vagy nem magyar, vagy zsidó kézbe megy át. Egy okkal több arra, hogy még létező nemzeti földbirtokos osztályunknak az alkotmányos életben súlyát föntartsuk.

A közép birtokos osztály ezen crise csak a megyerendezés kérdésére, nem a fölsőházra hat vissza; a mennyiben ez magyarázza meg, hogy a tiszteletből- s ingyen-szolgálatra alapított municipium elemei eltűnvn, azon intézmény elfajult, s tarthatlan.

A paraszt az ország nagy részében több földet bír, mint a mennyit jól művelni képes. És ott is, hol birtoka családja eltartására nem elegendő, — a munkás kezek mai országos szüksége, a munkabér magassága, lehetővé teszi neki földcséket venni, mihez népünknek, általán szólva, erős hajlama van.

A munkásosztály nálunk inkább csak nomád napszámos; kitéve oly csáboknak, melyek állandó szegénységben tartják. Hiszen a tóvárosban is látjuk, hogy azon ezernyi munkások, kik 2—6 forintot szereznek napjában, nemcsak mit sem takarítanak meg a munkaszünet idejére, sőt e hallatlan kereset idejében is mezítláb, rongyokkal télig meddig fedett testtel fetrengenek azon bűnfészkekben, hol keresetöktől rendszeresen megfosztja a kerítők és korcsmárosok organisált rablása: a hatóság gyalázatára, közgazgatási állapotunk szennyes illuziójaképen.

Tekintsük a polgári osztályt, mely a demokratia leghathatósabb eleme fejlettebb országokban, mert vagyonsága s értelmisége versenyezhet a földbirtokos arisztokráciával. Nálunk ezen elem végtelenül jelentéktelen. Az apró és mesterségében ó-conservatív, de politikai hajlamaiban subversív kézműves mellett és fölött kezd ugyan

fejlődni az egyesülési szellem, s a gyáripar; de csak kezd; és az is nagyrészt szédelgés tárgya. A városi vagyonosabb polgár, és meggazdagodott kereskedő, többnyire külföldi származású, de mindenestre-nyárspolgár, politikai hivatás nélkül.

És e polgári osztályok közé ékeKre mint választó víz — áll a zsidó tömeg finely habár politikailag egyenjogósított, de családirag teljesen elkülönített. vallásilag épenséggel cast: és mindenestre e mai napig tetteleg a nemzettestben idegen osztály, mely a nemzeti polgárság, az egyöntetű, közszellemmel bírandó középosztály kifejlődését eddig lehetlenné tette, mert az alsó és fölsőbb osztályok egymásba átmenetét megszakítja.

A zsidók kezében, mondják, sok pénz van. De nem kell feledni, hogy nagy számuk roppant szegény. Ks oly szegénynek lenni csak a zsidó tud. Mindenesetre aránylag kevesek azok, kik — tagadhatlan munkásság, élelmesség, s kedvező szerencse által föl vergődnek: — és kik aztán nagy mérvben földbirtokot vásárolnak; és az arisztokrátiával versenyző politikai s társadalmi befolyást gyakorolnak.

Még eddig Magyarország gazdagságának túlnyomó része kétségbe vonhatlanul a földbirtokban van; és a nagy földbirtokosok társadalmi s

politikai súlya — a jogegyenlőség dacára túlnyomó.

Ezért van még meg a régi nevek varázsa, az arisztokratia befolyása, s tetteles elsőbbsége a magán és köz életben.

E tényt a törvényhozásnak nem is lehet ignorálni.

Zárjuk ki ma az arisztokrátiát a felsőházból. foszszuk meg azon politikai befolyástól, mely társadalmi befolyásának következése, mit érünk el vele? azt, hogy egy hatalmas elemet elidegenítünk az alkotmánytól, mely annak legerősebb támaszául van hivatva.

És hiú kísérletnek is bizonyulna e törekvés: mert míg a magyar állam mai történelmi alapján fennáll, míg a magyar földbirtokos arisztokrátiát akár külföldi, akár bel-cosmopolitai s kommunisztikus mozgalom nem depossessionálja: addig az mindig a közéletben az előtért fogja elfoglalni; sőt — ha, mint a szeplőtelen demokratizmus kívánja, még a főnemesi címeket is eltörölnék: a mai arisztokratiai családok ivadékai még is kiváló befolyást gyakorolnának a társadalomra, — és a kormány élén csak kivételképen lenne alsóbb osztálybeli, de rendszeren ők állnának akkor

is; föltéve, hogy szellemi tehetségük arra képesíti.

Nem akarok azonban félreértetni. Nálunk az aristokratikus connexio, és fényes név nagy erővel, s varázsszal bír. De azon idő, midőn tudatlan, vagy hóbortos, és bárgyú főúri egyén állhatott a kormány élén, mint szalmabáb, s firmája alatt polgári vagy proletár eredetű tanácsosok viselték a hivatal tulajdonképi terhét, — azon idő a képviseleti felelős ministerium behozatalával lejárt. Ezen rendszer föltételezi, hogy a minister elegendő tehetséggel bírjon ressortját igazgatni, vezetni, — s szónoki képességgel — ministeriuma eljárásáért a parlament előtt személyesen felelni.

Csak azt akarám kiemelni, hogy a demokratiai republicákban is, annál inkább a monarchicus Magyarországbán nem anyira mint ezelőtt, de most is és mindenkor a nagy nevű, s nagy vagyonú család szülötte természetes előnnyel bír az ismeretlen nevű. szegény, és így minden hatalmas connexiókon kívül álló bármi jeles egyén fölött.

Mondják, hogy a lángelme kiküzdi magát; sőt hogy a szegénység hatalmas ösztön; hogy az embert tehetségeinek teljes kifejtésére sarkallja!

Megfelelt erre már majd két ezer év előtt Juvenalis, fölségesen mondván:

„I laud facile emergunt, quorum virtutibus obstat
Res angusta domi.“

„Nehezen emelkednek ki, kiknek erényeit akadályozza a házi szükség.“

„A szükség senkinek sem tesz jót“ — írja Dupont-White, *L'administration en France et en Angleterre* című művében. „Igaz, hogy egy szükségben sínlődő lángelme meglepheti a világot. — Kenyérért vagy adósságok ellen küzdve, végtére mégis magas állást, hírnevet, s hatalmat vív ki, — melyek tett szolgálatait, de néha a társadalom oszlopszata elleni Sámsoni erőlködéseit képviselik. De ha ezen ember a helyett hogy maró Ínségben — a nagy Condének, vagy lord Chatam fiának születik: mindjárt első kísérleténél megnyeri a rocroyi ütközetet, — országa sőt Europa politikáját igazgatja!“

„Nagy előny azon tulajdonság, úgymond Pascal, mely képessé teszi az alig húsz éves ifjút ismeretes és tekintélyes névvel állni ki a síkra: minőt más ember csak ötven éves koráig képes kiérdemelni. Ez minden fáradság nélkül nyert harminc év!“ Valójában e dicsőített szükség oly rősz, és oly akadály, mely fölött néhányan ugyan diadalmaskodnak; de amely a legtöbbet meg-

töri; s mely által a legdiadalmasabb sem nyert semmit; — mert az akadály előtt elvesztett idő — az élvezetnek és elhaladásnak veszett el.

Kik az életben már előbbre haladtunk, nézzünk vissza viszontagságos életünk pályatársaira, hány nagy jövőt ígérő ifjúi elme és jellem sülyedt el a körülmények súlya alatt? — És hány rendkívüli talentom is jut érvényre, vagy öt megillető hatáskörébe csak akkor, midőn már szárnyaszegett; midőn már nem a jövő, hanem a múlt felé fordulnak lelki szemei: midőn küzdelem helyett nyugalomra vágy!

Ellenvethetni ugyan, hogy hiszen ha az arisztokratia tagjai oly nagy socialis befolyással bírnak, s köztük olv sok kitűnő politikai capacitás található: azok magukat könnyen megválasztathatják képviselőknek; s az alsóházban is megtalálják nagy tehetségeiknek a tért; s ott is hathatnak üdvösen a törvényhozás művére. Hiszen jelenleg is sok mágnás ül a képviselőházban; s senkisémet lát ebben anomáliát.

De nem kell a kivételt összetéveszteni a szabályal, sem a véletlent, — melynek egyesek megválasztatása nevezendő. — állandó institutióval.

Ha a felsőház, mint parlamenti intézmény

szükséges, pedig megmutattuk, hogy az: akkor a fősóház természetes elemeinek szétszóródása az alsóházban nem gyakorolhatja azon hatást, mely azoknak a fősóházban öszpontosítása által céloztatik.

De nem is felel meg a tényállásnak, vagyis nem igaz, hogy nagy socialis befolyás, név, vagyon, s értelmi fölsőbbség elegendők arra, hogy valaki képviselővé megválasztassék. Több kitűnő egyént tudnánk nevezni, a ki csak azért nem lép föl képviselőjelöltnek, ámbár örömmel foglalna helyet az alsóházban, mert előre tudja, hogy azon kerületekben, hol fölléphetne meg nem fogják választani: mert választási rendszerünk, s mai viszonyaink között, mint számos eset bebizonyította, a legkitűnőbb országos nevű férfiaknak is hátrálni kell egy-egy helybeli celebritás, egy-egy candidat de clocher, egy vidéki izgató, és pedig különben nauci liocci sőt néha megbélyegzett egyén előtt is.

Egyébiránt az aristokratia tagjainak tömeges megválasztatását az alsóházba többenemű fontos okoknál fogva óhajtandónak sem tartanám: sőt az azt denaturálná.

Valóban különös is volna, ha — míg az alsóházban, például a high tory Wenckheim László

és Cziráky János, az autokrat modorú Majláth, a higgadt és komoly Sennyey, a diplomatizáló Vay Miklós, az európai magaslatokon lebegő Szécsen Antal, és a többiek adnák a tónust: addig a fősöházban ülnének a „nagykereskedők, jeles tanárok, kitűnő szobrászok, híres festők és szobapiktorok“ mellett Nyáry Pál vagy Németh Albert, mint a vármegyék küldöttei . . azoknak terve értelmében, kik a megyéket a fősöházban akarnák képviseltetni.

Felfordult világ.

Pedig ennél cifrább következményei is szoktak lenni annak, ha a politikai intézmények nem az ország társadalmi viszonyaihoz, hanem az elméletek kaptájára szabotnak.

John Stuart Mill re eddig szándékosan nem hivatkoztam.

Nem azért nem hivatkoztam, mivel Mill azt „hajlandó hinni“ (inclined to think that), hogy ha a többi alkotmányos kérdés mind helyesen van megoldva, akkor az aránylag kevés jelentőséggel bír, vajjon a parlament egy vagy két házból áll-e? — mely állítás szerintem sophismát rejt magában; minthogy nem lehet „minden“ alkotmányos kérdés helyesen megoldva a fősöház praemissája nélkül.

Hanem nem hivatkoztam azért, mivel Mill politikai elméleteinek súlypontját a választási rendszer oly módosításába helyezi, mely a majoritás mellett a kisebbség képviselőjét is biztosítja; szerinte tehát a főhatalom kellő ellensúlyozásának sokkal célszerűbb eszköze leend magában a képviselőházban, helyesebben szólva egy kamarában, ha abban az ő (és Hare terve szerint) a minoritás is kellőleg leend képviselve.

Nagyon messze vezetne, ha a minoritás képviselőjének a Hare által kezdeményezett, s Mill kitűnő munkái által széles körökben ismeretessé lett, sőt német publicisták által is felkarolt elméletét e helyen fejtegetni akarnám; csak röviden jegyzem meg, hogy az — Millnek mint államfilosofnak nagy tekintélye dacára — erős ellenmondásokra, s alapos kritikára talál mind az angol, mind a francia publicistika terén; és az eddig mindenestre nem egyéb, mint merész és még nem elég világos elmélet; holott a fől-sőház a gyakorlat által kipróbált intézmény.

De Mill maga is elég igazságos megvallani azt, hogy a hol a kisebbség képviselője még nem vitetett körösztül és a hol a nép demokratiai képviselőjének birtokában van, — de a demokracia

még nem uralkodó hatalom a társadalomban: ott a nép demokratiai képviselőjének egy lordok házában keresni ellensúlyát a hatalom elfajulása ellen, helyes.

A ló érv két kamara mellett szerinte az „hogy a hatalom bárminő, akár egyéni akár testületi birtokosára rősz hatást tesz annak tudata, hogy önmagán kívül senki mástól nem kell tanácsot kérnie. Nagy súly fekszik abban, hogy semmi-nemű személyek se legyenek képesek habár csak ideiglen is az ő „sic volo“-jukat szabálylá emelni a nélkül, hogy másnak beleegyezésére volna szükségük. Egy háznak többsége, ha az állandó jellemet öltött, ha ugyanazon egymással működni szokott személyekből áll, könnyen elbizakodik, s zsarnokoskodóvá lesz, ha arra nem kell tekintettel lennie, vájjon más törvényesen megállapított tekintély határozatát elfogadandja-e Ugyanazon ok, mely a rómaikat két consul választására bírták, tesz két kamarát is kívánatossá; hogy egyike se legyen az osztatlan hatalom eorumpáló befolyásának kitéve ha csak egy évig is. A politikai ügyek gyakorlati vezetésének egyik legnélkülözhetlenebb kelléke, kiváltképen szabad intézmények között — engedékenység; ki-egyezkedésre való hajlam; a készség, az ellenke-

zőknek is valamit engedni; és a jó rendszabályukat is úgy idomítani, hogy azok az ellenkező nézetűek iránt legkevésbé sértők legyenek. És ennek állandó iskolája — a két ház közötti kölcsönös adás és vétel üdvös szokása; hasznos az jelenleg is; de hasznossága még érezhetőbb a törvényhozás demokratább alkotásánál.“ *)

A felsőház alkotó elemei iránt is távol van a demokrata Mill a francia theoretikusoknak— egyébiránt a tapasztalás által gyakorlatiatlanoknak mutatott, s mint föntebb mondám, maguk a jelesb francia publicisták által ma már elvetett tanaitól. Nem keresi ő a demokratikus elv szigorát s következetességét abban, hogy a felsőház is kizárólag a nép választottaiból álljon.

Ha a felsőház ugyanazon vagy hasonló eredetű mint az alsóház: „mind a kettő, úgymond Mill, — ugyanazon behatásoknak fog engedni; s bárminek többsége van az alsóházban, igen valószínűleg többsége lesz a másik házban is.“ Igaz, hogy mind a két ház bejegyezésének szüksége anyagi akadály, de az ez esetben legfőlebb idővesztegetésre megy ki.

Ha az egyik ház demokratikus, a másik

*) Considerations on Representativ Government. London Parker, Son and Bourn. i86t.

aristokratikusnak tehető föl, hogy némi korlátú szolgáljon emennek. Tagadhatlan, hogy „ebbeli hatálya azon társadalmi támasztól függ, melyről a házon kívül rendelkezik — hogy „oly testület, mely nem alapú az országban létező valaminemű hatalmon, hatástalan a másik ellenében, melynek ily támasza van. Aristokratiai fölsőház csak a társadalom aristokrat állapotában hatályos.“

Így szól az angol radical.

Senki sem állíthat egyebet, minthogy a fölsőházban oly állást adjunk a földbirtokos aristokratának, mely annak társadalmi állásával arányban van. Viszont nyitva kell hagyni annak lehetőségét, hogy oly az alólról folyvást fölfelé emelkedő új társadalmi elemek, melyek idővel súlyt s melyek befolyást vívnek, vagy vívtak ki, tehát a vagyont ma gyorsan fölhalmozó kereskedelem és ipar, a tekintélyt adó tudomány, — a bírói s közkormányzat terén szerzett érdemek a fölsőházba jöhessenek, azt fölfrissítsék, s annak tekintélyét emeljék.

Nem lehet tehát ellenvetés az ellen, hogy nagy érdekek központjai, minők a kereskedelmi s iparkamarák, — nagy intézetek, minő az akadémia, az országos gazdasági intézet, az egye-

tem, a fölsőházban képviseltessenek. Hanem mel-
lékesen szólva, a mi egyesek k i t ű n t e t é s i
illeti, akár írók, tudósok, művészek, iparosok le-
gyenek, — annak különféle módjai vannak; de
ha ezen jeles férfiak egyúttal közpolitikai művelt-
ségők vagy általános érdekű szakismereteik által
a fölsőház magas föladataihoz járulni képesítve
nincsenek — őket a fölsőház tagjaivá kinevezte-
tés által „k i t ű n t e t n i“, mint a Lajtán túl szokás,
— ferdeségnek tartom; s ők maguk is észszerű-
lég nem kívánhatnak oda helyezettetni, hol nevet-
séges alakokat képeznek.

A fölsőház alakítását illetőleg, indokoltam
annak kívánatos voltát, hogy tagjai ne csak
egyelen forrásból eredjenek, ne csak egy osztályt
képviseljenek; hanem hogy az minden érdek,
minden társadalmi elemek kitűnőségeinek köz-
pontjává tétessék. *)

*) Az angol parlament fölsőháza áll/oly tagokból, kik
i-ör örökösödési jognál fogva azok; 2. a korona által ne-
veztetnek ki; 3. kik hivataluknál fogva azok, p. ő. püspökök;
4. választatnak élethosszig az irlandi pairek; 5. csak egyetlen
parlamentari időszakra választatnak a skót pairek. Számárányuk
1862-ben így állt: angol érsek 2, ír érsek angol püspök 4,
ír 3. Királyi herceg 3, angol herceg 20, marquis 21, earls
(gróf) 112, Viscount 22, báró 213, skót pair 16, ír pair 28. Össze-

A felsőház tagjává tehát különféle címen lehetni:

1. Örökösödési címen: a főhercegek; s a törvényesen eddig létező, vagy még ezentúl bizonyos számig törvény útján megengedendő fidei commissumok birtokosai; az örökös pairek.

2. Kinevezés által.

Kineveztetetnek pedig ő felsége által életök fogytáig a hazában létező vallásfelekezetek püspökei, — superintendensei — rabbijai közül, bizonyos számban. Továbbá oly magyarországi születésű, vagy törvényesen honosított, a hazában lakó nagy földbirtokosok, kik bizonyos, például! 4—500 ft adót fizetnek, — vagy oly nagy ipar- vagy gyártelep tulajdonosai, melytől ismét bizonyos, 20—35 ftra menő egyenes adót fizetnek; továbbá az államkormányzat, polgári s katonai közigazgatás, a közoktatás s tudományos irodalom terén érdemesült férfiak. De a kinevezettek száma szintén, pedig úgy volna meghatározandó, hogy az a felsőház összes tagjainak egy harmadánál több ne legyen.

3. Tiszti állásuk s méltóságuknál fogva a felsőház tagjai legyenek: az ország prímása, a két kath. és a g. nem egyesült egyházak érsekei s metropolitái. Az ország zászlósai, s a koronaörök; a

valóságos főispánok; és Budapest mint egyesült főváros nem választott, hanem kinevezett főpolgármestere.

Vége — hogy személyes joggyakorlatában minél kevesebb egyén szenvedjen a közjó által bármennyire indokolt sérelmet: átmeneti rendelkezés gyanánt ki lehetne mondani, hogy az 1869-ki országgyűlésre a fölsőházba meghívott főrendi egyének közül azok, kik legalább 3000 frt egyenes adót fizetnek, ő fölsége által a fölsőház tagjaiul élethoszigan megerősíthetők.

A fölsőháznak, mint az alsóháznak jogai közé tartoznék: a személyes immunitás; — kezdeményezés törvényjavaslatok előterjesztésére, interpellatiók tételére, határozatok hozatalára; házszabályait maga alkotja; és a ház tisztviselőit — az Ő fölsége által kinevezendő elnök kivételével — maga választja.

Az alsó- és fölsőház jogkörét lényegesen elválasztó különbség abban áll: hogy az adóajánlás és újonc-állítás ügyére vonatkozó törvényjavaslatokban, a ministerek vád alá helyezésében az iniciativa kizárólag az alsóházat illeti.

Ellenben az utóbbi s más — törvény útján

megszabható — állampörök eseteiben, a fölsőház ítéel mint *bíró*.

Egyébiránt a két ház jogköre egymás irányában, képessége egymásnak határozatait ellenkező határozat által megakadályozni, (az úgynevezett „vető“ joga): oly dolgok, melyek Angliában sincsenek törvény által szabatosan körülírva, hanem gyakorlatilag fejlődtek, és módosulnak, mint módosult parlamenti alkotmányuk lényege is, mióta a hatalmi túlsúly az aristokrátiából a nép szélesb rétegeibe kezd átmenni; mely átmenet immár azon tényben, hogy a törvényhozásban a fölsőház fölött túlsúlylyal bír az alsóház, határozott kifejezést nyert.

XIX.

A MAGYAR ARISTOKRATIA ÉS A MORÁL.

Az arisztokráciának oly nagy állást kell adni, illetőleg hagyni alkotmányos monarchiánkban, melyet vagyoni állása, történeti gyökerei, és ma is létező társadalmi fontossága tekintetéből tőle elvonni nem is volna helyes; és a mely a társadalom fejlődő demokratikus irányával öszhangba hozható.

E törekvés ugyan korunkban nagyon elterjedt balítéletekbe ütközik. De balítéletek, ha bizonyos gyöngéd határig nem ignorálhatók is, nem lehetnek politikai intézmények alakításánál mérvadók.

Ellenben az arisztokratia. jogosultsága, tényleges önérvényesítése, s politikai hatalma nem függ egyedül a nagy birtoktól, históriai nevektől, ősi címektől. Angliában erkölcsi tulajdonai, s a majorátus intézménye tartják fönn az arisztokráciát.

A majorátus az angol arisztokráciának nem egyedül vagyonságát védi meg; ezen institutio erkölcsi hordeje is nagy. Az képezi tulajdonkép az arisztokrácia és demokrácia közötti állandó kapcsolatot. Azon körülmény, hogy csak az elsőszülött örökli az apai címet, (s párséget) és föbirtokot; a többi fiú pedig — mint pap, katona, ügyvéd, orvos, kereskedő, hivatalnok — kénytelen elvegyülni a nép tömegében: — ezen körülmény eredménye az, hogy az angol arisztokrácia nem zárt cast, hanem egészen sajátágos, sem a régi, sem az újkori arisztokráciákhoz nem hasonlítható társadalmi alakzat. Az folyton a népből emelkedik föl, s ismét a népben vész el. Nép és arisztokrácia anyira egymásból s egymásba nő, hogy köztük a határvonalat nem is jelölhetni meg. Az arisztokrácia új párek kinevezése által demokráciai elemeket vesz föl folyvást magába; s ha egy híres ügyvéd vagy tisztviselő lorddá Ion: nem kérdi többé senki családfáját; nem gúny tárgya, mint nálunk az újdonság nemesi cím. Ő olyan lord, mintha dédapja már az lett volna. — Általán igen kevés az angol párek sorában a régi család. Nálunk is emelkednek ki mára kereskedelem s bankügylet köreiből férfiak, kik, mint egy b. Sina, vagy b. Wodianer Mór nagyobb áldo-

zatkészséget tanúsítottak hazai célokra sok ősnevű mágnásnál, s kik ép oly méltók örökös pairség alapítására, mint Angliának azon új lordjai, kik a gyapotgyárakból emeltettek föl a gyapjúzsákokra; vagy mint mai hercegeink s grófjaink szerény sorsból fölemelkedett apái valának.

Ellenben Angliában az első szülöttön kívül a többi fiú nem örökölvén az apai címet, második, harmadik nemzedéke alig emlékszik már magas származására, a világra pedig épen nem.

A sentimentalismus nem bir megbarátkozni a majorátussal, s az elméleti politikusok azt igazságtalannak mondják. De az észjog nem ismer örökösödési jogot; az teljesen polgári törvényhozás tárgya; s társadalmi célszerűség szempontjából ítélendő meg.

Ezen intézmény következményeit egy mély elméjű francia író imigyen méltányolja: *1

„Akár kárhoztassuk akár helyeseljük az elsőszülöttség jogát, előnyei közt van egy, melynek Angolországra nézve szerencsés eredményeit lehetetlen tagadni: ez a jó családok számtalan ifjabb szülöttének használata. Anglia ifjabb szülöttei azok, kik bébarangolva, s kinyo-

*) De la constitution anglaise, et ties conditions du gouvernement représentatif. p. Duc d'Angoulême. Revue de deux mondes. I. 1862. I. juin.

mozva a világ négy részét, hódításokat tőnek, és a kik bel erejét biztosíták ápolván a nemzet tömegében, melyben elvegyülnek, a társadalmi és politikai rend iránti azon tiszteletet mely nálók oly kitűnő. Támazai azon aristokratiának, mely nem cast; melybe belép a ki hatalmas, vagy hírnévvel bír; — és a melyből kilép a ki véletlenül nem első szülött. Az ifjabb fiúk atyáik fényes kastélyaiban ugyanazon gonddal neveltetnek, mint idősb fivérük, az atyai örökség leendő tulajdonosa; és elsajátítják azon aristokrat érzelmeket, a kormányzás és rend azon mély érzékét, mely az angol nemzet fölsőbb rétegeit jellemzi. E fiatalabb fiúk a közigazgatás, a hadsereg, a tengerészet, a kereskedelem s bankügyletekben, vagy gyarmati vállalatokban foglalnak helyet; ugyanazon szokásokkal, szellemmel, társas míveltséggel, s büszkeséggel, mint az ország kormányán levő családfejeik. Ez magyarázza meg a hajlamok, s rokonszenvek azonosságát, a társadalmi s politikai meggyőződés ama rokonságát, mely az angol társadalomban fölülről fokonkint lehet a legalsóbb rétegekig.“

„Az idősb jogára alapított család szervezete a társadaloméhoz hasonlít, annak mintája s képe.

Ugyanazon tűzhelynél békésen nő föl a gazdagok

és szegények nemzedéke, mely jövőjének különbsége dacára, együttesnek érzi magát: komoly példája a születés és polgári jogok egyenlőségének a vagyoni különbség dacára; kitűnőn hasznos iskolája a népnek, melylyel nehéz megértetni, hogy a politikai és erkölcsi jogok egyenlőségéből nem következik a vagyon és birtok egyenlősége. A gazdagok és hatalmasok körében létező eme egyenlőtlenség ápolja a birtoktalanoknak sorsukban való megnyugvását. És oly országban bátran kikiálthatni a testvériség nemes tanát, hol a testvérek sorsa sem egyenlő.“

A hazai földbirtokos arisztokratia szerencsétlensége, és mai gyöngeségének kútfeje ott kerek-
\ sendő, hogy a majorátus általán be nem hozott. Az, hogy a grófi bárói cím minden fiúra szállt, és köztük a családi birtok folyvást kisebb töredékekben újra felosztatott, eredményezé, hogy ma azon szánandóknak egész serege létezik, kik nagy címökhöz illőleg megélni nem bírnak; de nagy címök, és ferde arisztokratiai fogalmak által akadályoztatnak abban is, hogy valamely tisztes polgári keresetre adják magukat. Képességgel hasznos munkásságra bírnának pedig: de azt kifejteni nagyúri nevelésök elmulasztá.

Ezen önkénytelen herék tehát nem képe-

sek az állam hasznos polgárai lenni, sem maguk anyagilag — ha csak jó házasság által nem — gyarapodni. Ellenkezőleg növekedő szegénységüket addig a meddig adósságok fölhalmozásával és címeres göggel palástolgatva — a közönséges koldusénál sokkal nyomorúbban tengődnek; s az arisztokratia tekintélyét csökkentik.

Egyáltalán mily erkölcsi magaslaton áll arisztokratiánk? És minő annak neveltetése, — melynek eredménye a jelen állapot?

Nem frivol írói szeszélyből vetem föl e kérdéseket.

Az angol arisztokratia sem állana hazája kormányzatának élén, hanem rég megsemmisült volna, ha az angol arisztokratia gazdagsága mellett nem volna egyúttal minden nemzeti erények képviselője. Ha hazaszeretet, alkotmányhűség, politikai bátorság, tudományos műveltség, kormányzatra való képesség, és végre vallásosság s erkölcsös magán élet tekintetében nem képeznék a nemzet javát, a nép példányképét; ha nem élnek a néppel és a népnek.

Tagadhatatlanul a magyar arisztokratia is sok jeles férfit adott a hazának, régebben, s az újabb korban. Sőt valljuk meg, hogy Hunyadyt, Verbőczyt, Pázmán Pétert kivéve, nemzetünk leg-

nagyobb emberei magas születésűek voltak. Korkunkban is az irodalom, a tudomány, közigazgatás, és nagy politika terén legkiválóbb hazafiak túlnyomó arányban annak soraiból váltak ki. Kormányzatra való hivatás tekintetében mai nap-ság is — pártszínezetre való tekintet nélkül — legjelesebb embereink a magas aristokratia köreiben keresendők.

Nem a kék vér csodatevő ereje szülte ezt, hanem a vagyonossággal és a szülők magas helyzetével járó nevelési eszközök, — melyek a talentumok és a nemes ambitio kifejlődését könnyítik.

Hasonlóképp el kell ismernünk, hogy arisztokrátiánk szellemileg legkitűnőbb tagjai egyéni jellemökkel s családi erényeikkel is tiszteletet parancsolnak.

De viszont ki tagadhatná, hogy a harminc éven alóli nemzedék végtelen szegény, és az ösökhöz méltó sarjadékkal alig biztat? Az öregek kihalnak; a negyvenes epochalis korszak ifjú kitűnőségei gyérülnek; és alig van egy-kettő, ki nyomukba léphetni ígérkeznek.

Azt mondják a forradalom, és az alkotmány tizenöt évi szünetelése, a nyilvános élet hiánya, oka annak, hogy az ifjabb nemzedék vagy esz-

mezavarban, vagy a közügyek iránti tompa közönyben nőtt föl?

Némi tekintetben igaz. De nem általánosabb, s közelebb fekvő ok rejel-e talán: az arisztokratia mai neveltetési és tanrendszerében?

A legtöbb főrendi szülők a soknál többet, s mindenesetre eleget vélnek tenni kötelességüknek, ha egy jöttment francia, svájci, vagy angol *bonne* vagy *gouvernante* mint anyai surrogátnak gondjai alá helyezik a gyermeket; azután a francia és angol nyelv gagyogásával a palota hátulsó szárnyában hét-nyolc évesre serdültet úgynevezett „nevelődnek adják át, — ki maga egy jámbor kis pap, vagy az iskolából alig kikerült szegény fiú, kit Isten haragja nevelővé tön, — s kiknek többnyire maguknak is még nevelésre volna szükségök.

Ha pedig a nevelő tanult, és jellemes férfi, ki a reá bízott úrfiakból embert csinálni komolyan törekszik: száz eset közül kilencvenkilencszer az történik, hogy igyekezete az excellentiás vagy méltóságos mama „passiv ellenállásán“ hajótörést szenvedend; és ekkor látván, hogy egész rendszere az azt contracarrizáló szülői tudatlan beavatkozáson és socialis befolyásokon megbukik: búcsút veend a magas úri kapufélfától.

Ekkor az úrfiak más nevelőt kapnak; kinek igen jól ízlik a grófi koszt; tetszik a szolgálat, a comfort; — ki a lealáztatásokat nem érzi; ki csupa engedelmesség a szülők, és engedékenység a fiúk iránt; és jó lábon áll a főkomornával, a mi tulajdonkép a földolog.

Ez a jó ember kiállja a sarat, míg az úrfiak nevelése befejeztetik.

E nevelést ismerjük. Az úrficska elzárva a világtól, csak néha, s ekkor is hozzá hasonló nagyúri csemetékkal jó érintkezésbe; kik nálánál nem jobbak; maga körül csak alázatos cselédeket lát, — kiktől hogy néha-néha mit tanul el — sem úri papája a sokféle sport kifogyhatlan gondoljai között, sem nevelője, kinek egyéb dolga is van, nem veszik észre. A tanulás a katekizmuson kívül egy kis latin, egy kis számtan, geográfia, et caetera graeca; később egy kis természettan. De minden csak játszva; semmi sem alaposan. A fiúról azt hallani, volna talentoma ... — hisz van-e magyar fiú talentom nélkül? — de nem akar tanulni. Tizennégy éves korában már az ördög sem bír vele. Vív, lovagol, kocsiskodik. Közben egy kis hazai jogot is tanulgatna, ímmel ámmal, hogy examentet tegyen.

Tizenhat éves korában párbaja is volt, mai-

tressekéje is volt már; mit mamája igen mulatóságosnak talált; kártyáz és váltói is keringenek a király-utcában. Ez az egy a miért úri papája komolyan megharagszik. Tud is már mindent, ismer mindent; a hydrojod kálit is. De az adonissá válandó gyönyörű ifjú már fonyadt; s színehagyott arcáról nem lehetne eltalálni: tizenhat éves-e igazán, vagy hatvan?

A gyermek nagykorú lesz. Esze volna, de tudománya nincs. Szíve üres; kedélye hideg; emberi rokonérzetre képtelen. Nem szeret, nem tisztel senkit; legkevésbé apját vagy anyját. Minden nemesebb érzést vagy gondolatot blasírt gunyorral utasít el. Foglalkozik hiábavalóságokkal. A közügyek iránt néha érdeket affectál; de szórazottságán látszik, hogy nem veszi komolyan a dolgot. Gyakran a demokratát játsza; pedig szívében csak dölyfös gög lakik minden nem-mágánás iránt. A világban járatlan lévén, minduntalan megbotlik; csak arrogantiával képes föntartani magát.

És ha megházasodik? Ez a kicsapongásoknak ritkán képezi csak intermezzóját is. Ő csak bérenc szépséget ismer; s nejét azzá aljasítja. Mi okból nőszült? nehéz eltalálni. Alig bírja, már megunta.

Sógorával vagy fivérével legjobb esetben — feleséget cserél. Hisz apja is úgy tőn.

Egyébiránt a minő a fiúk nevelése, olyan a leányoké. Csakhogy a latin nyelv és a jus helyét zongora és ének foglalja el. Isten a megmondhatója — a szegény művész-tanítók milyen kínjára . . .

Az eredmény ugyanaz. Tíz főrangú kisaszony közül egyet kivéve, az úrfiak míveltségének magaslatán állnak. Azok — hogy hazafiságukat kitüntessék, betyárságot affectálnak; emezek a tónust utánozzák. Oly nyelven beszélnek egymás közt, melyet a szolgáló szégyelne. Társalgásuk legjobb esetben léha fecsegés; és ha nem a haute crèmehez tartozó, nem „intime“ egyéniség vetődik körükbe: nem is tudnak vele mit? sem nem tudják miként kell beszélni? Sejtik, hogy itt az abandon nincs helyén; de sem szivükben sem fejökben nem lévén semmi — mit tegyenek . . . gúnyos gögbe burkolóznak.

És az erkölcsi magaslat? Még kérditek? Hisz a férfiak képezik a nőket. Nézd meg a férfiakat, ismerni fogod nejeiket. Aztán a mama oly publicitással űzi kalandjait, hogy — a friseur boltjában, a cselédek és fiakerek a csapszékben arról beszélnek; hogy ne vegye észre a különben is már theoretice mindent tudó hajadon? Alig várja,

hogy férjhez mehessen, hogy a mama példáját követhesse. Néha azt sem várja be . .

Kicsapónságaikban olyan a sans géné, mintha csak éreztetni akarnák a canaille-al, hogy ítéletével legkevesebbet sem törődnek, — ők, a görög istenek, modern kiadásban. Vagy talán csak elfeledik, hogy kik oly magasan állnak, azoknak minden lépését lesi és látja a világ?

Ezek szomorú, ezek valódi moldva-oláh állapotok. Ha a magyar aristokratia sülyedése így tart, az elsülyedéstől mi sem mentheti meg. Látuk pedig, hogy socialis viszonyaink fejlettlenségében nem léteznek oly nemzeti elemek, melyek annak helyébe lépni, hivatását az alkotmányos kormányzatban s a nemzetiség föntartásában betölteni képesek volnának.

Képzeltető-e itt javulás, lehető-e regeneratio?

Ha tekintetbe vesszük, hogy mennyivel, depraváltabb, erkölcstelenebb volt az angol fő aristokratia II. Károly restauratiójától az első Györgyök korszakáig, — és ma még is mily magasan áll moralitása: az újjászületés lehetőségét bizton föltehetjük.

Eszközei részint a törvényhozás, részint maga az illető osztály kezében vannak.

A törvényhozásnak, midőn a fölsőház ren-

dezése, s az örökös pairség megalapítása szőnyegre kerülend, alkalma lesz a maga részéről e regeneratióra üdvösen hatni: a létező majorátusok föntartása, s az intézmény bizonyos korlátok közt fejlesztése által: ezzel kapcsolatban a mágánást címeiket — az élő nagykorúak jogélvezetének tiszteletben tartásával — az első szülöttekre korlátolván.

A törvényhozás komoly föladatának tartom, hogy azon — nemzeti — elemek, melyekből a törvényhozás egyik tényezője főképen alakul, erkölcsi értékét, s tekintélyét emelje; s a főrendi családok ifjabbjainak lehetővé tegye, hogy e haza hasznos polgáraivá váljanak, — s a népbe elvegyülve, a nemzeti míveltség emelésére hassanak.

A főrendiekre, különösen a szülőkre nézve viszont itt az ideje: a koreszmék, s irigy szenvedélyek által ostromlott helyzetük védelméről komolyan gondolkozni. Ma már feudális előjogok, s a nyers erő nem állanak rendelkezésükre. Egyedül erkölcsi eszközökkel tarthatják fenn előnyös helyzetüket, szellemi fölsőbbiséggel tettleges fölsőbbiségöket.

Legyenek önmaguk osztályának szigorú bírái; sújtsák le azt, ki botrányt okoz. Ne a párbaj jellemezze a lovagiasságot s ne az tartsa fenn a

jó társasághoz nyitva a bemenetet, hanem a decorum, az erkölcsi szeplőtlenség.

Változtassák meg különösen eddigi nevelési rendszerüket, mely nem felel meg a kor viszonyainak, sem azon igényeknek, melyek ma a magas álláshoz kötvék.

Vezessék be gyermekeiket ideje korán az ön népkörbe, melynek, melylyel, s mely által élniük keilend, ha fölnőttek.

Ne zárják fiaikat a gynaekeonba; ne izolálják aristokratiai üvegházba; ne hagyják azon csalódásban fölnőni, hogy oka természet extráit double-jai, és a társadalom nebánstsd-virágai.

E csalódást már drágán megfizették más nemzetek aristokratiái! Hanem küldjék fiaikat nyilvános iskolákba, köz-tanintézetekbe, hogy ott már gyermekkori pályatársaikban becsülni tanulják az embert, s elismerni a jogegyenlőséget. Hogy ott fölébredjen bennök a tanulás nemes versengése; hogy a jelesebb fiúk láttára az önhittség és elbizakodás ne fészkelhesse magát szívükbe. És — ne tartsatok tőle, hogy tán valami paraszt fiú verekedés közben gyöngédtelelenül éreztetendi ökleit az úrfival: egy kis lealáztatás csodatévő szer a lélek diaetetikájában!

E nyilvános nevelés az, mely kifejtendi az

ifjúban azon emberismeretet, lelki önállóságot, az eszély és bátorság azon vegyületét, melyre korunkban szüksége van a férfinak, hogy a nyilvános életben, az alkotmány terén sikerrel és díszszel szerepeljen!

Még egyszer mondom: nevelés! És ezzel mindent megmondtam.

EGYHÁZ ÉS ÁLLAM.

„Nous marchons vers la separation complete des cultes et de l'état. Elle est aussi difficile, qu' inévitable“.

Prévost Paradol.

„A vallásügyek s az állam teljes elkülönítése felé haladunk; oly nehéz az, a mily kikerülhetlen.“

Még alig néhány év előtt hazánkban elvont elmélkedésnek látszék mind az, mi az állam s egyház közötti viszonyról külföldön Íratott. Alig volt néhány világosabb elme, mely a kérdést teljesen kimerítvén, azon eredményre jutott, hogy megoldásának egyedül helyes elve — az egyház és állam lehető elkülönítése.

Es íme a kérdés gyakorlati igényeivel előállt már hazánkban is; s Deák Ferenc kimondá a múlt országgyűlésen a nagy elvet, a kor jel-szavát: „szabad egyház a szabad államban“.

Ezzel meg van adva az irány. De csak vajmi kevesen tájékozottak a további utak és módok iránt, melyek az elv életbeléptetéséhez vezessenek; és a sajtó útján vajmi kevés történt achaotikus nézetek tisztázására és az ellentétesek kiegyeztetésére. Azon éretlen elmék, kik e térre izgatólag léptek, a gyakorlati eredményt nem fogják előmozdítani.

Egyedül Szilágyi Virgil volt az, ki a kérdést gyakorlati részleteiben igyekezett kifejteni; és a tárgyhoz illő komolysággal, s mondhatni diplomatiái mérséklettel oldotta meg föladatát.

„A k a t h o l i k u s a u t o n ó m i a k é r d é s é h e z “ *) című kis röpirata: sok anyagnak szűk kerete. Ő nem elvont szempontból tárgyalja, nem egy Guizot vagy Broglie speculatióinak magaslatára emeli a kérdést; hanem hazai viszonyainkra vonatkozással teljesen concret alakot ad neki; s az egyház autonóm szervezése iránt gyakorlati tervet vázol. Amazzal tán könynyebben fénylett volna. Ezzel talán többet használnál. Magának ugyan nem. Mert — a jobbra balra uralkodó előítéletekkel kíméletesen de bátran szembe szállva, —és az arany középutat ke-

*) Pest. Fanda és Frohna nyomdája. 1869.

resve: igen természetes, hogy a két oldal túlzóitól csak gyanúsítást vagy léha gúnyt arat. Hanem használhat az ügynek.

A katolika vallás ezelőtt az állam uralkodó vallása vala. E látszólagos előny következése az volt, hogy a többi vallásfelekezet többkevesebb, de mindenesetre nagyobb autonómiát élvezett, mint sem a katolika egyház. Ezen tényállásból következik ismét, hogy midőn „az állam és egyház“ elkülönítése elvének körösztülvitele jó szóba: legfőképp a katolika egyházzal van szó; a többi amúgy is autonómiát élvez.

Nem is tagadhatni, hogy a legnagyobb nehézség egyrészt a katolikus egyháznak az államhoz volt eddigi viszonyában, másrészt a katolikus egyház szervezetében rejlik. Azon viszony felbontása ezen szervezet gyökeres megváltoztatását föltételezi.

Azonban hány buzgó egyházi vagy világi katolikus igen aggodalmasnak tartja azt, hogy már ezután a fejedelem kegye, a ministerek hajlama miben sem kedvezhessen az egyháznak? hogy az egyház anyi ellensége ellenében csak és egyedül szellemi fegyvereire legyen utalva ezután; hogy nem fog védőleg mögötte állni a világi kar-

hatalom; hogy a kormány ignorálni fogja, és nem lesz a ki végrehajtsa egyházi bíróságainak ítéleteit; hogy a házassági szentséggel szemben, polgárilag egyenjogosultan álljon majdan a civil házasság, és a többi.

Viszont az állami hatalom hívei és a szabadság barátai attól tartanak, hogy a placetumtól menti, Rómával szabadon érintkező, belügyeiben független katolika egyház erős szervezete s nagy vagyona mellett veszélyes hatalommá válhatik az államban.

És miután e tárgyat, mint mondám, nagyon kevesen tanulmányozták, sok — liberalizmussal dicsekvő — férfiú a szabad egyházat emlegeti ugyan, de csak olyan rezervatákkal, melyek az államnak uralmát biztosítanák az egyház fölött; a mi képtelenség.

Mindezeknél fogva a mondott röpirat szerzője aligha fogja aratni azon elismerést egy oldalról is, melyet érdemel. A vadliberalizmus nem tűrheti az igazi liberalizmust. Az álszabadelműség korunk néhány jelszavait hangoztatja; de nem tűrheti, hogy azok elfogulatlanul és teljes értelmükben alkalmaztassanak.

Pedig Szilágyi Virgilnek e röpiratban kifejtett programja a „szabad egyház szabad állam-

ban“ elvének minden következményeit tartalmazza. Az egyház különválását az államtól; — az egyháznak azonban autonóm szervezését, melyben a laikus elem bírjon túlsúlylally; — ezen autonóm egyház-községre mennek át mindazon jogok, melyeket eddig az államkormány gyakorolt, a kinevezések, az egyházi s iskolai alapítványok kezelése sat. ügyeiben. Nem téveszti szem elöl szerző, hogy az egyházi s iskolai alapítványi javaknak kiadatása a kormány kezeiből — a törvényhozás beleegyezésétől föltételezett; — mely körülmény ismét garantiát nyújt arra nézve, hogy az autonómia ne csak formaság, hanem valóság legyen.

Szilágyi Virgil programját tehát illiberalisnak csak azon sekély észjárátú napi politizálok mondhatják, kik az egyházi autonómiát úgy kezdeményezik, hogy előbb ellenségek gyanánt szembe állítják az egyházat az állammal, azután a papi elemet a világgal, s így legjobb úton vannak új polgári s vallásháborúba bonyolítani az országot. Holott e nehéz kérdések megoldásának előfeltétele az, hogy vitatásától távol tartsuk a szenvedélyeket.

Elég nehézség rejlik magában az ügyben. És nem a legcsekélyebb nehézség rejlik ott,

hogy beleszólási, intézkedési igényt formálnak a katolika egyház szervezésében azok is, kik tulajdonképp csak névleg katolikusok; de tetteleg semmi pozitív vallással nem bírnak. Ilyen az úgynevezett míveltebb osztály nagyobb része. És ha ebben némi vád található épen az egyház ellen: sajnós, e vád indokolt. Az egyház eddig túlsúlyt helyezett oly külsőségekre, melyek épen csak külsőleg tartják össze a katolikusokat. Az által pedig, hogy a világiakat egyházuk ügyeire való minden befolyásból kizárta: kioltott belőlük minden érdeket egyházuk ügyei iránt, kioltotta a solidaritás érzetét; és most izoláltan áll fenyegetett hatalmával. Az egyházi fegyelem s püspöki hatalomról szóló tanai, az autonómia fölélesztésével szintén reformot igényelnek; mely hagyományos nézetekbe ütközik.

Nézzük a protestantismust. Más akatholikus püspök, és más egy superintendens egyházi és világi állása hívei irányában. De más a laikus elem helyzete is a protestantismusban. A katolika egyház alapelve: a dogmák. auctoritása. A protestánsoké a biblia szabad magyarázata. Okkönyven megférnek egy kalap alatt. Hengstenberg és Strauss Dávid közt nagy az űr; rationalisták és pietisták közt; azok közt, kiknek Krisztus

Isten fia, s azok közt, kiknek Krisztus ember. De ők mind protestánsoknak érezhetik s vallhatják magukat optima fide. Nálunk katolikusoknál a tekintély hagyományos, a tan befejezett, és szabatos; — és a katolikusok nagy részt pseudo-katolikusok, kik mindamellett az autonómia szervezésénél nemcsak bele szólni, hanem bele kiáltani is akarnak az egyház ügyeibe, életérdekeibe. Nem lehet tehát csodálni, ha az egyházi elem gyanakodás, és némi félelem érzületével lép az autonómia vitatásának terére, — ezen rájuk nézve egészen új térre.

Ellenkező érzülettel tekintik az ügyet a protestánsok. Ők attól tartanak, hogy ha a katolika egyház autonómia alapján szervezve leend, és a katolikus közszellem fölbredend: akkor az erős szervezetében, számlagos túlsúlyában, s nagy vagyona mellett veszélyessé válhatik a protestantismusra nézve. Ezen aggodalom nagy szegénységi bizonyítványt rejt magában. A Protestantismus nem volna életképes, ha egyenjogúság és szabad verseny mellett megélni nem tudna. A protestánsokat egyébiránt megnyugtathatja azon tapasztalás, hogy a catholicismus, ámbár újabb időkhöz az államhatalom támogatta, uralomra nem vergődhetett. Sőt — valljuk meg— hazánk-

ban a politikai mint a társadalmi téren, túlsúlyljal bír a protestáns elem. Mi okoknál fogva azt most nem keresem. De e túlsúlya — tény.

A mi végre a katolikus egyház híresztelt gazdagságát, s alapítványi dús javait illeti, ne fedjük el, hogy az jelenleg igen aránytalanul oszlik el az országban; egyházi és iskolai szükségei pedig végtelenül nagyok lévén: ha mind e vagy on az egyház-község kezelése alá jövend, a legcélszerűbb gazdálkodási rendszer mellett is aligha lesz az elegendő az elhanyagolt népnevelés nagy-szerű igényeinek fedezésére, az alsóbb papság nagy részének jobb dotatiójára, katolikus művelődési s jótékony intézetekre, s a többi közcélra.

Sajnálom, hogy e füzetek terjedelme nem engedi, mélyebben behatni e kérdés részleteibe. A minő nagy horderejűnek ismerem azt, anyira meg vagyok győződve, hogy annak megoldása még nagy súrlódásokba, és nagy küzdelmekbe fog kerülni. Vajha hazánk politikai helyzete elég szilárd és biztos legyen, hogy azokon mélyebb károsítása nélkül áthatolhasson!

De viszont arról is meg vagyok győződve, hogy a kérdést elmellőzni, félretenni teljes lehetetlen. Egy futólagos szemle a történetre megfog győzni bennünket, hogy e kérdés, tudniillik az

állam és egyház közti viszonyoknak a szabadság alapján megoldása: magában foglalja az alkotmányos kormányzat kérdését is.

Az állam és egyház közötti viszony különféle fázisait mutatja föl a történet.

Voltak idők, midőn a castát képező papság uralkodott az államban s állam fölött.

Ez a népek igen primitív korában volt csak lehető; s nem sok ideig tartható. Vannak példák reá a bibliai korszakban. Hasonló valamit mutat a druidák rejtélyes történelme. Egy variációja vagy is árnyalata a jezsuitáké Paraguaiben.

A régi Rómában s Hellasban a vallási s politikai institutiók anyira egybevágtak s összefolytak, hogy az egyház és állam közti viszonyban alig jelölhetni meg köztük a határvonalakat. Az egyházi méltóságok egyúttal politikai tisztségek voltak; a vallási szertartások: kormányzati eszközök.

Ezen teljes egybeolvadásuk miatt semmi kétség, hogy a keresztény vallás terjedésével a római állam eme legerősebb kötelékének tágulnia kellett; ámbár igen egyoldalúlag ítélik meg e monstrosus birodalom viszonyait, kik felbomlását főképen vagy épen egyedül a keresztény vallás terjedésének tulajdonítják. Ezer politikai, társadalmi, s történeti tényezők idézték azt elő.

Anyi bizonyos, hogy mind a két viszony egyház és állam közt az utóbbira nézve veszélyeket rejt méhében.

Következék azon korszak, midőn (a római) államhatalom a keresztényeket felváltva majd ignorálta, majd üldözte. Ama korszakban terjedt, erősödött, s ez utóbbi alatt mutatta fel a legnagyobb eredményeket a keresztény vallás.

Midőn a római császárok maguk is hajlani kezdenek a keresztény valláshoz, vagy épen megtértek: érezték, hogy a haldokló paganismussal a régi vallás a politikai hatalomnak már nem tényezője; az újnak védőiül, majd a vallási kérdésekben bírakül vetek föl magukat; — míg a lazult polgári közigazgatásban a püspökök polgári hatalomra vergődtek. — Mindez az egyház külhatalmának javára, de erkölcsi kárával történt, mint egyházi írók és bölcsek elismerték.

Ez a vajúdásnak egy korszaka volt, melyben az állam és egyház közti viszony rendezetlen vala.

A római birodalom ketté szakadása, a nyugatinak bukása, majd a schisma kifejté a római pápa erkölcsi hatalmát, majd suprematiáját.

Később a német császárság keletkezése, mely eleinte kedvezett a római pápa világi hatalma

kifejtésének, utóbb, minthogy a német császárok a régi római császárok egyházi hatalmát igényelték — százados conflictusokra vezetett; melyekben sok ideig a római pápa volt diadalmas. Ő lőn arbiter a koronás fejedelmek fölött; ámbár hatalma csak erkölcsi volt, a népek vallásos ér-zületében gyökerezett.

Sokan az egyház e hatalmát föltétlenül el-ítélik. Voltak pedig annak fényoldalai; féket ké-pezett az gyakran a nyers erőszak uralma ellen; és mindent összevéve — a szellemi, az erkölcsi hatalomnak egy alakja, — természetesen a korhoz mért alakja volt.

De ezen állapotot rendezettnek, vagy az ál-lam és egyház közötti kívánatos viszonynak ma már senki sem fogja tartani. El isfajult az. Vissza-éléseit reformálni megkísérté a pisai, s costnizi zsinattól kezdve maga az egyház is, — vállvetve a világi hatalommal. De a reformkísérlet sikeret-len volt. Foradalom lőn belőle, és szakadás; mely sem Wicklif, sem Húsz, sem Luthernek nem volt eredetileg szándokában.

A protestantismussal, a fölszabadult szellem-mel, az irodalom, bölcsészet fejlődésével — nem tagadhatni — a vallásosság bel-s külterjesen ve-szített; a fölvilágosodás túlságokra, vallástalan-

ságra, indifferentismusra is vezetett: és e jelenségekkel lépést tart az egyház törekvése: az államhatalmat, melyről már nem rendelkezett — maga részére nyerni meg. A kormányoktól védelmet, előjogokat kért; — és viszont kötelezé magát a kormányok céljait mozdítani elő. E korszak a legújabb, és részben tart e mai napig.

Ez az egyházra nézve méltóság nélküli viszony volt. És tegyük hozzá — haszon nélküli. Az egyház az állam szolgájává, s hol a rendszer végletéig vitetett keresztül — a papság beamterekké lón. Ma már bátran constatálhatni, hogy a kormányok — valamint saját absolut hatalmukat nem voltak képesek föntartani, — úgy nem képesek az egyháznak támaszul szolgálni. Ellenben az egyház solidaritása népellenes kormányokkal az ezek ellen fordult gyűlölet részesévé tévé őt magát is; s míg látszólag erősíté kül positióját: elvonta tőle hatalma valódi alapját: a szíveket.

És e viszony az egyház és az állam között sem benső, sem zavartalan nem volt. Érintkezései mennél szorosabbak, annál több súrlódással jártak. Számptalan concordatum köttetett; de teljesen egy sem hajtatott végre, írott malaszt maradtak.

Ezen korszaknak csak átmeneti pontját ké-

pezé, mely azonban a történetben külön szakasz: a liberális absolutismus törekvése az államhatalom alá rendelni az egyházat. II. József ezen iránynak legfőbb képviselője. Ő józan Utilitarismus nevében nem csak akatholikus, hanem minden vallásfelekezet belügyeit is reglementírozhatni remélte. E rendszer neve ő róla maradt: Josefinismus.

Az egyházi s világi hatalom egyesítése a fejedelemben, az orosz caeraropapismus: az egyház legmélyebb degradatióját, s a nép elbutulását eredményezi; és az emberiség legnagyobb ellensége.

Oly kormány, mely semmiféle politikai jogokat, sem az egyéni s egyleti szabadságot nem tiszteli, hogyan tűrhetné az egyház szabad mozgását? Viszont a mely kormány a legerősebb társadalmi tényező, az egyház fölött uralkodni képes: miért respectálná a gyengébbeket? Szövetkezik vele, hogy elnyomja a szabadságot.

Világos, hogy absolutistikus kormányzat képtelen az egyház s állam közötti viszonyt kielégítőleg rendezni. Nem marad más megoldás eszköze, mint a szabadság elve.

És ebben áll korunk — alkotmányos kormányzatért folyó küzdelmének a politikainál sok-

kai általánosabb fontossága; és megmérhetlen társadalmi s emberiségi hordereje.

A szabad államban nem lehet az egyháznak sem privilegiált, sem szolgai állása; a hol az egyén lelkiismerete, hol mindennemű egyesület és társulat munkássága szabad és a törvény előtt egyenjogú: ott az egyházra nézve sem lehet sem kedvező sem korlátoló kivételt tenni.

így következik a politikai szabadságból az egyházé. „Szabad államban szabad egyház.“

De az átmenet, mint mondám, küzdelmes leend. Hazánk szerencséjére a kezdeményezés békés viszonyok közt történt; s mind a vallás és közoktatási minister kitűnő tapintattal, mind főpapjaink eszélylyel, s mondhatni hazafiúi resignációval jártak el eddig ez ügyben.

Ugyan melyik fél is nyerne kihívó és igazságtalan követelmények, vagy merev csökönőség által? Az állam nem. Hazánknak mindenkifelett belbékére van szüksége. Elég szétosztató elem rejlik a nemzetiségi különységben; bűn volna a vallási visszavonás üszkét dobni azok közé, kik legalább eddig hazafiságban egyek. Van elég könnyelmű ember köztünk, kik liberalismus álcája alatt zsarnokoskodni akarnának az egyház fölött;

s izgatásaikkal tűzpróbára teszik ennek türelmét. Nem ismerik a vallás hatalmát; nem a népet, mely nem rationalista, nem deista, nem nihilista, hanem összes szellemvilágát a hitben, positiv vallásban találja. Nem ismerik az egyházat, mely sem gyerkőcöktől, sem hatalmas kormányoktól nem fél; és — mint Prévost-Paradol mondja: a martyrságot keresi! A lelkiismeretében violentált egyház mily zavarokat idézhet elő az államéletben: arra elég példát mutat föl a történet.

Az ilyen könyelmű izgatókat tehát el kell hallgattatni.

Igen, de végtére nyerne-e az egyház — ha legfölvilágosodottabb híveivel ellenkezésbe téve magát makacsul vonakodnék az új térre lépni? Az autonom szervezkedés nagy önlekedésébc, látszólagos áldozatokba kerülhet: de szabadságának ez az ára. Az állam és egyház eddigi viszonyainak föntartása — az egyházra nézve fog napról napról elviselhetlenebbé válni. Már is naponkint veszít tért. Az autonómia ildomos elfogadásával ellenben meghódítja elidegenült híveit, felébreszti a mívelt osztályok érdekeltségét egyházuk iránt, mi vallásos érzületek erősödését fogja maga után vonni. Az autonómiával új szel-

lem fogja megszállni a papságot is. A clerus erkölcsi önérzete, apostoli buzgalma, s a kor tudományában jártassága, s a laikus elemmel versenyképessége emelkedni fog.

Itt erkölcsi vívmányok lehetősége, ott bizonyos veszteség: a választás nem látszik nehéznék.

XXI.

HADÁSZAT ÉS POLITIKA.

Ritkán jelenik nálunk politikai irodalmunk terén oly munka, mely a pártirat momentán érdekén túl is becsesl bírna.

E kevesek egyike az anonym, nem tudni kinek (vagy mint rebesgetik: kiknek?) ollából kikerült „Magyarország 184g-ben és 1866 után“ (Pest, kiadja Ráth Mór. 1869).

Politikai röpiratnak csákányiból mondható e munka, mert tartalma a nap kérdését világítja meg; s észleleteinek végeredménye azon meggyőződés, mely az 1867-ki kiegyezést szülte; t. i. az, hogy Magyarország érdeke, sőt létfeltétele az Austriával való államszövetség.

De ő azt nem a napi politika elköpött érveivel, hanem eddig alig érintett oldalról, az ország geográfiai-strategiai határainak szempontjából fejtegeti; tudományos tárgyilagossággal; de tudáskosság nélküli átlátszósággal és elevevésséggel.

Hazánk geográfiai fekvése magyar szónokok s politikusok által csak általában érintetett. És általában elfogadott tétel, hogy e fekvés szerencsétlen. Ez többnyire-arra értetett, hogy távol a tengertől, távol a civilisált nyugat keresztútjaitól, az Isten háta mögött, félbarbár népek körébe szorulva — hazánk anyagi s szellemi emelkedésének e tekintetben is nagy akadályai vannak. Kevésbé vizsgáltatott azon kérdés, hogy a magyar birodalom határai katonai szempontból, védbiztosság vagy támadási könnyűség tekintetében előnyösek vagy kedvezőtlenek-e?

E magasabb tekintetéből ítéli meg szerző azután 1848/9-ki hadjáratunkat, sőt az egész hadvezetést s hadi politikát; szakismerettel; helyes ítélő tehetséggel; megadva a főszereplők érdemét; megróva hibáikat vagy tévedéseiket; harag vagy ellenszenv nélkül; — s az egészet magvas, ámbár nem a legjobb stylben.

Külpolitikai viszonyaink közt valóban igen időszerű azon dibdáb szózsibvásár által, melylyel

az ellenzék a nemzet figyelmét legfontosabb érdekeitől elvonni, s alsó rendű kérdések miatt öngyilkos izgalomban tartani törekszik, magunkat szórakoztatni nem engednünk, hanem tüzetesen körülnézni: hogy miként állunk? Határaink oly fölségesek-e, hogy védelmökre Jókai híres kaszái, melyek 1849-ben anyi csodát tőnek, adandó alkalommal elégségesek? avagy stratégiai helyzetünk oly kétségbeesett-e, hogy háború esetében még a védelmet sem kísérelhetjük meg, hanem tizennégy nap alatt megesz az orosz és a porosz . . . mint a magyarfalók hiszik és hirdetik?

Szerzőnk Magyarország keleti s északi határait (a III. fejezetben) véve szemle alá: ebbeli tanulmányai után ítéli meg (a IV. fejezetben) 1848-ki hadjáratunk sikertelenségét, melyet nem anyira a hadvezéreknek, hanem főleg a politikai kormányzat gyöngeségének, ingadozásainak, féltékenységeinek kell tulajdonítani. Forradalomnak, mely magát fegyverrel kénytelen védeni, nem lehet civil kormánya; csak katonai kormányzat a lhatja meg neki a diadalhoz kellő egységet és erélyt.

Az V-dik fejezet fénypontja a műnek, melyben déli s nyugati határainkat ecseteli. A minő előnyök az előbbieket, támadásra is: oly bizo-

nyos, hogy Magyarország határai leggyöngébbek, s azok voltak mindig nyugat felől. — Ajánljuk e fejezetet különösen a porosz-rokonszenvékben kéjelgőknek. Vájjon átészelve azt, magyar nemzeti szempontból kívánatosnak tartandják-e, hogy a nagy porosz-német birodalom legyen ott maholnap közvetlen szomszédunk — az austriai birodalom helyett?

XXII.

AZ ÚJ ÜLÉSSZAK KÜSZÖBÉN.

Néhány nap múlva ismét megnyílnak a törvényhozás ajtai.

A honatyák a helyzetet lényegesen megváltozottak nem találандják.

A delegatio munkálkodása előttök fekszik. Tanácskozmányai nem voltak oly érdektelenek, mint talán az ellenzék hitte, hogy az ó kihagyatása következtében lenni fognak. Sót élénkek, s csaknem izgalmasak voltak.

Eredményei azonban nem épen világra szólók. És ez természetes,

A delegatio intézménye valóságos curiosummá kezd válni. Két ellenkező irány között

hányatik. És pedig maguk alkotói — a Deák-pártiak — azok, kik két irányban hintázzák ide oda.

Nem óhajtják, hogy valami kitűnő módon érvényesítse magát; mert akkor az ellenzék azt fogja rá, hogy egységes parlamentté növi ki magát; hogy kézzelfoghatólag absorbeálja az országgyűlés hatáskörét s hatalmát.

De nullificálni sem akarhatják; mert akkor megint az ellenzék diadalmas gúnyorral fogja kikiáltani, hogy ímé: megmondtuk előre, hogy az egész institutio halva született, tehetetlen, haszontalan.

E kétfelé irányzott ügyelem következése, hogy a delegatio működésének eredménye nincs arányban az arra fordított nagy munkával, komolysággal s idő feláldozásával. Nem is aratnak értté az abban fáradok hálát vagy elismerést.

Azonban közelebbről vizsgálva a dolgot, ezen eredmény nem a delegatio intézményének minőségéből származik. Ami ugyanis a delegatiót népszerűvé tenni egyedül volna képes: a közösügyi budget tetemes leszállítása, jámbor óhajtás maradt ismét, s annak kellett maradnia.

Λ delegatio e részben sisifusi munkát tón. Törölt az A) pontnál néhány százezerét: a IV)

pontnál kétanyi új százezret szavazott meg. És a mit töröltt, illusorius törlés. Mert hát — was sein muss, das muss sein! Ennek pedig okát sem a magyar sem az osztrák delegatio hazafiatlanságában, sem pedig a közös hadügyminister roszakaratában: hanem a monarchia, de igazat szólva Európa mai állapotában kell keresni.

Európa valamennyi államai ösztönszerűleg érzik, hogy a mostani állapot átmeneti, éstarthatlan; s hogy a válság ideje közeledik. És valamennyien készülődnek, oly mérvben, minőnek példáját alig mutatja föl a történet. Eddig csak hadseregeket szerveztek a harczra készülő államok: most valamennyien az egész fegyverfogható népet fegyverezik föl, s gyakorolják be katonának. Ha összeütközés fog történni: nem hadseregek, egész népek fognak egymás ellen indulni, mint a népvándorlás korszakában.

A készülődő események előre vetik árnyai kát. És ezeknek égető Hőérzetében a budget fötételelét, a hadügyi budgetet, az adófizetőkre nézve érezhetőleg, vagy is 40—50 millióval leszállítani, — a hadsereget vagy felére reducálni, — vagy a honvédrendszert elejteni, oly ábrándok, mikre komoly ember nem is reflectálhat.

„Általános lefegyverzés“ igen jóté-

kony, a népek szellemi anyagi jólétére nézve igen üdvös rendszabály fogna lenni, mely új korszakot alkotna az emberiség történetében.

Hanem egyik hatalom sem látszik a kezdeményezés dicsőségét ambitionálni. Pedig akár melyiknek finansziális állapotára ráférne. De Austria legkevésbé van azon kedvező helyzetben, hogy első kezdje a jó példát. Magyarországot és Austriát a szétszakgatástól, a felozlástól és felosztástól bizonyára nem szomszédainak jóakarata, és jogtisztelete menti meg: hanem ezeknek azon tudatuk, hogy a kettős monarchia „fogyva bár, de törve nem“ még elég erővel és elszántsággal bír léteieért véres tusára kelni, hogyha kell.

Hogy a beállandó válság több-kevesebb vér- és pénzáldozatba fog-e kerülni, minő meg rázkodásokkal fog járni, minő bukás és elsülyedés fogja azt kísérni, — hol lesznek a romok, és mi fog a romokból kikelni? ... vagy talán nem fog-e a minden oldalon végre beállandó finansziális impotentia kényszere következtében váratlan szelíd kifejlődést nyerni? Ezen kérdésekre feleljen valami próféta.

De az tény, hogy a mindnyájunk által előérezett válság kényszere alatt áll a magyar-osztrák birodalom is; és hogy a hadi budgeten pár mil-

liót névleg törölni csak kicsinyes politikát jellemezne.

Azonban lehetne és kellene arról gondoskodni, hogy a megszavazott milliók valóban honvédelmi célokra fordíttassanak is, és ne szivárognak az ismeretes és még is ki nem mutatható administratív cloakákba, melyeken Austria hadibudgetének jó nagy része ab immemoriali tempore eltűnni szokott.

Elismerem, hogy ez irányban is történt egy két lépés; de a rablórendszer gyökeres átalakítása, a hadsereg ellátásának, s gazdasági közgazgatásának kielégítő reformja, szakférfiak tanúsága szerint, még eddig szintén csak jámbor óhajtas.

Ezen mérvadó szempontból tehát a delegáció munkálkodásának eredményét nem fogjuk túlbecsülni, de nem is becsmérelni. Hanem — ha ellenzékünkől még valami meglephetne, meglepne azon gúnyolódás és kárhoztatás, melyet a dunai monitorokra s tengerészeire szánt csekély összegek megszavazása miatt a magyar delegációra pazarolt. Az ellenzék nem először mutatta magát azon történetileg hírhedt magyar pártoskodási szellem hű örökösének, mely inkább kész elvesz-

teni a hazát, mintsem hogy az ellenpárt által megmentetni engedje.

Ezen észlelet emlékeztet a delegatio jelen ülészakának másik fontos mozzanatára — a határörvidéki kérdés megoldására.

Igen — a kérdés nem oldatott meg gyökeresen. A határörvidék nem kebeleztetett be rögtön, nem egészen a magyar szent koronába. A határörvidéken nem állítottak föl vármegyék. A határörvidék lakói nem magyarosítottak meg azonnal. Még máig is szerbül, románul, horvátul beszélnek . . . és éreznek! Mindezt pedig Tisza-Ghiczy egy csapásra elintézték volna!

De hát van e oly korlátolt belátási! magyar ki e kérdés kényes oldalait ne értse? Adja Isten" a jövő meg ne tanítsa arra, hogy azon eszély, tapintat, és távolabb kiható számítás, melyet Andrassy e kérdésben kifejtett, még mindig nem volt elegendő arra, hogy az itt létező gyúanyagot ártalmatlanná tegye, melybe az ellenzéki bölcsesség üszköt igyekszik dobni.. karöltve Mileticséssel! s a magyar nemzetnek, magyar államnak minden néven nevezendő halálos ellenségeivel.

Flectere si nequeo superos — acheronta movebo! ez az ellenzék jelszava. Még célt ér.

Mert a ki a pokollal szövetkezik, utóvégre is elviszi az ördög.

A belügyek terén fő esemény, hogy báró Wenckheim Béla súlyos betegeskedése következtében lelép a ministeri polcról. Még ez nem hivatalos tény, a menyiben még be nem adta lemondását; de csak azért nem adta be, mert utódja iránt még a párt és a kormány között nem jöhetett létre megállapodás.

Utóda gyanánt legállhatatosabban gróf Péchy Manó emlegettetik. Hallomás szerint a fölség és a ministerium e jelöltben megegyezének. Más oldalról a belügyminister-jelöltben a Deákpártnak is meg kell nyugodni. Az országgyűlés megnyitásával tehát ez lesz a pártconferentiák első tárgya.

Azalatt e tárgy időtöltésül a hírlapokban s magán körökben hányatott meg.

Nem vagyok oly merész azt állítani, hogy gróf Péchy Manó ministerré jelöltetése népszerű. Gróf Péchy Manó úrnak az a nagy hibája van, hogy mágnás. Mi pedig demokraták vagyunk; ergo nem kell mágnás.

Ez azonban nem legyőzhetlen akadály szerintem. Szelíd nemesi demokraták vagyunk mi,

kiket egy gazdag grófnak nem nehéz — áthangolni. Legyen te és tu minden képviselővel; tartson nyitott asztalt; ne kímélje borát; és szaporítsa a zsíros hivatalokat a rokonok számára: többet ér ez, mint hogyha még olyan demokratikus törvényjavaslatokkal lép föl!

Hanem Péchy Manó Ő excellentiájának hivatala a belügyministeri állomásra, s főleg parlamenti tehetségei, ismeretlenek a nagyközönség előtt. Sajnálom, hogy e részben magam sem szolgálhatok fölvilágosítással.

De mint általában hallani, erélyes férfiú. Igen kívánatos pedig, hogy a belügyminister erélyes férfiú legyen. Igaz, hogy b. Wenckheim kímélő, és ha tetszik, erélytelen volt. De tudunkra ennek dacára vagy épen e miatt mindig teljes harmóniában volt a ministeriummal. Nagy kérdés tehát, hogy erélyesebb belügyminister e harmóniát nem fogja-e megzavarni? Itt csak két eset képzelhető: vagy Péchy úr erélye paralizáltatni fog a többi minister által; vagy erélye magával fogja ragadni őket is. Az első esetben vagy a minister-változásnak nem lesz gyakorlati következése, s csak merő személyváltozás lesz; (mi a helyzet követelményeinek meg nem felelne;) vagy pedig gróf Péchy megunja gátoltatását s visszalép: mi

némi zavart fogna előidézni. A másik esetben gr. Péchy Manó erélye érvényesülvén — a ministeriumban eddig uralkodott súly-viszonyok megváltoznak, s velők némileg az irány is. — Az Andrassy-ministeriumra nézve tehát, bárki fog is Wenckheim helyébe lépni, mindenesetre egy kis válságot idéz elő ezen esemény, mint minden kabinetben, ha eredeti személyzetéből egyik másik bármi okból kivál.

Gróf Péchyn kívül emlegették Csengery Antalt és Szláv Józsefet. De hogy a ministerium részéről komolyan szóba jött volna egyikök is, kétkedem. Az elsőnek hideg s csaknem mogorva merevsége nem látszik helyén oly állásban, melyben a személyes érintkezéseknek oly fontos szerepe van. Meglehet. De azt hisszük, nem ez igazi oka annak, hogy Csengeryt meg nem kínálják e tárcával. Hanem az igazi ok az, hogy Csengery előreláthatólag nem fogna ministerré kineveztetését oly ajándéknak tekinteni, melyért való hálából kollégái irányában önakaratáról teljesen lemondani fogna. Sőt, nem egészen alaptalanul, fölteszik, hogy Csengery a kabinetben nem fogna belügyministeri tárcájára szorítkozni; hanem mérvadó befolyást ambitionálанд az összes politikára. Ő pénzügyminister is, ministerelnök is

fogna lenni akarni. Ha a ministeriumnak választásával, önszántából ilyen collegát nem választ.

Hátra van még Szlávy József candidaturája. Ő azon tulajdonokkal bír, miket a ministerium több tagja nem bírván, nem nagyra becsül, t. i. közigazgatási gyakorlattal, s hivatali munkássággal. A parlamentben is megállja helyét; ezt többször tanúsította. És miután Wenckheim mellett volt államtitkár, ennek eljárása öszhangban lehetett saját nézeteivel. És végre a jelen ministerium irányába beleélte magát. Ő tehát legkevésbé zavarná a ministeriumban eddig uralkodott egyiséget.

Igen de midőn a megyerendezés kérdése kenyértörésre kerül, akkor Wenckheim kímélő, kitérő, elsimító politikájának egyszerű folytatása nem volna helyén . . . Nem következik azonban, hogy Szlávy szükségkép e politikát folytassa. Ugyanazon ember máskép jár el mint államtitkár, midőn másé a felelőség; és máskép járna el minis-
téri minőségében, midőn övé a felelőség.

Mindent összevéve, ha nem csalódom, úgy áll a dolog, hogy Péchy inkább óhajtják a kormány körében, Szlávyt szívesebben fogadná a párt zöme. No de végre azt mondják, mindez haszontalan beszéd, mert sem Péchy, sem Szlávy

nem fogadja el a ministen tárcát. Még majd belügyminister nélkül maradunk"

Csak az az egy vigasztal e nagy zavarban, hogy — senki sem akar ministerré lenni, mi gazzá nem lesz.

„A kormány eljárása némely dolgokban értheteden“; monda minap egy vidéki igen buzgó Deák-párti barátom. „A képviselő választásoknál múltkor nagy nehezen győztünk; de a győzelem nagy áldozatunkba került. Alig pár hétre rá kinevezik képviselőnket; (királyi táblai bíróvá, septemvirré, iskolatanácsossá, mit tudom én mivé?) most új választásra újra kell áldoznunk, erőlködünk, hogy úgy ne járjunk, mint X. Y . . . kerületben, hol a kinevezett jobboldali helyébe baloldalit választottak. Már vagy nevezték volna ki a választás előtt, — vagy vártak volna a jelen országgyűlés végéig. De így a kormány saját pártját rontja meg. Hát a ministerek nem értekeznek egymással, nem tud egyik a másik szándokairól anyit sem, hogy x. y. képviselőt c vagy ama minister kinevezni szándékozik?“

Más régi bajtársam egy nagy város lakója, magán ügyeit panaszolva, gyönyörűn ecseteli

azon nyereséget, melyet a városok alkotmányos rendezése a 48-ki alapokon előidézett: „eddig édes barátom elég volt egy-két tanácsnokot megvesztegetni; ezt most is kell; de most ezeken fölül még a legnagyobb szájú képviselőket is meg kell nyerni. Vannak városi képviselők, kik állásukat üzletileg bányászszák ki; s köztük egy megbízott, ki az alku közvetítését magára vállalja, s a zsákmányt köztük kiosztja.“

No hisz erről egyszer majd én is írok egy nótát!

A harmadik írja, hogy ő most ugyan város bírója; „de hogy a jövő választásnál is az marad-e? az attól függ, vajjon a magistratus még egyszer fog-e az 1848-ki városi törvény alapján restauráltatni? Ha ez történik, a vagyonos osztály és az intelligencia a tömeg önkénye alá lesz vetve; s jó formán mindenütt nem Deákpárti, de még balközép sem, hanem demagógok fognak kizárólag választatni.“

A bíróságok rendezéséről pedig valamelyik szintén nagy vidéki városból ezeket írja egy politikai műveltségéről ismeretes férfiú:

„Mi úgy halljuk, hogy a bíróságok szervezésénél is úgy akarnak eljárni, hogy a jelenlegi bíróságok minél kevesebb változás alá jöjjenek.

Micsoda ez? ha nem gyengeség, ha nem coquet-tirozás az ellenzékkel?

„Hiszen ha a főtörvényszékeknél a politikai nézet nem határozott is: az alsóbb bíróságoknál e tekintet mellőzése nem volna egyéb merényletnél, melyet a kormány maga intézne önmaga ellen, s a 67-ki alkotmánymű ellen, Mert barátom, az a balpárti törvényszéki ülnök vagy tanácsnok folytonosan érintkezik a néppel; és ez kineveztetése után sem tagadhatván meg rokoni baráti összeköttetéseit s múltját ... ebből következnek aztán, hogy egy szép nap reggelén a kormány önmaga alól húzta ki a gyékényt .

Szolgálhatnék egyéb vidéki hangokkal is, miket utósó időben személyesen gyűjtöttem, miknek rytmusa nagyon hasonlít marche funébrehez . . No de minek? Én deciaráit fekete látó, elégületlen, pessimists vagyok. Az én fekete vérüségem azon igazán desperalt fokot érte el, hogy én dacára oly evidens tényeknek, minő az, hogy gr. Andrassy Gyula minsterelnök a Pallavicini palotában honol, és sem genialitása, sem leleményessége cserben nem hagyta; a báró Sándor utcában pedig csak úgy hemzseg a deák-párti majoritás: még is azt mondom, hogy a

Deákpárt kezeiből már is kisiklott a hatalom. Oly majoritás az, melyet a minoritás áradata visz, öntudat nélkül, fél aléltásban, ellenállási képesség nélkül.

De én szeszélyes, következetlen ember vagyok.

„Az életnek mégis legnagyobb élvezete, mondá minap egy szellemdús barátom, azon ritka pillanatokban van, midőn szelleme föl-emelkedik egy a világ titkaiba behatolt Humboldt magaslatára; behelyezi magát a nagy tudóssal közvetlenül a napba, s annak magas köréből néz le a föld szűk láthatására. „Látja ön, mondja a nagy tudós, e fehér légvonalat, mely nem messze tőlünk jobbra nyúlik el a Magellan útjáig; ennek nyomása a földön nem sejtett hatást gyakorol a földgömb lakóinak egészségére; és amott azon emelkedő párát, mely Ázsia déli partjain kél, az átmegy Californiába, útközben nagy zivatart s pusztulást idézend elő, az emberek azthiendik. itt a világvége: — de ott termékenyítő csöképen fog leereszkedni.“

„Hasonló magaslatról aztán az ember egészen más resultatumokra jó, mint az a jámbor bihari vagy szabolcsi nemes ember, ki azt hiszi, hogy elvesz a világ, ha nem X lesz a szolgabíró; ellenben meglesz mentve a haza, ha Y. Képviselővé

választatik. Ettől aztán kitelik egy jó adag entusiasmus; ez jelöltjéért agyon ütteti magát.“

Nekem is vannak néha olyan raptusaim.

Én ilyen felmagasztalt pillanatokban szintén azon igen boldogító öntudatra jövök, hogy tulajdonkép nem oly fontos dolog az, vajjon X lesz-e a szolgabíró, vagy más? Ilyen clairvoyance perceiben derültebben látok a jövőbe; és nem hiszem, hogy e nemzet oly hamar vagy oly könnyen elveszne.

Nem bizony. Nemzet, mely oly kétségbe ejtő külviszonyok közt, folytonos háborúk, és öngyilkos testvérharcok után, anyi elkövetett ostobaság dacára ezer esztendeig fönn tudta tartani létejét, sőt az őt környező népek fölött uralmát, sőt a mi még több: nálánál míveltebb népek sympathiáját; — oly nemzet, mely más nemzetől, értem a németet, civilisatióját vette és veszi át folytonosan, a nélkül hogy azon népbe olvadna; sőt abból olvaszt magába, mondhatni abból regenerálja magát: az ilyen nemzetet nem kell félteni. Sok bolondot fog ez még tenni; de kibírja. Relativ boldog helyzet őt cinem kényezteti; mert ő a boldogabb helyzetet soká nem állja; attól elbódul; s nem nyugszik előbb, míg bajba nem keveri magát. A szerencsétlenséget aztán nyugton viseli, míg ismét szuszhoz jó.

És így előre látható, hogy most ütlegeré kerül a sor. Nem fér már a bőrébe; és előbb nem fog megnyugodni, míg kissé meg nem döngetik. De majd visszavág ő is, hogy nyögni fognak bele ellenei. Győzni, úgy mint akarna, s elbizakodottságában reméli is — nem fog. De Isten úgy segít elpusztulni sem.

Nem vagyok én tehát pessimista. Nem esem kétségbe a nemzet jövője iránt.

Hanem egy kissé skeptikus vagyok, mint oly nemzedék tagja, mely már egy lelkesült forradalom és több nagy frazisos reform-kormány bukását megélte. Azután az az én szörnyű hibám, hogy, mint a ki nagyon kevés ideig voltam Debrecenben, nem a „collégiom“ szellemében növekedtem, sem a vármegyei bölcseséget elég ideig nem szívhattam magamba: és így austriai, sőt európai, sőt emberiségi szemüvegen is nézem a hazai dolgokat; minden nomád és cigány hajlamoktól mentien; melyekben sokan „a nemzeti jelleget“ gondolják rejteni.

Voilà tout!

Végszó előfizetőimhez.

A programmilag 24 ívre tervezett „Kronika“ c kettős füzettel be van fejezve*).

Kísérlet volt ez, vajjon közügyeinkről levő nézeteim, melyek a sajtóban és a politikai szószéken uralkodó nézetektől tetemesen eltérnek, viszhangot vagy érdekeltséget költenek-e?

Az olvasó közönség tettleges részvéte ezen kérdést oly kedvezőleg dönté el, hogy a Kronika folytatása iránt haboznom nem lehet. Csak a „miként“ forog kérdésben.

Közléseim jelen alakja szűknek, s annyiban lassúnak bizonyult, a mennyiben több ívnyi füzetekben a napi eseményekkel, legalább az országgyűlés folyama alatt, lépést nem tarthatni.

*) Egyúttal bocsánatot kell kérnem, a miért a III. füzetet nem augustus közepén adtam ki. Az országgyűlés eloszlása, a közönség nagy részének elszéledése fürdőke s kéjutakra, a „halott idény“ beállta bírtak kiadásának elhalasztására. Kárpótlásul a várakozásért fél. ívvel toldottam meg az ígért 24 ívet.

K. A.

Szándékom tehát, ha csak másnemű hivatalbeli kötelességeim nem akadályoznak, *jövő újévtől kezdve hetilapot* indítani, melynek címe

„HETI KRÓNIKA“

leend; mely hetenkint egy tömör íven a bel- s külpolitikai, társadalmi s irodalmi jelenségeken kívül különös figyelmet fordítand *anyagi fejlődésünk* kérdéseire is; a pénzügyi s közlekedési politikára; és a pénzpiacra, hitelintézeteink működésére, hogy e téren is tájékozzam a hazai közönséget, óvjam a szédelgéstől, figyelmeztessem a hasznosra, s a pénzbefektetés biztos eszközeire.

E szélesebb keretű föladatnak csak *jeles szakférfiak* támogatásával felelhetvén meg, ilyenek közreműködését törekedni fogok megnyerni! Az előfizetési program a *heti lapra* vagy a Krónika új folyamára annak idején fog szétküldetni.

K. A.

TARTALOM.

Gyónás es vezeklés	33
Első benyomások	23
A trónbeszéd	33
Az emigratio utósó Mohikánjai	51
Táblabíró-politika és reform-steeple chase	78
Fölrirati kepelés	98
Törvénykezés reformja.....	130
Horváth Boldizsár	143
Nem üres szalma	153
Apróságok	159
A „Nem üres szalma“ fölrirati fejezet folytatása	175
Deák Ferenc	159
A botról	235
Az ülésszak egyes végepisodjai	250
Valami a sajtószabadságról	268
Fölsóház	295
A magyar arisztokratia és a morál	297
Egyház és állam.....	353
Hadászat és politika.....	368
Az új ülésszak küszöbén	371
Végszó előfizetőimhez.	